

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA
YOZGAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜRBÜZ ARSLAN

İSTANBUL, 2007

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

**MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA
YOZGAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜRBÜZ ARSLAN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SÜLEYMAN BEYOĞLU

İSTANBUL, 2007

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Gürbüz Arslan'ın "Milli Mücadele Yıllarında Yozgat" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu
Üniversitesi Marmara

İmza

.....

Üye : Yrd.Doç.Dr. Bülent Bakar
Üniversitesi Marmara

.....

Üye : Yrd.Doç.Dr. Ali Satan
Üniversitesi Marmara

.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 29.../29.../ 2007 tarih ve 16-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VIII
ÖNSÖZ.....	X

GİRİŞ.....	
1.Coğrafi Konumu.....	1
2.Yozgat İsmi'nin Menşei.....	1
3.Tarih İçinde Yozgat.....	2
3.1.Eski Devirleri.....	2
3.2.1071 Malazgirt Savaşından Sonraki Devre.....	3
3.3.Yozgat Çevresine Yerleşen Oğuz Boyları ve Yaşadıkları Yerler.....	4
3.4.Osmanlı Döneminde Yozgat ve Çapanoğulları.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA YOZGAT

1.1.Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşına Girmesi.....	10
1.2.Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yozgat.....	11
1.2.1.Muhacirlere Yardım	13
1.2.2.Ermeni Tehciri ve Yozgat.....	16
1.2.2.1.Tehcire Giden Yol.....	16
1.2.2.2.Tehcir Kararı ve Uygulanması.....	22
1.2.2.2.1.Yozgat Tehcirinin Uygulanışı.....	26
1.2.2.2.2.Tehcir Sırasında Yaşanan Aksaklıklar.....	28
1.2.2.2.3.Tehcirden Dolayı Yapılan Yargılamalar.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

2.Milli Mücadele Döneminde Yozgat

2.1.Milli Mücadele'nin Başlaması.....	41
2.2.Milli Mücadele Döneminde Yozgat.....	43
2.2.1. Milli Faaliyetlerin Başlaması.....	43
2.2.2.Yozgat'ta ki Siyasi Kuruluşlar.....	44
2.2.2.1.Hürriyet ve İtilaf Fırkası.....	44
2.2.2.2.Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	45
2.2.3.Meclis-i Mebusan Seçimleri	46
2.2.4.TBMM ve Yozgat.....	46
2.2.4.1.Büyük Millet Meclisine Mebus Seçimi.....	46
2.2.4.2.Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve Yozgat Mebusların Faaliyetleri	47
2.2.5.Cepheler Döneminde Faaliyetler.....	52
2.2.5.1.Yapılan Yardımlar.....	52
2.2.5.2.Düzenlenen Mitingler.....	56
2.2.5.3.Milli Mücadeleye Katılanlar.....	62
2.2.6.Yozgat'ın Demografik Yapısı, Sosyal, Ekonomik,Kültürel Durumu	63
2.2.6.1.Günlük Hayat.....	63
2.2.6.2.Demografik Yapı.....	63
2.2.6.3.Sosyal Yapıda Görülen Problemler.....	63
2.2.6.4.Ekonomik Hayat.....	64
2.2.6.5.Sağlık Hizmetleri.....	66
2.2.6.6.Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri.....	67
2.2.6.7.Adliye Teşkilatı ve Adli Olaylar.....	68
2.2.6.7.1.Asayiş Olayları.....	69
2.2.6.7.2.Görevlerini Suistimal Edenler Hakkında Açılan Davalar....	70
2.2.6.7.3.İstiklal Mahkemelerinde Görülen Davalar.....	71
2.2.6.7.4.Borç ve Alacak Davaları.....	71
2.2.6.8.Milli Mücadele'de Basın.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.Milli Mücadele Karşıtı Hareketler

3.1.Yozgat Mutasarrıf'ı Necip Bey'in Faaliyetleri	74
3.2. Birinci Yozgat Ayaklanması (Çapanoğlu İsyanı).....	75
3.2.1.Çapanoğullarının Milli Mücadeleye Karşı Olmaları Ve İsyanın Sebepleri	75
3.2.2.İsyan Öncesi Olaylar.....	78
3.2.3.Çapanoğullarının İsyan Etmeye Karar Vermeleri	83
3.2.4.Ankara Hükümetinin Tutumu.....	84
3.2.5.Çapanoğullarının Harekete Geçmesi.....	85
3.2.6.Ankara Hükümetinin Aldığı Önlemler.....	90
3.2.7.İsyanın Bastırılması.....	91
3.3.İkinci Yozgat Ayaklanması.....	94
3.3.1.Ayaklanmanın Nedeni.....	94
3.3.2.Meydana Gelen Olaylar.....	94
3.3.3.Ayaklanmanın Bastırılması.....	97
3.4.Ermeni Faaliyetleri.....	98
3.5.Yapılan Yargılamalar	101
 SONUÇ.....	 104
EKLER	106
KAYNAKÇA.....	147
ÖZGEÇMİŞ	154

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.tez	: Adı geçen tez
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bkz.
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Dosya
DH	: Dahiliye Nezareti Tasnifi
DH-EUM	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH, EUM-ADL	: Takibat-ı Adliye Kalemi
DH, EUM-AYŞ	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi
DH, EUM-PMC	: Polis Mecmuası Kalemi
DH, EUM-VRK	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Kalemi
DH-İD	: Dahiliye Nezareti İdare Evrakı
DH, KMS	: Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH, MB- HPS	: Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH-ŞFR	: Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi
DH-UMVM	: Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti
ECB	: Ecanib
Ed.	: Editör
F.	: Fon
Haz.	: Hazırlayan
MV	: Meclis-i Vükela Mazbataları
s.	: Sayfa

ŞB. : Şube
Y. : Yer
Yay : Yayınları, Yayınevi

ÖZET

Yozgat İç Anadolu Bölgesi'nin, Orta Kızılırmak bölümünde yer almakta olup, doğusunda Sivas, güneyinde Kayseri ve Nevşehir, batısında Ankara ve Kırşehir, kuzeyinde ise Çorum, Amasya ve Tokat illeri bulunmaktadır.

İlk iskanların tarih öncesi dönemde yapıldığı bilinen Yozgat'ta Türk-İslam izleri 1071 Malazgirt savaşından sonra başlamış ve Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında Oğuz kavmini meydana getiren iki koldan biri olan Bozokların bölgeye gelmesi buranın “Bozok” adıyla anılmasına neden olmuştur.

Birçok Türk Devletinin hakimiyeti altına giren Yozgat, Kanuni Sultan Süleyman zamanında kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmış ve bir daha el değiştirmemiştir. Daha önceleri bir köy görünümünde olan bölge, Çapanoğullarının buraya gelmesi ile hızlı bir gelişim sürecine girmiş ve 18.yüzyıldan itibaren bir şehir görünümünü alarak Çapanoğullarının hakimiyet sürdüğü bir bölge olmuştur.

Ancak 19.yüzyıldan itibaren işler değişmiş ve devlet, eyaletleri merkeze bağlama siyaseti gereği Bozok Sancağını Çapanoğullarına mensup bir kimseye vermemiş ve kendisine bağlamıştır. 1913 yılında ise uygulamaya konulan “İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu”nu ile daha önceleri Boğazlıyan, Çorum ve Sungurlu (Budaközü) kazalarının bağlı olduğu geniş bir liva olan Yozgat, Ankara'ya bağlı bir liva konumuna getirilmiştir.

Osmanlı Devleti I.Dünya savaşına girince Yozgat'ta da halk sıkıntı çekmiş ve daha önceki yıllarda olduğu gibi Türk ordusunun zafer kazanması için askerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yardım kampanyası açmış, cephedeki askerin yiyeceğini temin etmiş ve seferberlik çağrısına uyarak vatani görevini yapmak için orduya katılmıştır. Bunun dışında Yozgat coğrafi konumu itibari ile savaşın yapıldığı bölgelerinin dışında kaldığı ve istilaya uğramadığı için I.Dünya savaşına daha çok savaş bölgelerinden kaçmak zorunda kalan soydaşlarının

iskanını üstlenerek ve onların her türlü ihtiyacını gidermeye çalışarak katkıda bulunmuştur.

Milli Mücadele döneminde ise Yozgat işgale uğramadığı ve işgal tehdidi altında bulunmadığı için milli faaliyetlere ciddi bir şekilde Sivas Kongresi ile katılmaya başlamış, her ne kadara milli mücadelede, Urfa veya Maraş gibi etkin bir rol oynamasa da, ülkesinin bağımsızlığa kavuşması için elinden geldiği kadar yardım yapmaya gayret etmiştir. Ancak Yozgat halkı maalesef milli mücadelede adını yaptığı yardımlar ile değil Çapanoğlu isyanı ile duyurmuştur. Bu isyan sebebi ile halkın tamamı isyankar olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Oysa bu isyan Çapanoğullarından birkaç kişinin katılımı ile çıkmış gerek Yozgat halkı gerekse Çapanoğulları ailesinin tamamı bu isyana destek vermemiş ve milli mücadele'nin başarıya ulaşması için elinden gelen fedakarlığı yapmıştır.

ABSTRACT

Yozgat is located on Middle Kızılırmak, a region of Central Anatolia, and surrounded by Sivas in the east, Kayseri and Nevşehir in the south, Ankara and Kırşehir in the west and Çorum, Amasya and Tokat in the north.

Turkish-Islamic traces began in Yozgat, which is known to have been inhabited firstly in pre-historic times, after Malazgirt War fought in 1071. The fact that Bozoks were one of the two groups of people who generated the race named “Oğuz” during the “Turkicization” of Anatolia caused thre region to be called “Bozok”.

Having been brought under the control of many Turkish States, Yozgat joined Ottoman lands decisively during the reign of Kanuni Sultan Suleyman and never passed into the possession of any other states. The region, formerly being in an image of village, entered in a rapid development process with the arrical of Çapanoğulları there, gained a city picture since the eighteen century and proved a region controlled by Çapanoğulları.

Yet, things started changing in the nineteen century and the state, out of its policy of joining the provinces to the centre, did not allocate Bozok to Çapanoğulları, instead joined it to itself. With the law “Idare-i Umumiye-i Vilayet” which was implemented in 1913, Yozgat, formerly a large brigade controlling the districts “Boğazlıyan, Çorum and Sungurlu (Budaközü), turned into a brigade belonging to Ankara.

When Ottoman State entered I.World War, the people in Yozgat suffered from difficulties, launched a fund campaign in order to meet the needs of soldiers for the victory of Turkish army, supplied food to soldiers and joined the army in order to perform their national duty in accordance with the call for mobilization. Besides these, because Yozgat was outside the regions where the war was fought and not invaded, it contributed to the I.World War mostly by accommodating the people of their own race who were forced to escape from war lands and trying to meet their all kinds of needs.

During National Struggle Era, Yozgat, not invaded and not being under the threat of being invaded, started participating in national activities seriously with Sivas Congress and did its best for helping the nation to gain its independence despite not playing an active role as much as Urfa or Maraş. However, people of Yozgat put its name on the map with apanoğlu rebellion, not with the help it gave for national struggle. All of the people there were tried to be introduced as rebels as a result of the rebellion. However, the rebellion had broken out with the participation of a few people from apanoğulları and neither the people of Yozgat nor all members of apanoğulları family supported the rebellion, instead they did their best for the victory of national struggle.

ÖNSÖZ

Milli Mücadele tarihimiz bir bütün olmasına rağmen, milli mücadelenin tam olarak aydınlatılması için vilayetlerimizin oynadığı rolleri de ortaya koymak gerekmektedir. Ancak Yozgat bu açıdan bazı şehirlerimize göre oldukça geri kalmıştır. Milli Mücadele yıllarında Yozgat ile ilgili çok fazla çalışma yapılmamış, yapılan çalışmalar ise bu dönemi tam olarak aydınlatamamıştır. Bu olgulardan yola çıkarak araştırma konusu olarak Milli Mücadele Döneminde Yozgat'ı çalışmaya karar verdik.

Çalışmamızda Yozgat'ta milli mücadele yılları boyunca neler olup bittiğini, halkın milli mücadeleye nasıl yaklaştığını, katkısının ne olduğunu, oynadıkları rolleri, meydana gelen siyasi ve askeri olayları nasıl değerlendirdiklerini, ülkenin düşman işgalinden kurtulması için yapılan fedakarlıkları ortaya koymaya çalıştık. Bu amaçla yaptığımız çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Tezin Giriş Bölümünde: Yozgat'ın coğrafi konumu, isminin nereden geldiği ve şimdiye kadar geçirdiği devirler incelenmiştir.

I. Bölümde: I.Dünya savaşı, Osmanlı Devletinin bu savaşa girmesi ve Yozgat'ta meydana gelen olaylar, Yozgat halkının yaptığı yardımlar ile Ermeni sorunu ve bu sorunun Yozgat'a yansması ele alınmıştır.

II. Bölümde: Milli Mücadele'nin başlaması ve Milli Mücadele yıllarında Yozgat'ta neler olup bittiği araştırılmıştır.

III. Bölümünde: Milli Mücadele karşıtı hareketler ve bu dönemde meydana gelen ayaklanmalar ile Ankara Hükümetinin ayaklanmaları bastırmak için aldığı önlemlere yer verilmiştir.

IV. Bölümünde: Osmanlı belgeleri ve Yeni Yozgat Gazetesi ışığında savaş yıllarında Yozgat'ın sosyal, ekonomik ve kültürel durumu incelenmiştir.

Bu incelemeler ve çalışmalar sırasında bazı zorluklarla karşılaşılmıştır. Bunlardan en önemlisi dönem ile ilgili çok fazla belge ve çalışmanın bulunmayışıdır. Daha önce bu konuyla ilgili 1987 yılında Necati Fahri Taş tarafından ‘‘Milli Mücadele Döneminde Yozgat’’ isimli bir çalışma yapılmış ise de bu dönem kısıtlı imkanlar çerçevesinde aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bizde bu gerçekten hareketle çalışmada ulaşılamayan kaynaklara ulaşarak, daha önce yayınlanmamış belgeler kullanarak, dönem ile ilgili her türlü makale, kitap ve tezleri inceleyerek bunların ışığında dönemi yeniden aydınlatmaya çalıştık. Çalışmada karşılaşılan diğerk bir sorun ise Yeni Yozgat Gazetesinin orjinal sayılarına ulaşamamak oldu. Ankara Milli Kütüphane’de bulunan Yeni Yozgat Gazetesi bakımında olduğu için gazetenin aslı değıl trankripsiyon metinleri kullanılmıştır. Ayrıca ATASE arşivine yapılan başvurumuz henüz sonuçlanmadığı için de bu arşivdeki belgeler değıerlendirilememiştir. Çalışmanın Yozgat ile ilgili araştırmalar için yardımcı olmasını diliyorum.

Yüksek Lisans eğıitimim sırasında sıcak ilgi ve alakalarını her zaman gördüğüm, araştırmamın yürütülmesinde ve yönlendirilmesinde bilgi ve mesaisini esirgemedten bana yardımcı olan, başta saygıdeğıer hocam ve tez danışmanım Prof.Dr.Süleyman Beyoğlu olmak üzere bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Gürbüz ARSLAN

İstanbul, 2007

GİRİŞ

1.COĞRAFİ KONUMU

Yozgat İç Anadolu Bölgesi'nin, Orta Kızılırmak bölümünde yer almakta olup, doğusunda Sivas, güneyinde Kayseri ve Nevşehir, batısında Ankara ve Kırşehir, kuzeyinde ise Çorum, Amasya ve Tokat İlleri bulunmaktadır. İlin yüzölçümü 14.123 km² dir. İlin doğusu, batısı ve orta kısımları dağlıktır. Doğusu ve güney doğusu Akdağ, Yazırdağı ve Sırçalı dağları ile çevrilidir. İl topraklarının bulunduğu bölge Bozok yaylası adı ile anılır. Kızılırmak yayı içinde kalan yayla, Delice ırmağı ve Çorum suyuna karışan vadilerle ayrılmış hafif dalgalı düzlükler meydana getirir. Bozok Yaylası'nın yükseltisi (1200-1400) m arasındadır. Yayla kuzeybatıya doğru alçalarak Kızılırmak Taban ovasına ulaşır.¹

2.YOZGAT İSMİNİN MENŞEİ

İlin, asıl adı "BOZOK" olup, zamanla "Yozgat" olarak değiştirilmiştir. Oğuz'ların; "BOZOK" koluna mensup Türkmenlerin bu bölgeye akınıyla birlikte, yöre "BOZOK" ismiyle anılmıştır. 1800'lü yıllara doğru bu ismin yanı sıra "YOZGAT" adı da telaffuz edilmiştir. "Yozgat" adının menşei konusunda ise, değişik söylentiler ileri sürülmektedir:

Bir rivayete göre, Yozgat Saray Köyü'nden (bugün itibariyle kasaba) itibaren aşağıdan yukarıya doğru kat kat yükselmektedir. Bu kat kat yükselişinden ve rakımının yüksekliğinden dolayı önceleri "Yüz kat" denmiş, zamanla bu isim söylene söylene "Yozgat" halini almıştır.

Diğer bir rivayete göre; Aşiret Reisi Ömer Cabbar Ağa'nın yüzü çopurdu. Bu yüzden kendisine Çopur veya Çapar Koca derlerdi. Söylentiye göre Cabbar Ağa, sürülerini bir yaz günü yaylakta otlatırken karşısına Hızır (AS) çıkıyor ve davar sahibi Cabbar Ağa'dan içmek için süt istiyor. Güler yüzlü Ömer Ağa hemen

¹ *Yozgat Kataloğu* 1990, İstanbul 1991, s.37

misafirine ikramda kusur etmeyerek, gönül hoşluğu ile sütü ikram eder. Hızır (AS) sütü içtikten sonra çok memnun kalır ve Cabbar Ağa'ya "Çobanoğlu, yozuna yoz katılsın, memleketinin adı Yoz-Kat olsun" diyor. Bu sözü söyleyerek kayboluyor. Temeli böyle olan Yoz-Kat söylene söylene Yozgat halini alıyor.²

Diğer bir rivayete göre ise, Yozgat; sürü veya otlak kent anlamına gelir. Bozok yaylası eskiden beri hayvancılığın gelişmesinde önemli yer tuttuğu için sürüleri bol olan bu şehir, yoz kent olarak isimlendirilmiş ve daha sonra da Yozgat olarak değişikliğe uğramıştır.³ En fazla duyulmuş ve yayılmış söylenti ise şehir kurulmadan evvel buralarda Yozlar sürüye katıldığından Yoz-kat tabiri şehrin adının Yozgat olmasına sebebiyet vermiştir.⁴

Şehrin adının nereden geldiği konusunda çeşitli söylentiler olmakla birlikte en uygun olanı kaba işlenmemiş toprak manasındaki “Yoz” kelimesi ile köy, kasaba ve şehir anlamına gelen “Kant” kelimesinin bozularak birleşmesinin olduğudur.⁵

İsmi kaynağı hakkında her ne kadar tatmin edici bir bilgi yoksa da uzun yıllar bu havalinin böyle anıldığı bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde TBMM Yozgat milletvekillerinden Süleyman Sırrı (İçöz) ‘nın teklifi ve TBMM’nin 25 Haziran 1927 tarihinde yapılan genel kurul toplantısında alınan karar ile ilin ismi, Yozgat’a dönüştürülmüştür. Karar Resmi Gazete’nin 11 Temmuz 1927 tarih ve 630 sayılı nüshasında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁶

3.TARİH İÇİNDE YOZGAT

3.1.Eski Devirleri

Yozgat bölgesine ilk iskanlar tarih öncesi dönemlerde yapılmıştır. Yapılan kazı çalışmalarından Bozok Sancağı’nın bulunduğu bölgenin yerleşim

² A.Fevzi Koç, *Bütün Yönleriyle Yozgat*, Ankara 1963, s.15

³ *Yozgat Kataloğu 1990*, s.31

⁴ A.F. Koç, *a.g.e.*, s.18

⁵ Mehmet Şahingöz , “Yozgat İsminin Menşesine Dair”, *Osmanlı Devleti Ve Bozok Sancağı*, Yozgat 2000, s.601-602

⁶ Orhan Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara 2004, s.35

tarixinin M.Ö.3000 yıllarına yani ilk Tunç Çağı'nın başlarına kadar uzandığı bilinmektedir.⁷ Fakat takip edilebilir tarihsel süreci Hitit imparatorluğu ile başlar. Özellikle Hititlerin başkenti Boğazköy (Hattuşas) ve Alacahöyük (Arrina) Yozgat'a yakın yerlerde kurulduğundan Hitit hakimiyeti Yozgat ve çevresini etkilemiştir.⁸

Yozgat bölgesi Ege kavimlerinin Anadolu'ya gelerek Hitit imparatorluğunu yok etmesinden sonra bir süre Frig hakimiyetinde kaldı. Fakat onlarında Kimmerler tarafından yıkılması ile bölgede Kimmer hakimiyeti başladı ve Kimmerlerden sonra ise Anadolu'nun hakimiyeti Lidyalılara geçti. Nitekim Med kralı Kroisos ile Lidya Kralı Kyros arasında Pteria şehrinde yapılan meşhur savaş Yozgat bölgesinde gerçekleşmişti. Bu savaşı kazanan Medler Anadolu'yu kendi hakimiyetleri altına alarak Anadolu'yu Kapadokya olarak adlandırdılar. Daha sonra bölgeyi Persler ele geçirdi ve Yozgat bölgesi de merkezi Kayseri olan Büyük Kapadokya içerisinde kalarak bir süre Pers hakimiyetinde bulundu. Pers imparatorluğunun yıkılması ile Yozgat bölgesi İskender'in hakimiyetine geçti. İskender'in ölümü ile ortaya çıkan kargaşa bölgede Galat ya da Kelt hakimiyetinin ortaya çıkmasını sağladı ve Galatların bir kolu olan Trokmesler Yozgat civarındaki Tavion çevresine yerleştiler. Roma imparatorluğu döneminde Yozgat ve çevresi Verinopolis olarak adlandırıldı. Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra da Doğu Roma imparatorluğunun “thema” adı verilen askeri bölgelerinden Kharsianon içinde yer aldı.⁹

3.2.Malazgirt Savaşından Sonraki Devre

İlk çağlardan itibaren çeşitli devletlerin idaresinde kalan Bozok çevresinde Türk-İslam izleri 1071 Malazgirt savaşından sonra başlamıştır.¹⁰

Anadolu'nun fethi ile birlikte Alp Arslan'ın komutanlarından Gümüş Tegin Ahmed Gazi, merkezi Sivas olmak üzere Tokat, Çorum, Yozgat ve

⁷ Füzruzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara 1991, s.41-42

⁸ *Yozgat Temettuat Defterleri*, I, Haz. Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, İstanbul 2000, s.59

⁹ T. Niyazi Karaca, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara 2005, s.3

¹⁰ *Yozgat Kataloğu 1990*, s.5

Malatya'yı alarak Anadolu'nun ilk Türk devletlerinden olan Danişmendoğulları devletini kurmuştur. Böylece Yozgat bölgesinde Türk-İslam hakimiyeti başlamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında Oğuz kavmini meydana getiren iki koldan biri olan Bozokların bölgeye gelmesi buranın “Bozok” adıyla anılmasına neden olmuştur.¹¹

Bölge sırası ile Danişmendoğulları, Türkiye Selçuklu Devleti ve Eretnağulları devletinin hakimiyeti altına girdi. Eretnağulları'nın veziri Kadı Burhaneddin Ahmed, devlet içindeki iç karışıklıklardan yararlanarak Eretna devletini yıkıp sultan ünvanı ile Sivas'ta tahta geçince, Sivas merkez olmak üzere Ankara, Kırşehir, Nevşehir, Yozgat, Tokat, Çorum, Amasya, Erzurum, Tunceli, Samsun, Gümüşhane ve Malatya şehirlerini de içine alan bir devlet kurdu.¹²

1398'de Kadı Burhanettin öldürülünce Yıldırım Beyazıd bu bölgeyi aynı tarihte Osmanlı Devleti sınırlarına kattı. Fakat bu hakimiyet 1402 yılında yapılan Ankara savaşı ile bir süre sekteye uğradı. Ankara savaşından sonra Osmanlı hakimiyetinden çıkan Yozgat bölgesi Dulkadirli toprakları arasına katıldı.¹³

3.3. Yozgat Çevresine Yerleşen Oğuz Boyları ve Yaşadıkları Yerler

1402 - 1403 senelerinde Yozgat ve çevresini ele geçiren Timur Han Anadolu'yu terk ederken, 1256'dan itibaren bu bölgeye yerleşen Karatatarları Türkistan'a götürmeye karar vererek 1404'de bunların tamamını zorla alıp Türkistan'a götürmüştür.¹⁴

Karatatarlar'ın Bozok bölgesinden gitmesi sonucunda bölge (bilhassa Uzunyayla) Dulkadirli Türkmenleri tarafından iskan edilmiştir. 15. yüzyılda Yozgat ve komşu mahallere yerleşen, Bozok adıyla anılan oymaklar ve yerleştikleri yerler şöyledir:

¹¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul 1980, s.204

¹² Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, II, İstanbul 1964, s.183

¹³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1994, s.299

¹⁴ N.Fahri Taş, *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, Ankara 1987, s.2

Kızıl Kocalu: Topluca yaşadıkları yer; Yozgat, Şefaati, Yerköy ve Musabeyli ile çevrili saha olup, Elmahacılı, Musa Beglü, Aziz Beglü, Yusuf Abdal, Dokuz, Hasancı gibi obalarla Topaç, Erkekli ve İğdeli gibi ekinlikler de bu sahanın içinde bulunmaktadır. 1529-1530 yıllarında küçük bir köy olan Yozgat da bu sınırın içindedir. Ayrıca, Baltı Saray, Yassı Kışla, İğde Kışla, Arık Aşan, Ağça Saz, Dere Kışla, Köse Yusufu, Ali Şarlu, Sekilü, İsa Hacı ve Köşler de bu oymağa bağlı olanların yerleşip isim verdikleri yerleşim birimleridir.

Salmanlu: Bu oymak Yozgat'ın batısında bulunan Salmanlı'da yerleşmiştir.

Ağcalu : Bu oymak Karadere'de yaşamaktaydı. Bu bölgede tamamen Ağcalu'larca doldurulmuş, Aşağı Kanak da bu boya mensup kişilerce iskan edilmiştir. Ayrıca Sokun, Emlak, Karaca Alilü, Hacılar, Hamzalı, Haşer, Çakır ve Gedük'te de Ağcalu obaları bulunmaktadır.

Çiçeklü: Bu boy Boğazlıyan çevresinde oturmaktaydı.

Zakirlü: Bu oymak Sorgun civarında yaşamakta ve Yayla Hacı, Ramazanlu, Orhan Hacı, Emir Gazili ve daha bir çok obalara ayrılmaktadır.

Mes'udlu: Bölgenin en eski oymaklarından. Buna rağmen pek fazla nüfusu olmayan oymaklardan meydana gelmiştir.

Ağça Koyunlu: Bunların kalabalık bir kısmı Gedük'te bir kısım obaları da Kara Dere'de yaşamaktadır.

Kavurgalı: Yozgat'ın doğusunda kendi adını taşıyan Kavurgalı Köyü ve çevresinde yaşamaktadırlar.

Demircilü: En tanınmış obaları, Sarım Beglü olup, Merkeze bağlı Sarımbey bu obanın adını taşımaktadır.

Şam Bayadı: Bunlar Bozok'un sınırları içinde bulunan o zamanki ismi

Gedük olan Şar Kışla'da (Sivas)yaşamaktadırlar. Bunlar kış aylarını Halep ve Şam civarında geçirdiklerinden Şam Bayadı adını almıştır.

Söklen: Yurtları Yukarı Kanak olup, burada bulunan; Ayrancı, Yağmur Kışlası, Kümbet Kışla, Karaca Üyük, Akarca, Arpalık, Küpeli, Karaevli Kışlası, Dere Yağsın, Alembeg Kışlası, Emirbeg Kışlası, Baraklu, Akbenlü, Çukurvıran ve ekinliklerde 1542 - 1543 yıllarında 33 obaya ayrılmış bir halde yaşıyorlardı.

Hisar Beglü: Yurtları, Hasbek ve çevresi olup, Hisarbeyli köyü ile Baş Kışla'nın Kışla, Eynelli (Topal Abdal Kışlası), Hasbek, Ozan, Kemal Fakihlü, Ağçadam, Çanakçı, Ramazanlu, Boyalık, Kayacık, Ağıl (Kayalu), Çorak, Edik, Alın Pınarı, Musa Fakih, Çağlalı gibi ekinlikler de bunlara aittir.

Karalu: Bu oymak şimdiki Çayıralan İlçesi'nde yaşamaktadırlar. Kara Kötük (Menkeşer), Kozan Hisarı, Yassı Hüyük, Köse Oğlu, Ağçakışla, Sarımbeg Kışlası, Kaya Pınar, Tunuscuk (Turası), Okuçu Oğlu, Kozca Kışla, Göynük Kışla, Kilisecik, Çayır Şeyhi (Çayıralan), İsa Beglü, Anbarlu, Çayır Kışla, Zakiroğlu, Meşhedi, Çura, Kozlu, Boranderesi, Mansur Abdal, Çoban Hacı ve Ak Viran gibi ekinlikler de Karalu'lara aitti.¹⁵

Bugünkü Yozgat'ın yerli halkı yukarıda belirtilen oymakların neslinden gelmektedir. Zaten bu bölgede oymak adları taşıyan birçok köy ve kasaba hala aynı isimle anılmaktadır. Ancak bazı köylerin isminin yabancı isim olması düşüncesiyle, yeni adlar verilmiş, bu arada Türkçe kökenli olan köy isimleri de yabancı olduğu zannıyla değiştirilmiştir.¹⁶

3.4.Osmanlı Döneminde Yozgat ve Çapanoğulları

Dulkadiroğlu Beyliğinin yönetiminde bulunan Yozgat Bölgesinin tekrar Osmanlı Devletinin hakimiyetine girmesi Yavuz Sultan Selim döneminde oldu. 1514 Çaldıran Savaşı'nda Safevi hükümdarı Şah İsmail ile savaşarak onu yenilgiye uğratan Yavuz Sultan Selim, zaferden sonra kendisine yardım etmeyen

¹⁵ Faruk Sümer, “Bozoklu Oğuz Boylarına Dair”, *AÜDTCF* (Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi) *Dergisi*, XI, Ankara 1953, s.62-89

¹⁶ N.F. Taş, *a.g.e.*, s.6

dedesi Dulkadirli Alaüddevle Bozkut üzerine hareket ederek beyliğin topraklarını ilhak etti. Kayseri ve Yozgat bölgesinin sorumluluğunu ise Dulkadiroğullarından Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdi. Ali Bey'in zararlı hareketlerini gören Kanuni Sultan Süleyman 1522 yılında onu ve oğullarını öldürterek ellerindeki Yozgat ve Kayseri bölgelerini Osmanlı Devleti'ne bağladı.¹⁷

Bozok bölgesi ilhaktan sonra sırası ile Karaman, Dulkadiiriya ve Rum (Sivas) eyaletlerine Bozok sancağı adı ile bağlandı. Daha sonra statüsü değiştirilerek Bozok ve Kayseri sancakları mutasarrıflık haline dönüştürülerek 1846 yılında önce Celaleddin Paşa akabinde de Mehmet Münip Paşa uhdesine verildi. Yine aynı yıl yeni bir düzenleme ile Ankara vilayetine bağlandı ve bağımsız il olana kadar böyle kaldı.

Yozgat şehrinin kuruluşu tamamen Çapanoğullarının bir eseri idi. Çünkü Yozgat 1576 yılında bir köy durumundadır. Bu durumun 1643 tarihinde de değişmediği görülmektedir. Avarız defteri kayıtlarına göre, 1643 yılında Yozgat karyesinde vergi mükellefi 20 hane bulunmaktadır. Yozgat, bölgeye ne şekilde geldiği bilinmeyen Çapar Ömer Ağa tarafından kurulan bir şehir olarak kabul edilir.¹⁸ Çapanoğullarından Ahmet Ağa, 1732'de Mamulu Türkmenlerinin voyvodası iken bu günkü Yozgat şehrini kurmuştur.¹⁹

Yozgat'ın şehirleşmesinde en büyük paya sahip olan Çapan Ömer Ağa'nın bilinen tek oğlu olan Ahmet Paşa, şehri Yozgat Çayı Vadisi'nin yamaçlarında kurmuştur.²⁰ Ahmet Paşa, başta Bozok Sancağı Mütesellimliği olmak üzere birçok idari görevlerde bulunmuştur. Ahmet Paşa'nın Bozok Sancağında görev almasıyla beraber, Bozok'ta birçok cami, medrese gibi yerler yapan Çapanoğulları, hem çevredeki halkın Yozgat'a gelmesini sağlamış, hem de buranın yönetimini ellerinde tutmuşlardır. Ahmet Paşa, sağladığı başarılar sonunda şımararak hizmetleriyle kazandığı nüfuzdan yararlanmak istedi ve yavaş yavaş halk üzerindeki baskılarını arttırdığı gibi Bab-ı Ali nezdindeki itibarını da

¹⁷ İ.H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.300

¹⁸ T.N. Karaca, *a.g.e.*, s.11

¹⁹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları" *Belleten*, XXXVIII, (Nisan 1974) Ankara 1974, s.216

²⁰ "Yozgat" *Yurt Ansiklopedisi*, X, İstanbul 1982-1984, s.7678

istismara kalkıştı. Cüretini Maraş valiliğinin kendisine verilmesini talep etmeye kadar götürdü. Bab- Ali buna karşı tepki gösterip Ahmet Paşa'ya açıkça cephe aldı. Bu cephe alışı Abaza Mehmet Paşa'nın tahriklerinin de payı olduğu muhtemeldir. Sonunda Bab-ı Ali Çapanoğlu'nun idamına karar vererek bu hususla ilgili hükümleri, rakipleri olan Sivas Valisi Zaralıdere Feyzullah Paşa ile Abaza Mehmet Ağa'ya gönderdi. Hükümün gereği 1765 'te yerine getirildi.²¹ Ahmet Ağa'nın 1765'te idamından, Çapanoğlu Mustafa Bey'in Bozok Sancağı Mütesellimi olduğu tarihe kadar Çapanoğulları Yozgat ve yöresindeki etkinliklerini yitirmişlerdi. 1768'de mütesellim olan Mustafa Bey, merkezle iyi geçinmeye çalışarak, yapılan savaşlar sırasında devlete asker ve malzeme yardımında bulunmuştur. Çapanoğulları 1772'den sonra Yozgat ve yöresinde yeniden söz sahibi olmaya başlamış, çevredeki diğer ayanlarla mücadeleye başlamıştır. Çapanoğulları diğer ayanlara karşı sürdürdükleri bu mücadeleden başarı ile çıkmışlardır. Mustafa Bey, 1782 yılında kendi özel koruması için temin ettiği ve silah talimi yaptırdığı köleleri tarafından öldürülmüştür.²²

Çapanoğlu Hacı Mustafa Bey'in ölümü üzerine Babıali Bozok Sancağı mutasarrıflığına kardeşi Süleyman Bey'i getirdi. Böylece Çapanoğullarının otuz yıl kadar sürecek olan en parlak ve ihtişamlı devri başlamış oldu. Süleyman Bey, Osmanlı ordusuna asker göndermenin yanında 1788 Avusturya, Rusya savaşları gibi savaşlara da bizzat katılmıştır. Bozok Mutasarrıflığında otuz yıl kadar bulunmuş, birçok icraat yaparak disiplini ve diğer hizmetleri dolayısıyla darb-ı mesel olmuş bir şahsiyetti. Süleyman Bey'in 1813 senesinde ölümü üzerine II.Mahmut, eyaletleri merkeze bağlama siyaseti gereği Bozok Sancağını Çapanoğullarına mensup bir kimseye vermedi. Böylece Yozgat ve çevresinde Çapanoğullarının siyasi nüfuzu iyice kırılmış ancak Çapanoğulları bölgede büyük servetleri sayesinde nüfuzlarını devam ettirmişlerdir.²³

Yozgat ve çevresi özellikle XIX.yüzyıl gezginlerinin ilgisini çekmiştir. İngiliz seyyah J.M.Kinneir 1813'de Yozgat'a gelerek, Süleyman Bey'in

²¹ Özcan Mert, *XVIII. Ve XIX. Yüzyılda Çapanoğulları*, Ankara 1980, s.32

²² O.Sakin, *a.g.e.*, s.122

²³ Özcan Mert , “Çapanoğulları”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı* , Yozgat 2000, s.517

sarayında 4 gün kalmış ve yöre ile ilgili gözlemler yapmıştır.²⁴ Yozgat'tan geçen diğer seyyahlar, G.Perrot, C.Textier, Yanko, H.Barkley, H.F.Tozer ,Leake, Joanne,Isambert ve Fred Burnaby'dir. Bunlardan Burnaby kaleme aldığı eserde Anadolu'da Müslüman halka yapılan katliamları dile getirmiştir.²⁵

İmparatorluğun son döneminde Çapanoğlu ailesinden iki önemli şahsiyet göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi ilk Türk gazetecisi ve Posta Nazırı Agah Efendi ikincisi ise onun küçük kardeşi Müşir Ahmet Şakir Paşadır. Ahmet Şakir Paşa, II.Abdulhamit'in Yaver-i Ekremi olup Osmanlı Devletinde Anadolu Islahatı Umumi Müfettişliği gibi önemli görevlerde bulunmuş değerli bir şahsiyetti.²⁶

Çapanoğullarının sosyal ve ekonomik nüfuzunu sona erdiren olay milli mücadele döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı başlattıkları ayaklanmadır. İsyân sırasında Çapanoğullarının Yozgat'taki konağı yağmalanıp yıkıldı. Malları, emlak ve eşyaları da talan edildi. Böylece ailenin Yozgat ve çevresinde yaklaşık iki asırdan beri devam eden siyasi, sosyal ve ekonomik nüfuzları ortadan kalkmış oldu.²⁷

²⁴ Hakkı Acun , “Yozgat Ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat 2000, s.110

²⁵ Nihat Boydaş , “Kaptan Fred Burnaby Seyahatnamesinde Yozgat”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat 2000, s.179

²⁶ Müşir Ahmet Şakir Paşa ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Karaca, “II.Abdülhamid'in Danışmanı Yaver-i Ekrem Müşir Ahmet Şakir Paşa (Çapanoğlu) ve Tarihi Misyonu” *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat 2000, s.447-457

²⁷ Özcan Mert, “ Çapanoğulları ”, *İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993, s.223

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA YOZGAT

1.1.OSMANLI DEVLETİ’NİN I. DÜNYA SAVAŞINA GİRMESİ

1914 yılına gelindiğinde İtilaf ve İttifak devletleri tüm hazırlıklarını yapıp çıkacak savaşı beklerken, Osmanlı Devleti, İtilaf devletleri ile işbirliği girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine başka çıkar yol kalmadığını düşünerek İttifak devletlerine yaklaşmıştı.

Bekledikleri menfaat ise; Rusya’nın, Almanya ve Avusturya ile savaşmasından istifade ederek Kafkaslarda hakimiyet kurmak ve Karadeniz’de üstünlük elde etmek idi. Çünkü onuru zedelenmiş, maddi ve manevi açılardan tükenmiş, ezilmiş olan devlet, Rumeli’yi elden çıkarmış. doğu’da kontrolü kaybetmek üzereydi. Eğer bu savaşta büyük devletler yenilerek ve yıpranarak çıkarlarsa Osmanlı devleti için yeniden hayatiyet kazanma, soluklanma dönemi başlayacaktı. Buna mukabil bu düşünceleri çok pasif bulanlar ve savaşı Osmanlı’nın eski haşmetine kavuşmak için fırsat telakki edenler de vardı. Almanya’nın savaşı kısa sürede kazanacağına kesin gözüyle bakan bu insanlara göre, Rusya’nın yenilgisi ile Kafkaslar Türk hakimiyeti altına girecekti. Kara kuvvetleri çok az olan İngiltere’nin, Osmanlı devletine çok zarar veremeyeceği, hatta Mısır’ı bile korumayacağı düşünülmekteydi. Yine bu arada cihad ilanı yapıldığında sömürgeleşmiş dünya Müslümanlarının ayaklanarak İngiltere, Fransa ve Rusya’yı meşgul edeceklerini düşünenlerin sayısı hiç de az değildi.²⁸

İşte bu düşüncelerle Osmanlı Devleti, Almanya ile yakınlaşmaya başlamış ve iki devlet arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde dostluk anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşmanın ertesi günü Osmanlı Devleti genel seferberlik ilan etmiş, 10 Ağustos 1914’ de iki Alman zırhlısının muhtemelen önceden hazırlanan bir plan ile Çanakkale boğazından içeri girmesi ve Amiral Şoson'un Karadeniz’de Sivastopol ve Odessa limanlarına saldırması ile Osmanlı Devleti 1 Kasım 1914

²⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Ankara 2000, s.78

tarhinde fiilen savaşa girmişti.

İşte bu çaresizlik, yanlış hesaplar ve kaybedilen toprakları geri almak ümidi ile Osmanlı Devleti 1914 yılında I.Dünya savaşına girmiş ve ateşkes antlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihine kadar çeşitli cephelerde savaşmıştır.

1.2.BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YOZGAT

İdari yapısı 1913'te uygulamaya konulan “İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu”na göre belirlenen ve daha önce Boğazlıyan, Çorum ve Sungurlu (Budaközü) kazalarının bağı olduğı geniş bir liva iken Ankara'ya bağı bir liva konumuna getirilen Yozgat²⁹,ın nüfusu 1914 yılında 201.981 idi.³⁰

1914 Yozgat Sancağı Nüfusu

	Müslüman	Ermeni	Rum	Ermeni Katolik	Protestan	Çingene
Yozgad	77.187	13.736	2.281	20	213	-
Boğazlıyan	43.370	14.902	745	-	768	-
Akdağ	37.081	3.312	7.892	-	49	425
Toplam	157.638	31.950	10.918	20	1.030	425

Nüfusun % 78'i Müslümanlardan, % 16'sı Ermenilerden, % 5'i Rumlardan ve % 1'de Çingenelerden oluşmaktadır.

Osmanlı Devleti I.Dünya savaşına girince Yozgat'ta da halk sıkıntı

²⁹ Bayram Sakallı, *Ankara Ve Çevresinde Milli Faaliyetler Ve Teşkilatlanma*, Ankara 1988, s.33

³⁰ 20. yy başlarında ve I.Dünya Savaşı yıllarında Yozgat'ın demografik yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal H.Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul 2003; Ankara Vilayet Salnameleri, İstanbul 1318, 1321, 1323, 1325

çekmiş ve daha önceki yıllarda olduğu gibi³¹ Türk ordusunun zafer kazanması için askerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yardım kampanyası açmış, cephedeki askerin yiyeceğini temin etmiş³² ve seferberlik çağrısına uyarak vatani görevini yapmak için orduya katılmıştır. Orduya katılan insan sayısı bilinmemekle beraber savaş esnasında şehit olan askerlerimizin sayısı ve hangi cephelerde şehit olduğu aşağıdaki tabloda yer almaktadır.³³

I.Dünya Savaşında Şehit Olan Yozgatlılar ;

Çanakkale	Kafkas	Irak	Galiçya	Filistin	Romanya	Bilinmeyen	Toplam
661	417	285	76	52	17	78	1586

Şehit olan bu askerlerimizin 1 tanesi yarbay, 5 tanesi teğmen, 6 tanesi üsteğmen, 3 tanesi yedek subay, 4 tanesi yedek subay adayı, 3 tanesi başçavuş, 62 tanesi çavuş, 80 tanesi onbaşı ve diğerleri er rütbesinde idi.

Bu dönemde Yozgat halkı ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken Yozgat hapishanesindeki tutuklular ise gönüllü olarak harbe katılmak istediklerini ilgili makamlara bildirmişlerdi³⁴.

Bunun dışında Yozgat coğrafi konumu itibari ile savaşın yapıldığı

³¹ 1910 yılında Akdağmadeni ve Boğazlıyan'da bir Donanma Cemiyeti kurulmuş (Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Ankara 2000, s.94) ve Maden Kazasında Donanma için yardım toplanmış, 1911 yılında Yozgatlı kadınlar kendi aralarında bir kadınlar heyeti teşkil etmiş ve savaşta bulunan yiğit asker kardeşlerine don, gömlek, kolsuz hırka ve çorap gibi kışlık giyim eşyaları toplamaya başlamışlardır. Diğer ihtiyaç maddelerinin karşılanması içinde buna benzer yardımların yapılması için çalışılmıştır. Bu yardım seferberliğine malı olan malından, maaşı olan maaşından ayırdığı bir miktarla katılmıştır. Devlet memurları da boş durmayarak bu seferberliğe para yardımında bulunmuşlardır. Hatta Yozgat halkı aralarında kavurma toplayarak, askerlere göndermiştir. Bu dönemde yapılan kavurma yardım kampanyasına 35 kişi katılmış ve orduya 14 teneke, 131 okka ve 3610 dirhem kavurma gönderilmiştir. Para yardımı kampanyasına ise 27 kişi katılmış ve ordu için 6549 kuruş toplanmıştır. (N.F.Taş, *a.g.e.*, s.15-19.Yardım kampanyasına katılan kişilerin isimleri ve yaptıkları yardımlar için bkz. Ek 1)

³² *Yozgat Kataloğu 1990*, s.11

³³ *Şehitlerimiz*, V, Ankara 1998, s.82-115

³⁴ Mahkumların vatani sevdikleri için mi yoksa hapishaneden kurtulmak için mi harbe katılmak istedikleri tam olarak kestirmek zordur. Bu mahkumların harbe katılma talepleri için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Takibat-ı Adliye Kalemi (DH-EUM.ADL), 20 / 52, 21 / 22, 28 / 28, 36 / 1

bölgelerinin dışında kaldığı ve istilaya uğramadığı için I. Dünya Savaşı'na daha çok savaş bölgelerinden kaçmak zorunda kalan soydaşlarının iskanını üstlenerek ve onların her türlü ihtiyacını gidermeye çalışarak katkıda bulunmuştur.

1.2.1.Muhacirlere Yardım

Bu dönemde Osmanlı hükümeti bir taraftan Ermenilerinin sevk işlemleri, diğer taraftan savaş dolayısıyla kimsesiz ve velisiz kalan ailelerin iskanı ile uğraşırken, onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışırken başka bir sorun olan Müslüman muhacirler sorunu ile de karşılaşmıştı. Binlerce muhacir, savaş bölgelerinden, Rus ve Ermeni baskısından kaçarak iç bölgelere sığınmak zorunda kalmış aç, sefil ve perişan bir halde idi. Çoğunun üzerinde giyebileceği elbiseleri dahi bulunmuyordu. Nitekim bu muhacirlerin iskanını yapmak, barınma ve korunmasını sağlamak önemli sorunları da beraberinde getirmişti. Hükümet bu sorunu çözmek için muhacirleri savaş bölgesinin dışında kalan iç bölgelere yerleştirmeyi uygun buldu.

İlk etapta Erzurum savaş bölgesindeki mülteciler Sivas'a gönderildi (Şubat 1916) ve mültecilerin bölgeye sevk ve iskanı konusunda Umur-ı Mülkiye Heyet-i Teftişîye Müdürü Hamid Bey görevlendirildi. Mülteciler bölgede izdiham meydana getirince de onları Kayseri, Yozgat, Niğde ve Kırşehir gibi daha iç bölgelere nakletmeyi uygun buldu. Harcamaları için beşbin lira nakit verilerek diğer ihtiyaçlarının (kalacak yer³⁵, eşya ve elbise gibi) karşılanması için de Emval-i metruke'den³⁶ yardım alınmasını emretti.³⁷

Artık muhacirlerin iskan yerlerinden biri olan Yozgat'a Dahiliye Nezareti bir telgraf çekmiş ve telgrafta; bölgeye gelen mültecilerinin sevk ve iskanları için

³⁵ Muhacirlerin kalacak yer sorununun en kolay çözümü ise Ermenilerden kalan okullara yerleştirilmeleri idi. Bu yolda emir veren hükümet ayrıca okullardaki eşyaların kıymetlerinin tespit edilmesini de istiyordu

(BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH-ŞFR), 54 / 101)

³⁶ Emval-i metruke, kelime anlamı olarak, hükümetçe görülen idari ve siyasi lüzum ve zorunluluk üzerine bulundukları yerden başka yerlere nakil olunan veya kendiliklerinden bulundukları yeri terk ederek ayrılan ve yaya ecnebi memleketlere, yada düşman işgali altında bulunan yerlere kaçan gayrimüslim unsurların bıraktıkları mallar hakkında kullanılan bir tabirdir. Emval-i Metruke Komisyonları, Tehcir Kanunu'nun uygulanmaya başlaması ile tehcirin yaşandığı her noktada oluşturulmuştur.(Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, I, Ankara 1993, s.528)

³⁷ BOA, DH-ŞFR, 61 / 124

onbeş bin lira gönderildiğini, muhacirlerinin ihtiyaçlarının mümkün olduğu kadar karşılanmasını ve Dahiliye Nazırının muhacirlerin durumunu araştırmak için bölgeye gelme ihtimali bulunduğunu bu yüzden gerekli çalışmalarını yapılmasını söylemişti.³⁸

Bu konuda gerekli çalışmaları yapan Yozgat ve diğer illerde alınan önlemlere rağmen iskan başarılı bir şekilde yapılamıyor ve muhacirlerin perişan hali devam ediyordu. İskan yapılan bölgelerdeki halkın sefaletinin giderek artması ve her geçen gün yeni mültecilerin bölgeye geliyor olması sebebi ile ilgili bölge mutasarrıflıkları bunların ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile yevmiyelerinin artırılmasını talep etmiş, hükümet de Yozgat, Kırşehir ve Çorum bölgelerine gerekli ödeneği göndermişti.³⁹

Yine benzer bir talep Ankara bölgesi Sıhhiye Müfettiş-i Umumiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne bildirilmişti. Sıhhiye Müfettiş-i, Nezarete gönderdiği telgrafta Yozgat'ta ki mültecilerin çıplak bir halde olduğunu, odun, kömür gibi yakacaklardan mahrum ve sefil bir halde bulunduğunu bildiriyordu. Dahiliye Nezareti de bunun üzerine Çorum ve Yozgat Mutasarrıflıklarına çektiği telgrafta; çıplak ve sefil vatandaşların ihtiyacının karşılanması için;

1- Büyüklere verilen iki kuruş yevmiyenin üç kuruşa ve küçüklere verilen bir kuruş yevmiyenin altmış paraya yükseltilmesini.

2-Emval-i metrukede bulunmadığı taktirde elbise ihtiyacını gidermek için elbiselerin çarşı veya pazardan satın alınmasını yada imal edilmesini tavsiye ediyordu.⁴⁰

Ayrıca hükümet Çorum, Yozgat, Kayseri ve Niğde bölgelerinde muhacirlerin sevk ve iskan işlerini düzenlemek, onları içinde bulundukları sefalet ve darlıktan kurtarmak üzere de Erzurum valisini⁴¹ müfettiş olarak tayin etmişti.⁴²

³⁸ BOA, DH-ŞFR, 69 / 177

³⁹ BOA, DH-ŞFR, 70 / 155

⁴⁰ BOA, DH-ŞFR, 70 / 18 (Belgenin aslı için bkz. Ek 2)

⁴¹ Bu dönemde Erzurum Valisi Midhat Bey'dir. (BOA, DH-ŞFR, 70 / 68)

İşte Yozgat halkı kendi içinde bulunduğu sıkıntılara ve gelir seviyesinin düşüklüğüne rağmen kendisine sığınan muhacirlerin iskanı, barınması ve korunması konusunda da üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışsa da Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Ali Efendi gibi görevini kötüye kullanıp muhacirlerin açlık ve sefillik çekmesine neden olanlarda vardı. Erzurum Valisi Midhat Bey'in Dahiliye Nezaretine, Nezaretinde Ankara vilayetine çektiği şifrede bu durum şu şekilde belirtilmekte idi.⁴³

Ankara Vilayetine

Boğazlıyan Kazasında muhacirler kendilerine aylarca yevmiyelerinin dağıtılmamasından ve gerekli erzakın kendilerine verilmemesinden dolayı son derece perişan bir halde bulunmaktadırlar. Kaymakam Mehmed Ali Efendi bu işe el sürmek istemediği gibi iskanı gereken Rum İli muhacirlerine ne tarla ne çubuk nede tohumluk vermemekte, ayrıca sağlık sorunları olup tüm vaktini tedavi ile geçirmektedir. Yozgat bu dönemde ayrıca savaş bölgelerinden kaçan Kürt mültecilerin de iskan yeri olmuştu. Hükümet aldığı bir kararla, savaş bölgelerinden kaçarak komşu vilayetlere gelen Kürt Mültecilerin, kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler ile güney bölgelerine iskanını uygun görmediğinden onların sıkıntılarını gidermek ve onları kayıt altına almak için şuan Diyarbakır, Sivas, Erzurum Mamuret-ül-aziz (Elazığ) vilayetlerine bulunan bu mültecilerin Anadolu içlerine (Ankara (Yozgat), Konya, Kastamonu, Kayseri, Niğde ve Kütahya gibi) sevk edilmelerini⁴⁴ emretmişti.⁴⁵

Mülteci sorununu, onları güvenli olan iç bölgelere yerleştirerek çözmeye çalışan hükümet savaş esnasında kimsesiz ve velisiz kalan aileler konusunu da aynı şekilde çözmeye çalıştı. Açıkçası bu konuda sorumluluk yine Ankara ve ona yakın bölgeler (Yozgat, Çorum, Kayseri....) gibi savaş dışı kalan iç bölgelere

⁴² BOA, DH-ŞFR, 68 / 127

⁴³ BOA, DH-ŞFR, 70 / 68

⁴⁴ Hükümet bu Kürt mültecilerinin iskanı konusunda ilgili mutasarrıflıklara gönderdiği telgrafta; Bölgeye gelen kabilelerin iskan olunacak bölgede nüfusun yüzde beşini geçmemesine, aşiret ağalarının ve reislerinin halktan ayrı yerlerde iskanına, reis ve şeyhlerin kendi aşiretleri ile devamlı münasebetine izin verilmemesine ve bu mültecilerde ilerde memleketlerine iade edileceğinden ihtiyaçlarının diğer muhacirler gibi Emval-i metruke'den temin edilmesini bildirmişti. (BOA, DH-ŞFR, 63 / 188)

⁴⁵ BOA, DH- ŞFR, 63 / 188

verilmişti.Yozgat bu konuda da üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştı.

Yozgat bu dönemde sadece muhacirlerin iskan yeri olmamış aynı zamanda bazı harp esirlerinin tutulduğu ve bazı harp esirlerinin ise sürgün edildiği bir yer de olmuştur. Bu esirlerin içinde rütbeli askerler olduğu gibi düşman devlet vatandaşları ve diğer bölgelerde ikametgahları uygun görülmeyen kişilerde vardı.⁴⁶

Yozgat'ın I.Dünya Savaşında ki diğer rolü ise bölgesindeki Ermeniler ile ilgili tehcir kararını sorunsuz bir şekilde uygulamaya çalışmasıdır.

1.2.2.Ermeni Tehciri ve Yozgat

1.2.2.1.Tehcire Giden Yol ;

Ermeniler 19.yy sonlarına kadar Osmanlıların idaresinde huzur ve güven içinde varlıklarını, dil, din ve kültürlerini sürdürmüşlerdi. Osmanlı tebaası olan diğer Hristiyan unsurlar hep ayrılıkçı hareketlere giriştikleri halde Ermeniler bu faaliyetlere katılan en son ulus olmuşlardır. Nitekim Ermenilerin Osmanlı devletine karşı isyan etmesinde başta Rusya olmak üzere misyoner okulları, batılı devletler ve kilise etkili olmuştur.

Çar Petrodan itibaren sıcak denizlere inme politikası güden Rusya her yola başvurmuş ancak başarılı olamamıştır. 1853 yılında yaptığı Kırım Savaşında da amacına ulaşamamıştır. Bu zamana kadar sıcak denizlere inmek için Balkanlar ve Boğazlar yolunu deneyen Rusya bu tarihten itibaren bu amacını gerçekleştirmek için Ermenilerden faydalanma yoluna gitmiştir. Çünkü Doğu Anadolu'da kendi güdümünde kurulacak bir Ermeni devleti Rusların Doğu Akdeniz ve Basra Körfezine inmesi için köprü vazifesi görebilirdi.Bunun için harekete geçen Rusya, Ermenileri Osmanlı Devletinden ayrılarak kendi devletlerini kurma konusunda etkilemeyi başarmıştır. Bir taraftan Rusya diğer taraftan kilise ve misyoner okullarının etkisi ile teşkilatlanma yoluna giden

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, DH-EUM. Ecanib (ECB), 25 / 37, BOA, DH-EUM. Beşinci Şube (5.ŞB), 19 / 8, 27 / 35, 32 / 5, 32 / 38, 37 / 19, 44 / 13, 44 / 57, 45 / 1, 50 / 12, 51 / 27, 74 / 36, 75 / 43, 76 / 18, 77 / 1 A, 77 / 10, 81 / 35, 82 / 32

Ermeniler emperyalizmin oyununa gelerek Osmanlı Devletinin parçalanma sürecine katkıda bulunmuşlardır. Bu süreçte Rusya ile sıkı bir işbirliği kuran Ermeniler, Kafkaslarda Rus ordusu için destek sağlayacak bir konuma gelmiştir. Rusya ise bu yardıma karşılık ilk etapta Ermenilere muhtariyet verilmesini sağlayacak daha sonra ise onların kendi devletlerini kurmalarına yardım edecekti. Bu plan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını Osmanlı devleti kaybedince uygulamaya konulmaya başlandı ve böylece Türk-Ermeni ilişkileri ciddi bir dönüm noktasına girdi. Osmanlı Devleti, mağlup olduğu Rusya ile 3 Mart 1878’de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşmanın 16.maddesine göre; Doğu Anadolu’da Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahatlar yapılacak, Ermeni toplumu emniyet altına alınacaktı. Fakat bu antlaşma ile Rusya’nın Ermenileri kendi nüfuzuna alması ve Doğu Anadolu’da bazı bölgelere yerleşecek olması İngiltere tarafından kabul edilmedi. Avusturya ve Fransa’nın da İngiltere’ye destek vermesiyle, söz konusu ülkeler, Ayastefanos Antlaşması’nın kendi menfaatlerine aykırı gelen hükümlerini değiştirmek üzere Berlin’de toplandılar. İmzalanan Berlin Antlaşmasıyla (13 Temmuz 1878), Ayastefanos’un Ermenilerle ilgili 16.maddesi çok fazla değişikliğe uğramadan, antlaşmanın 61.maddesi olarak kabul edildi. Buna göre; Osmanlı Devleti, Ermenilerin bulundukları vilayetlerde ıslahat yapmayı ve güvenliklerini sağlamayı taahhüt ediyordu. Böylece ilk defa Ermeni meselesi, uluslararası bir hüviyet kazandı ve bundan sonra daha fazla dış müdahalelere maruz kaldı. Artık Ermenilerle ilgili her gelişme, Osmanlı Devleti’ne müdahale etmek için bir vesile haline geldi. Ermeniler, Berlin Kongresi ile davalarını uluslararası bir himayeye kavuşturmalarına rağmen, yine de sonuçtan tamamıyla memnun olmuş değillerdi. Çünkü onlar çok daha kısa sürede bağımsız veya muhtar bir idare sağlayacak gelişmeler ümit etmekteydiler. Bundan sonra, seslerini daha fazla duyurmak için diplomatik girişimlerden çok, çetecilik ve isyan hareketlerine ağırlık vermişlerdi. Rusya ve Batılı devletler ise “şark meselesi” çerçevesinde Ermeni meselesini bahane ederek, sömürgeci ve emperyalist amaçlarına ulaşmak için Ermenileri daha fazla kullanmaya ve milliyetçilik duygularına hitap etmeye başlamışlardı. Bundan sonra batılı devletler ve Rusya’nın desteklediği Ermeni çeteleri ve misyonerleri, Doğu Anadolu’nun yanı sıra, diğer bölgelerde de isyan hareketlerine girişmişlerdir.

Bunlara ilave olarak İsviçre’de kurdukları Hınçak (1887) ve Kafkasya’da kurdukları Taşnak (1890) komiteleriyle de devlete karşı mücadeleye başlamışlardır. 1900 yılından itibaren önemli merkezleri bombalayan ve suikastlar yapan Ermeniler II.Abdulhamit’e bile suikast girişiminde bulundular. II.Meşrutiyet’in ilanından sonra İttihatçılar Ermenilere karşı ılımlı bir politika izledi ise de buda işe yaramadı. Çeşitli yerlerde ayaklanma çıkarmaya devam eden Ermeniler I. Dünya Savaşı sırasında da meydana gelen otorite boşluğundan faydalanarak faaliyetlerini hızlandırdılar.⁴⁷

Ermeniler daha önce almış oldukları ;

1-Takım takım, silah ve cephanelerle askerden kaçmak.

2-Olaylar çıkarmak, tedhişler yapmak suretiyle Türk askerlerini, ailelerini, köylerini korumak için görevlerini bıraktıracak yerlerine, yurtlarına döndürmek.

3-Seferberlik, askeri ulaşım tertibatını güçleştirmek, asker, yiyecek, cephane konvoylarını vurmak.

4-Ruslar hududu geçer geçmez silaha sarılmak, orduyu iki ateş arasında bulundurmak.

5-Gönüllü olarak hükümet silahıyla kaçmak ve Ruslara katılmak.⁴⁸

gibi kararları savaşın başlaması ile birlikte uygulamaya koydular.

Bu talimatlara göre hareket eden Ermeniler 3 Ağustos’tan itibaren yani genel seferberliğin ilanı ile birlikte, askerlik celbine katılmamaya, katılanlar ise ordudan kaçmaya başladı. Açıkçası her an ayaklanma çıkarmak için hazır bir vaziyette bekliyorlardı.

⁴⁷Ermenin Sorununun Doğması ve Gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1976; Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1983; Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara 1990; Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, İstanbul 2004

⁴⁸ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1976, s.606

Nitekim bu yöndeki, Türk askerine karşı silahlı saldırıda bulunmak ve askerden kaçmak gibi faaliyetler ilk defa Zeytun' da başladı. Maraş sancağına bağlı dağlık bir bölge olan Zeytun, Ermeni çetelerinin sığınak yeri oldu. Halep valiliğinin bildirdiğine göre 26 Ağustos'ta Zeytun'da Ermeniler seferberlik çağrısına uymayarak topluca dağlara kaçmış ve ayaklanma çıkarmışlardı.⁴⁹ Bu ilk olaydan sonra her bir bölgede Ermeni çetelerinin oluştuğuna ve çeşitli çatışmalar yaşandığına dair haberler gelmekte olup, bu çete ve isyan faaliyetleri de Patrikhane tarafından desteklenmekte idi.

Her ne kadar Enver ve Talat Paşalar harbin başlamasıyla birlikte Ermeni liderlerini yanlarına çağırıp onları düşmandan yana olmamaları ve bilhassa Ermeni halkının Osmanlı ordusuna karşı bir misillemede bulunmaması yolunda uyardı ise de, Ermeniler gene de Türkiye aleyhine düşmanca davranışlarda bulunmaktan ve hatta Türk birliklerine karşı saldırmaktan hiç çekinmediler.⁵⁰

Hazırlıklarını yıllar önce tamamlamış olan Ermeniler, Ankara vilayeti ve çevresinde de seferberlikle birlikte askere gitmemek, askerden silahlarıyla birlikte firar etmek, giden Müslümanlara mani olmak, silah, cephane ve gıda maddeleri depolamak, isyan çıkan diğer şehirlere yardıma gitmek, çeteler teşkil ederek cepheden yaralı olarak dönenlere veya yaşlı kadınlara ve çocuklara saldırmak, İtilaf Devletleri'ne casusluk yapmak, jandarmaya, polise saldırmak gibi faaliyetlere girişmişlerdir.⁵¹

İlk hareket, Boğazlıyan kazasının Ürveç⁵² köyündeki Ermeniler tarafından Akdağ'a bağlı Çayırşeyhi köyünün çeşitli yerlerine yerleştirilen bombalardan birinin patlaması sonucu Sıddık isimli bir çocuğun ağır yaralanması olmuştur. Bu olay üzerine Orih, Menteşe ve İğdeli köylerinde yapılan aramalarda birçok silah, cephane, bomba ve dinamit bulunmuştur. Asker toplamak üzere

⁴⁹Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, İstanbul 2004, s.51

⁵⁰ Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü, 1914-1918, I.Dünya Savaşı*, Çev.Kemal Turan, İstanbul 1990, s.143

⁵¹ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara 1990, s.89-90

⁵² O.Sakin, *a.g.e.*, s.209

köylere giden jandarmalara ateş açmışlardır.⁵³

Çatkebir köyü yakınındaki ormanlıkta gizlenen yüzü aşkın kimseden oluşan başka bir çetede, jandarma müfrezelerine karşı saldırıya geçti. Burada çetenin bıraktığı iki dinamit, bomba, üç kilo barut ve birkaç teneke kurşun bulundu. Bu çete, bir süre yoldan geçen kendi halinde insanlara saldırarak aklınca davalarına ve emellerine hizmet etmiş oldu. Rumdiken köyünün Ermeni mahallesi halkı ise gece vakti jandarma karakoluna saldırarak sabaha kadar ateş etti. Kumkuyu köyü Ermenileri jandarma eri Şükrü ile Poyraztepe köylü Yakup ve Musa'yı şehit ettiler, Akdağmadeni merkezinde de çeşitli zamanlarda bombalar atarak köylerde olaylar çıkardılar.⁵⁴

Yine Boğazlıyan'ın çevre köylerindeki Ermenilerden 300 kadarı silahlı çeteler kurarak çevre köylere tecavüz ettikleri gibi, bir kısmı da diğer köylerdeki Müslümanları öldürmeye, yağmacılık ve çapulculuk yapmaya başlamışlardı. Durumun ihbar edilmesi üzerine, itaat eden halkın rencide edilmeden, olayların acilen ve şiddetle bastırılması için Yozgat jandarma taburunun tamamı ve diğer kazalardan Niğde'den 250 silahlı asker gönderilerek eşkıyalık faaliyetleri etkisiz hale getirilmiştir.⁵⁵

Bu olaylar karşısında Başkomutanlık ise 25 Şubat 1915'de tüm birliklere alınacak önlemler hakkında emirler göndermişti. Buna göre ;

1-Ermeni halkı gerek seyyar ordularda ve gerek seyyar ve sabit jandarmalarda katıyen silah hizmetinde kullanılmayacaklar, kumandanlar ve karargahın emrinde ve dairelerinde dahi istihdam olunamayacaklardır.

2- Ordu ve kolordu kumandanları, kolordu ve fırka kumandan vekilleri ve mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle emirlere ve hükümete muhalefet ve silahla tecavüz ve karşı koyma görürlerse hemen kuvvayı askeriyeyle en şiddetli surette gerekeni yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti

⁵³ O.Sakin, *a.g.e.*, s.90

⁵⁴ İsmet Parmaksızoglu, *Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, Ankara 1981, s.91

⁵⁵ T.N.Karaca, *a.g.e.*, s.191

esasından imha etmeye mezun ve mecburdurlar. Ayrıca kumandanlar lüzum gördükleri yerde derhal idare-i örfiye ilanına da selahiyatdardırlar.

3- Her yerde uyanık bulunulmakla beraber, kesin delil görülmeyen yerlerde ahaliyi korkutacak ve baskı yapacak davranışlardan kaçınılmalıdır. Bu suretle itaat ve sadakattan ayrılmamış olanların zarar görmeyecekleri kanaati takviye edilmeli ve ahaliyi ümitsizliğe düşürerek isyana sevk eylememelidir.

4- Seferberlikten dolayı bölgelerde müdafaa ve asayişten asker sorumlu olduğu için mülkiye memurları bu konuda kumandanlara müracaat edecekler. Yalnız İstanbul Vilayeti mülkiye memurları karargah-ı umumiye müracaat edeceklerdir.

5- Asayiş ile ilgili iş için üçüncü ve dördüncü ordu ve Irak mıntikalarında en büyük merci ordu kumandanlarıdır. Birinci ve ikinci ordu mıntikalarında bu iş için en büyük merci kolordu kumandanlarıdır. İş bu kolordu kumandanları Başkumandanlık vekaletiyle beraber ordu kumandanlarına da bilgi verirler.

6- Üçüncü ve Dördüncü Ordu Kumandanları muhtemel takibat için gerekli gördükleri tedbir ve isteklerini derhal Başkumandanlık Vekaleti'ne bildireceklerdir.⁵⁶

Bu arada hükümette; orduya alınan Ermeni askerlerinin silahlarıyla birlikte görevden kaçmaları, Ermeni din adamlarının isyanları hazırlamaları ve ayaklanmalara bizzat katılmaları üzerine önlemler almaya başlamış ancak Ermenilerin büyük devletler tarafından korunduğu ve kışkırtıldığını da göz önünde tutarak köklü önlemler almaktan kaçınmıştı. İlk etapta İstanbul'daki Ermeni Patriği'nden savaş süresince yurtiçi güvenliğinin sağlanabilmesi yolunda yeter sayıda jandarma ve askeri birlik ayrılamayacağı, bu takdirde Ermeniler tarafından bir ayaklanmaya girişildiğinde şiddetli önlemler alınması gerekeceği, bu bakımdan ilgililerin uyarılmasını istenmişti.⁵⁷

⁵⁶ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), Belge no:1999, Sayı 85, Aralık 1985

⁵⁷ İhsan Sakarya, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Ankara 1984, s.217

Bu uyarılara ve alınan önlemlere rağmen özellikle Çanakkale kara savaşlarının şiddetle devam ettiği sıralarda Ermeni komitelerinin yıkıcı ve bölücü eylemlerinin devam etmesi üzerine Osmanlı Hükümeti, 18 Nisan 1915 tarihinde şu kararı aldı.

1.16-55 yaş arasındaki Ermeniler dışarıdan içeriye giremeyecek ve içeriden dışarıya çıkamayacak.

2.Ermeniler haberleşmelerini Türkçe yapacaklardır.

3.Yeni okullar açılmayacak ve Ermeni çocuklar Devletin resmi okullarında okuyacak.

4.İllerde çıkartılan Ermeni gazeteler kapatılacak.⁵⁸

Alınan bu önlemler Ermeni ayaklanmalarını önleyemediği gibi olaylar daha da büyüdü. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı (Dahiliye Nezareti), 24 Nisan 1915 tarihinde Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, belgelerine el konulması ve komite elebaşlarının tutuklanmasını bir genelge ile bildirdi.⁵⁹

26 Nisan tarihinde Başkomutanlık da birliklere aynı mealda bir tamim yaparak elebaşlarının askeri mahkemelere sevki ile suçluların cezalandırılmasını istemişti. Dahiliye nezaretinin bu talimatı üzerine İstanbul'da 235 kişi tevkif edilmiştir. Ermenilerin her yıl katliam tarihi diye nümeyiş yaptıkları 24 Nisan, bu 235 kişinin tutuklanış günüdür.⁶⁰

1.2.2.2.Tehcir Kararı ve Uygulanması ;

Ermeni isyanlarının başlamasından itibaren Ermenileri kontrol altında tutmak için daha çok bölgesel güvenlik önlemleri almayı uygun bulan Osmanlı Hükümeti, isyanların büyümesi ve özellikle Van bölgesinde 16-17 Nisan'da büyük bir isyanın başlatılması ile birlikte yeni çareler aramaya başlamış ve önce

⁵⁸ Süleyman Beyoğlu , “ 1915 Tehciri Hakkında Bazı Değerlendirmeler ”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı 131, İstanbul 2001, s.66

⁵⁹ Yavuz Ercan , “Ermeniler ve Ermeni Sorunu ”, *Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ed. H.Celal Güzel, Ankara 2006, s.98

⁶⁰ *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhtilaliyyesi*, Haz. H.Erdoğan Cengiz, Ankara 1983, s.311

Ermeni kuruluşlarını kapatma, silahlarını toplama ve Devlet aleyhinde faaliyette bulunanları tutuklama yoluna gitmişti. (24 Nisan 1915) Bu tedbirlere rağmen, Ermenilerin tutumlarında bir değişiklik olmayınca, Osmanlı idarecileri daha etkili bir tedbir almanın yollarını düşünmüşlerdi.⁶¹

Bu maksatla harekete geçen Talat Paşa, Enver Paşa'nın da bu konudaki görüşlerini alarak, Ermenilerin yaptıkları olumsuz faaliyetleri, devletin huzuru için köklü tedbire ihtiyaç duyulduğu ve bunun için savaş sahasında olaylar çıkaran Ermenilerin başka bölgelere nakil edilmesi gerektiğini anlatan bir tezkereyi 26 Mayıs 1915 tarihinde meclise gönderdi. Bu tezkereye göre tehcir kanunun alınmasının gerekçeleri şunlardı ;

1.Harb bölgelerinde yakın yerlerde oturan Ermeniler, Osmanlı sınırlarını korumakla görevli Türk silahlı kuvvetlerinin hareketini güçleştirmektedirler.

2.Erzak ve askere mühimmat naklini zorlaştırmaktadırlar.

3.Düşman ile aynı gayeleri paylaşmakta, onlarla emel ve işbirliği yapmaktadırlar.

4.Bir kısmı düşman saflarına katılmaktadır.

5.Memleket içinde askeri birliklerimize ve suçsuz halka silahlı saldırılarda bulunmaktadırlar.

6.Osmanlı şehir ve kasabalarına saldırarak katl ve yağmacılıkta bulunmaktadırlar.

7.Düşman deniz kuvvetlerine erzak sağlamaktadırlar.

8.Müstahkem ve mevkilleri düşmana göstermektedirler.⁶²

Dahiliye Nezareti'nin bu tezkeresi Sadaret makamı tarafından kaleme

⁶¹ Necdet Bilgi , “Sicil Kaydı Işığında Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 5, İzmir 1990, s.229

⁶² S.Beyoğlu, a.g.m., s.67

alınıp Meclis-i Vükela'ya intikal ettirildi. Meclis-i Vükela'da 30 Mayıs 1915 tarihinde tehcir uygulamasına onay verdi. Tehcir kanunu 1 Haziran 1915 tarihli Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak uygulamaya konmuştur.⁶³

Buna göre ;

1. Savaş halinde ordu, kolordu, tümen ve mevki kumandanları, yurt savunması, asayişin korunması ve hükümet emirlerine karşı halk tarafından karşı koyma, direnme veya silahlı tecavüz vaki olursa buna karşı derhal askeri kuvvet kullanarak hareketi bastırmaya, tecavüz ve direnmeyi yok etmeye yetkili ve mecburdur.

2. Ordu, kolordu ve tümen kumandanları askeri gerekler karşısında casusluk, hiyanet halinde görecekları kasaba ve köy halkını, teker teker veya toplu halde diğer yerlere sevk ve iskan ettirebilirler.⁶⁴

Osmanlı Hükümeti, "Tehcir Kanunu" olarak adlandırılan sevk hakkındaki geçici kanun çıktıktan sonra yer değiştirmenin hangi esaslar dahilinde yürütüleceğini açıklayan bir talimatname yayınladı. Buna göre ;

1.Ermeni nüfusun gönderildiği yerlerdeki aşiret ve Müslümanların sayısının % 10 oranını geçmemesine.

2.Göç ettirilecek Ermenilerin kuracakları köylerin her birinin 50 evden çok olmamasına.

3.Göçmen aileleri seyahat ve nakil suretiyle de olsa yakın yerlere ev değiştirmemesine dikkat edilmesi vurgulanmıştır.⁶⁵

Tehcir Kanunu ile Ermenileri, savaş süresince daha az zarar verecekleri bölgelere iskan ettirmek isteyen Osmanlı Hükümeti, bunu yaparken de Ermenilerin güvenliklerinin sağlanması ve mallarının korunması için gerekli

⁶³ Necdet Bilgi , “Ermeni Tehciri ve Mehmed Kemal Bey ”, *Türk Kültürü*, XXVIII / 324, Ankara 1990, s.218

⁶⁴ Cemalettin Taşkıran, “ Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım ”, *Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ed. H.Celal Güzel, Ankara 2006, s.217

⁶⁵ M. Kemal Öke, *Ermeni Sorunu*, Ankara 1991, s.117

tedbirleri almaya başladı. Bunun için 10 Haziran 1915 tarihinde yayınlanan bir talimatname ile sevke tabi tutulan Ermenilerin malları koruma altına alındı. Bu talimatname doğrultusunda Emval-i Metruke Komisyonu oluşturuldu.⁶⁶

Çeşitli vilayetlere gönderdiği telgrafta Ermenilerin sevk ve iâşe masraflarının Emval-i metruke'den temin edilebileceğini⁶⁷, Ermenilerin sevk işleminin kara yolu ile yapıldığını bu yüzden yolda başlarına bir şey gelmemesi için çaba sarf edilmesi gerektiğini⁶⁸, sevk esnasında ailesiz kalan çocukların bakım ve yetiştirilmesi amacıyla Müslüman ailelerin yanına verilebileceğini ve bu ailelere de otuz kuruş yardım yapılabileceğini bildiriyordu.⁶⁹ Diğer taraftan sevk işlerindeki kötü niyetli uygulamaları tespit etmek ve sevkiyat esnasında kanuna aykırı hareket eden memurları tespit ederek Divan-ı Harbe vermek amacı ile vilayetlerde komisyon kurulmuştur. Ayrıca; her bir livanın sevke tabi tutulan Ermeni kabilelerinin güvenliğinden kendi sınırları dahilinde sorumlu oldukları olumsuz bir hadisenin vukuundan ziyade şüyuunun kötülük getireceği hatırlatılarak azami gayret göstermeleri talep edilmiştir.⁷⁰

Bütün bu önlemlere rağmen Tehcir Kararının uygulanması kolay olmamıştı. Çünkü birkaç cephede savaşan Osmanlı Devleti'nin iç güvenliğini sağlayacak kuvveti yetersizdi. Bu yüzden de alınan tüm önlemlere rağmen istenmeyen olayların meydana gelişi engellenememişti. Kimi yerlerde sınırlı sayıda jandarma ile sevkiyat işlemi yapmaya çalışıyor ve kabilelere saldıran kişilere engel olamıyordu⁷¹. Sevkiyat işleminin düzenli yapılamamasında sevkiyat sırasında Ermenilerin göçe razı olmayarak isyan halinde bulunanlara katılmaları, sevk sırasında firar etmeleri⁷² köyleri ateşe verip, Müslüman halkı katletmeleri ve devlet kuvvetlerine karşı saldırıya geçmeleri de etkili olmuştu.

⁶⁶ Y.Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.72

⁶⁷ BOA, DH-ŞFR, 57 / 342

⁶⁸ BOA, DH-ŞFR, 56 / 381

⁶⁹ BOA, DH-ŞFR, 54 / 411

⁷⁰ T.Niyazi Karaca, “ Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemlerinde Yozgat Ermenileri (1914-1920)”, *Atatürk Dergisi*, III, Sayı 4, Erzurum 2003, s.115

⁷¹ BOA, DH-ŞFR, 57 / 190

⁷² BOA, DH-ŞFR, 57 / 335

1.2.2.2.1.Yozgat Tehciri'nin Uygulanışı

18.yy'dan itibaren Yozgat'a gelmeye başlayan ve burada sorunsuz bir şekilde yaşayan Ermeniler, Anadolu'da ki diğer Ermeniler gibi bağımsız Ermenistan hayaline kapılmış ve bu hayali gerçekleştirmek için zararlı faaliyetlerde bulunmuşlardı. 1893 Ocak ve Aralık ayında ayaklanma⁷³ teşebbüsünde bulunan ve bunda başarılı olamayan Yozgat Ermenileri, I. Dünya Savaşı çıkınca aynı faaliyetlere yeniden teşebbüs ettiler.

Tabii böyle olunca yani Yozgat Ermenileri⁷⁴ zararlı faaliyetlerine devam edince onlarda tehcir kanunu kapsamına alınmış (Bu olay zamanın İçişleri Bakanlığı'na bildirilince, İçişleri Bakanlığı bir telgraf emriyle, Ermenilerin 24 saat içinde bölgeden çıkarılarak, Suriye istikametine sevk edilmesini emretmişti) ve göçe tabi tutulmuştu.⁷⁵

“Yozgat mutasarrıflığına Dahiliye Nezareti'nden ilk sevk emri, 18 Temmuz 1915'te gelmiş ve ilk sevk 21 Temmuz'da başlayarak yaklaşık Ağustos ayının ikinci yarısında sona ermiştir. Yozgat'tan yapılan Ermeni sevkıyatının birinci ve ikinci kafilesi, 21 Temmuz 1915'ten başlamak üzere Sivas yoluyla, üçüncü sevk ise vilayetten (Ankara) gelen emir doğrultusunda, Kayseri üzerinden yapılmıştır.⁷⁶ 28 Temmuz 1915 tarihi ile Yozgat Mutasarrıflığı'na gönderilen bir şifrede de Yozgat kafilelerinin Sivas üzerinden gitmeleri zor olacağı için Akdağmadeni yolu ile sevk edilmeleri istenmiştir.⁷⁷

Sevk sırasında gerekli önlemlerin alınması isteyen Dahiliye Nezareti, 16 Ağustos 1915 tarihinde Ankara'ya bir telgraf göndermiş ve telgrafta, Ermenilerin Ankara'ya yakın mevkiilerde saldırıya uğradığı ve güvenliklerinin sağlanamadığı bu yüzden sevkten sorumlu memurların, jandarmaların ve olayla ilgisi bulunanların yakalanmasını ve sorgulanmasını istemiş, güvenliğin sağlanmadığı

⁷³ Bu dönemde çıkan Yozgat ayaklanmaları ayrıntılı bilgi için bkz. T.N.Karaca, *a.g.e.*, s.106-174

⁷⁴ Bu dönemde Müslüman olup sefeberliğe katılan Ermenilerde vardı.(BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 221 / 228)

⁷⁵ *Yozgat Kataloğu 1990*, s.17

⁷⁶ T.N.Karaca, *a.g.m.*, s.117

⁷⁷ BOA, DH- ŞFR, 55 / 114

yerlerde gerekirse sevk geciktirilmesi emretmişti.⁷⁸

Ankara vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Eylül 1915 tarihli telgrafta ise bölgedeki sevkıyata kaç kişinin katıldığı ve hangi bölgelere gönderildiği hakkında bilgi verilmekte idi. Telgrafın metni şu şekildedir:

Merkez ve merkeze bağlı olan yerlerden şimdiye kadar sevk olunan Ermeniler 21.236 nüfustur. Yozgat livasında 10.916, Kırşehir merkezinde 747, Haymana'da 60, Nallıhan'da 479, Sungurlu'da 576 nüfus Ermeni bulunup, bunlardan Yozgat dahilindekilerin bir kısmını belli bölgelere sevk edilecek olanlar, diğer bir kısmını ise İslam köylerine dağıtılacak olan aileler ve küçük çocuklar teşkil etmektedir. Ankara istasyonunda şimdilik sevk edilecek 550 nüfus vardır. Bunların gidiş yerleri Halep ve Zor havalisidir. Merkez-i vilayetin sevk edilecek bakiye-i mevcuduyla Keskin Kalacak'ta kalıp İslam köylerine dağıtılacak olan nüfus miktarı başkaca arz olunur''.⁷⁹

Verilen bilgilere göre, Yozgat bölgesinde yaşayan yaklaşık 31.950 Ermeni'den 10.916'sı Yozgat'ta kalmış geri kalanlar ise sevke tabi tutulmuştur.⁸⁰ Bunların hepsi Anadolu dışına gönderilmemiş özellikle çocuklar ve kadınlar iç bölgelere sevk edilerek İslam köylerine dağıtılmıştır. Yozgat Ermenilerinden bölge dışına çıkarılanlar ise Halep ve Zor bölgelerine gönderilmiştir.

Dahiliye Nezareti 27 Ekim 1915 tarihinde Hüdavendiğar, Ankara, Halep, Adana Vilayetleriyle, Maraş, Karahisar-ı Sahib, Eskişehir, Kütahya, İzmit, Niğde Mutasarrıflıklarına⁸¹ yeni bir telgraf göndermiş ve telgrafta yeniden Ermeni sevkıyatında bulunulmaması konusunda emir vermişti⁸². Ankara vilayeti'ne gönderilen bu emir doğrultusunda Yozgat tehciri de durdurulmuştu.

⁷⁸ BOA, DH- ŞFR, 55 / 290

⁷⁹ BOA, DH-EUM, İkinci Şube (2.ŞB), 68 / 66 (Belgenin aslı için bkz. Ek 3)

⁸⁰ Orhan Sakin, "Yozgat'ta Gayr-ı Müslim Nüfus ve Tehcir Sırasında Ermenilerin Sayısı", *Yozgat Gündem Dergisi*, Sayı 2, Yozgat 2006, s.14-15

⁸¹ Tehcirinin durdurulması hakkında tüm ülkeyi kapsayan kararname 15 Mart 1916 tarihinde yayınlanmıştır. (BOA, DH- ŞFR, 62 / 21)

⁸² BOA, DH-ŞFR, 57 / 135

1.2.2.2.2.Tehcir Sırasında Yaşanan Aksaklıklar

Yozgat Mutasarrıf Vekili ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Dahiliye nezaretinden aldığı emir sonucu (“ Kazanız dahilinde bulunan bil-umum Ermenileri 24 saat zarfında yola çıkaracaksınız, bunların sevk edileceği istikamet Suriye’dir.”) jandarma komutanını da yanına alarak ilgililere, kaza hudutlarından dışarı çıkmalarını anlatmıştı. Hatta bu emri vermekle kalmayıp tahliyenin icrasına bizzat nezaret eylemişti.⁸³ Bunu yapmaktaki amaç ise tehcir işleminin sorunsuz bir şekilde yapılmasını sağlamaktır.

Ancak sevkıyat işlemi, Boğazlıyan çevresindeki Ermeni çeteleri ve jandarma arasında yaşanan çatışmalar dolayısıyla düzenli olarak yapılamamıştır. 26 Nisan 1915’te çıkarılan kanuna göre Ermeniler ve diğer unsurların ellerinde bulunan ateşli silahları teslim etmeleri gerekiyordu. Ermenilerin elinde bulunan silah ve cephanenin teslim alınması konusunda vilayetlere telgraflarda çekilmişti.⁸⁴ Ama Ermeniler silahlarını teslim etmedikleri gibi yeni silahlar temin etme yoluna gittiler⁸⁵ ve çeteler kurup kabilelere saldırınca tehcir uygulaması sırasında sevk ve iâşe temini konusunda aksaklıklar yaşandı. Bu çetelerle mücadele edebilmek için Yozgat’a 300 adet kasatura takılı şınayder tüfeği ve bunların kurşunları gönderildi.⁸⁶ Ankara vilayetinden çekilen telgrafta Akdağ Madeni ve Boğazlıyan kazalarının Tenos kazası ve yakın bölgelerde yoğunlaşan Ermeni çetelerinin bölgeden uzaklaştırılması için oraya takviye kuvvet gönderileceği bildiriyordu.⁸⁷ Güvenlik güçleri bir taraftan Ermeni çeteleri bir taraftan tehcir ile uğraştığından sevk işlemlerinde aksaklıklar meydana gelmişti. Bu aksaklık ve şikayetler Nezarete kadar ulaşmış ve nezarete gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Örneğin; Dahiliye Nezareti kendisine Yozgat’tan Santik Çogozcıyan’ın çektiği şikayet telgrafını incelemiş ve bunu Ankara vilayetine

⁸³ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, (Haz. S. Nafiz Tansu), İstanbul 1964, s.297

⁸⁴ BOA, DH-ŞFR, 52 / 188

⁸⁵ Ankara valiliği Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafta Yozgat’a götürülmekte olan 3 sandık dolusu silah ve cephanenin yakalandığını, bu sandıkları götüren kişinin ifadesinden aslında sandık sayısının 5 olduğunu ve diğer iki sandığın nerede olduğunu belirlenmesi için çalışma yapılmasını istiyordu. (BOA, Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH-İD), 94-2 / 36-2)

⁸⁶ BOA, DH-ŞFR, 53 / 18

⁸⁷ BOA, DH-ŞFR, 54-A / 257

bildirerek ilgili şahsın şikayetinin giderilmesini ve eşine ne olduğunun bulunmasını istemiştir.⁸⁸ Ayrıca, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Beyin tehcir sırasında yüzlerce Ermeni'nin ölümüne sebep olduğu şikayeti üzerine olayın doğru olup olmadığının araştırılmasını istemiş⁸⁹ ve sonuçta böyle bir olayın olmadığı anlaşılmıştır.

Tehcir sırasında diğer bir sorunda Ermenilerin istasyonlarda izdiham meydana getirmesi sonucu sevkiyatın düzenli bir şekilde yapılamaması ve erzak sıkıntı çekilmesi idi. Bu konuda nezaret vilayetlere çektiği telgrafta Ermenilerin kafiyele halinde sevkiyatının yapılmasını, izdihama meydan verilmemesini ve gerekli ihtiyaçlarının sağlanılmasını istiyordu.⁹⁰

Çeşitli aksaklıklara rağmen mümkün olduğu kadar sorunsuz bir şekilde yapılmak istenilen Ermenilerin sevk ve iskanları sırasında bazı kayıplar verilmiştir. Bu kişilerin ne kadarının yollarda öldüğü ve öldürüldüğü belli değildir. Bu konudaki çeşitli iddialara⁹¹ rağmen gerçek sayının ne olduğu bilinmemekle ve hiçbir zaman iddia edilen miktarlarda da olmamakla beraber, Yozgat'tan sevk edilen Ermenilerin, en fazla birkaç yüzünün köylüler ve bazı görevliler tarafından öldürüldüğü söylenebilir. Bunda da Yozgat tehciri sırasında Ermenilerin tehcir emrine uymayıp çeteler kurup hem jandarma, hem de köylülerle çatışmaları etkili olmuştur. Bu çetelerin tenkili sırasında ölen Ermenilere ilaveten, sevk esnasında bazı görevlilerin suistimalinden dolayı ölenler de olmuştur. Bu görevliler tespit edilerek divan-ı harbe verilmiş ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.

⁸⁸ BOA, DH-ŞFR, 55 / 63

⁸⁹ BOA, DH-ŞFR, 54-A / 326

⁹⁰ BOA, DH-ŞFR, 54-A / 392 (Belgenin aslı için bkz. Ek 4)

⁹¹ İstanbul'da 1919 yılında gerçekleştirilen Yozgat tehciri davasının duruşmalarında Ermeni davacıların vekili olan Leon Efendi tehcir sırasında yaklaşık 2700 Ermeni'nin öldürüldüğünü söylemişti. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Bilgi, *Yozgat Tehciri Ermeni Davası*, İstanbul 2006, s.22-23)

1.2.2.2.3.Tehcirden Dolayı Yapılan Yargılamalar

Savaş Sırasında Yapılan Yargılamalar ;

I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümeti, İtilaf Devletlerinin Ermeni zorunlu göç ve iskanını, “Türklerin Hıristiyanlara karşı düşmanlığı şeklinde propaganda” malzemesi olarak kullanacağını düşünerek, her türlü sertlikten kaçınmıştı. Alınan tedbirler ve yapılan uyarılara rağmen, Ermenilerin sevkleri sırasında kanuna aykırı uygulamalar ve yolsuzlukların meydana geldiği anlaşılnca, Sadaret’den Harbiye Nezareti’ne gönderilen 30 Eylül 1915 tarihli yazı ile gerekli incelemelerin yapılması ve buna cesaret edenlerin divan-ı harplere sevk edilmesi istenmiş ve bu kapsamda Bakanlar Kurulu (Meclis-i Vükela) çeşitli vilayet ve sancaklara üç ayrı kurul gönderme kararı alarak ve kararı ilgili birimlere duyurmuştu.⁹²

26 Aralık 1915’te Yozgat’a giden Tahkik Heyeti⁹³ yaptığı araştırmalar sonucu tehcir esnasında görevlerini suiistimal ettikleri gerekçesiyle Yozgat’ta Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Beyi, Akdağ Nahiyesi Müdürü Ferid Efendiyi, Emval-i Metruke Komisyon Naibi Lütfi Efendiyi, Jandarma Takım Kumandanı Hüseyin ve İhsan Çavuşu, Barut Kışla Muhafızı Arif Çavuşu, kazadan Ali Rıza Efendiyi ve Eyta Müdürü Haydar Beyi, 22 Mart 1917’de Ankara İstinaf Mahkemesine çıkarmıştır.⁹⁴

Sanıklardan Kaymakam Kemal Bey, kazadan Ali Rıza Efendi’nin yaptıklarına seyirci kaldığından dolayı Ceza Kanunun 102. maddesine. Akdağ Nahiyesi Müdürü Ferid Efendi Kanun-ı Mahsusa’nın 102. maddesi. Emval-i Metruke Naibi Lütfi Efendi. 102. ve 82. maddeleri, Jandarma Takım Kumandam Hüseyin Çavuş, Ceza Kanunu’nun 102. maddesi, İhsan Çavuş 198. ve 200.

⁹² N.Bilgi, *a.g.e.*, 25

⁹³ Bu Tahkik Heyetinin başkanlığını Mahkeme-i İstinaf birinci reisi Asım Bey yapmıştır. Heyetin diğer üyeleri İzmir Jandarma Mıntika Müfettişi Kaymakam Muhiddin Bey ve Ankara valisidir.(BOA, DH-ŞFR, 56 / 186, Belge aslı için bkz. Ek 5)

⁹⁴ Sanıklar hakkında ortaya atılan suçlar için bkz. Nigar Esüntimur, *Yozgat ve Çevresinde Yapılan Ermeni Tehciri ve Yargılamaları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.49-51

maddeleri, Arif Çavuş, 102.maddesi, Eytam Müdürü Haydar Bey’de 130.maddesine göre yargılanmışlardır. Mahkeme sonunda Kemal Bey, terk edilmiş mallardan memur sıfatıyla eşya satın aldığı gerekçesiyle 7 Ekim 1917’de üç ay hapis ve dört ay memuriyetten uzaklaştırma cezasına çarptırılmıştır. Kemal Bey, memurların terk edilmiş mallardan eşya satın almasını yasaklayan bir emir bulunmadığını belirterek karara itiraz etmiş ve 25 Temmuz 1918’de itham edildiği suçlardan Konya İstinaf mahkemesi tarafından oy birliği ile beraatına karar verilmiştir. Diğer sanıkların durumu hakkında her hangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁹⁵

Mütareke Dönemi Yargılamaları ve Kemal Bey’in İdam Edilmesi;

Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup olarak çıkması ve Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte İtilaf Devletleri ve onlardan güç alan Ermeniler, Ermeni tehciri hususunda Osmanlı Devleti'ni hesaba çekmek istediler. Dönemin Osmanlı idarecileri yenilginin getirdiği olumsuz havanın etkisiyle hem İtilaf Devletleri'nin hoşgörüsünü sağlamak hem de Osmanlı Devleti'nin bu kötü duruma düşmesinden sorumlu tuttıkları savaş dönemi idarecilerinden hesap sormak amacıyla Ermeni tehciri ile ilgili davalara bakmak üzere olağanüstü mahkemeler kurma yoluna gittiler.

Başta Ermeni tehciri olmak üzere, savaş dönemi suçlusu kabul edilenleri yargılamak için kurulan sıkıyönetim mahkemelerinin en etkiliisi İstanbul'da kurulan "Divan-ı Harb-i Örfi" oldu. Mahkeme tehcir sırasında, tehcir kararının uygulandığı bölgelerde idari ve askeri görevlerde bulunanlardan, hakkında şikayet olanların yargılanmalarına öncelik verdi. İlk yargılananlar da tehcir sırasında Boğazlıyan Kaymakamı olan Mehmed Kemal Bey⁹⁶ ve arkadaşları oldu.⁹⁷

Kemal Bey, Konya Ziraat İşleri Kontrol Müfettişliği vazifesinde iken,

⁹⁵ N.Esüntimur ,a.g.t., s.50-51

⁹⁶ Kemal Beyin hayatı için bkz. Ek 6

⁹⁷ N. Bilgi, “Sicil Kaydı Işığında.....s.229

Boğazlıyan Kaymakamlığı sırasındaki Ermeni Tehciri hadisesinden sanık olduğu gerekçesiyle, 30 Ocak 1919'da Konya'da tevkif edilip İstanbul'a getirildi.⁹⁸ Bir süre sonra, Yozgat Ermeni olaylarından dolayı Kemal Bey'le yargılanacak olan, Yozgat evkaf memuru Feyyaz Ali Bey'de tutuklandı. Ermenilerin çabası bununla sınırlı kalmadı. 7 Ocak 1919'da tehcir esnasında Yozgat Jandarma Kumandanı olan Binbaşı Tevfik Bey'de, Kemal Bey'in suç ortağı olarak tutuklandı.⁹⁹ Sanıklar uzun zaman tutuklu kaldıktan sonra, mahkemeye 5 Şubat 1919 günü çıkarıldı.¹⁰⁰

Mahkeme Heyeti Reisi Koca Sakallı Hayret Paşa ile Şevket Bey ve Artin Efendi'den müteşekkildi. İddia Makamını da Savcı Sami Bey işgal ediyordu. O devrede böyle davalarda mahkemeye sevk edilen kurbanların müdafaasını üstüne alabilecek dava vekili bulabilmek çok güç olduğundan, ancak İstanbul'un Sa'deddin Ferid Bey gibi medeni cesareti ve celadetiyle tanınmış avukatları, hem de bizzat kendileri talip olarak, Kemal Bey'le arkadaşları Yozgat Jandarma Kumandanı Tevfik ve Yozgat Evkaf Müdürü Feyyaz Ali Bey'in vekaletlerini üstüne almışlardı.¹⁰¹ İlerleyen günler içinde sanıkların avukatlığını Sadedin Ferid Bey'den başka Hayri bey, Mustafa Halid Bey, Hami Bey, Hüseyin Hüsnü Bey, Hasan Tahsin Bey ve Salahaddin Bey de üstlenmiştir.¹⁰²

Mahkeme'de, Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in, Evkaf memuru Feyyaz Ali Bey'in ve Jandarma Kumandanı Tevfik Bey'in, Yozgat ve Boğazlıyan Tehciri sırasında Ermenileri öldürmek, mallarını gasp etmek, ırz, namuslarına tasallut etmekle itham edilerek yargılanmalarının gerekliliği belirtilmiştir.¹⁰³

Mahkeme başlar başlamaz Kemal Bey, evvela bu mahkemenin bu davayı rü'yetle salahiyetdar olmadığını, zira "ba irade-i Seniyye" teşekkül etmiş olsa bile,

⁹⁸ Rıfki Yazıcı , “ Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in Dramı ”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat 2000, s.700-701

⁹⁹ N.Bilgi, *a.g.e.*, s.35-36

¹⁰⁰ R.Yazıcı, *a.g.m.*, s.701

¹⁰¹ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, Ankara 1968, s.1157

¹⁰² N.Bilgi, *a.g.e.*, s.36

¹⁰³ N.Esüntimur, *a.g.t.*, s.65

Padişah'ın böyle bir mahkeme kurmağa yetkisi olmadığını ileri sürdü. Fakat Mahkeme Heyeti bu haklı ve kanuna dayanan iddiayı kabul etmedi.¹⁰⁴

Bunun üzerine Kemal Bey, bir müddet evvel aynı mesele için Yozgat istinaf Mahkemesi'nde yargılandığını, beraat etmiş olduğunu ve tekrar yargılanmasına gerek kalmadığını söylese de Mahkeme Reisi Hayret Paşa onun bu isteğini de geri çevirdi ve sözü Savcıya verdi.¹⁰⁵

Savcı Sami Bey ayağa kalkarak, iddianamesini okudu ve iddianamesinde Ermenilerin kendi isyan hareketlerinin bir sonucu olarak tehcir kapsamına alındıklarını, tehcir esnasında bazı kişilerin şahsi menfaatleri için Ermenilerin mallarını gasp ettiklerini, paralarını çaldıklarını ve gayrimenkullerini düşük fiyatla satmalarına sebep olduklarını ifade etti. Meydana gelen bu olayların, İttihat ve Terakki hükümeti döneminde soruşturulduğuna ve suçlu olanların Divan-ı Harblerde cezalandırıldığına dikkat çeken Sami Bey, ancak giden Tahkik Heyetlerinin öldürülme olaylarını araştırmadıklarını iddia etmiştir. Netice itibariyle Sami Bey, Yozgat tehcir ve taktilinden suçlu olanların Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmalarını talep etmiştir.¹⁰⁶

Savcı Sami Bey'in iddianamesini okumasından sonra sıra davacıların vekili Leon Efendi'ye geldi. Leon Efendi, Kemal Bey'in cinayetleri makam hırsı için yaptığını, öldürdüğü ve öldürttüğü Ermenilerin kasalarını soyduğunu iddia etmiş ve Yozgat'ta yaklaşık 2.700 Ermeni'nin öldürüldüğünü, bu bakımdan suçlu olarak mahkemedeki üç kişinin değil, en az 700 kişinin yargılanması gerektiği iddialarını ileri sürmüştür. Kemal Bey'in ve iki arkadaşının cezalandırılarak milletin üstündeki kanlı lekenin temizlenmesi gerektiğini, kendisinin de Yozgat'ta katledildiğini iddia ettiği, akrabasından 115 kişi namına suçlanan kişilerden bir buçuk milyon lira nakdi tazminat talep ettiğini söylemiştir.¹⁰⁷

Yaklaşık iki ay süren ve 7 Nisan 1919'da sona eren yargılamada-

¹⁰⁴ R.Yazıcı, a.g.m., s.702

¹⁰⁵ A.Çankaya, a.g.e., s.1158

¹⁰⁶ Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara 2005, s.152

¹⁰⁷ T.N.Karaca, a.g.e., s.221

mahkeme heyetinin değişmesinden dolayı- iki safhada¹⁰⁸ toplam 18 duruşma yapıldı.¹⁰⁹ Bu süre içerisinde 18 Ermeni, sanıklar hakkında ithamlarda bulundu. Ermeniler lehine şahitlik yapanların bütün masrafları mahkeme tarafından karşılanarak İstanbul'a gelmeleri temin edildi. Fakat aynı uygulama sanıkların şahitleri için yapılmadı. Bu uygulama sonucunda Ermeniler lehine mahkemeye 28 şahit katıldı. Fakat sanıklar adına bölgeden yalnızca 3 kişi duruşmaya gelebildi. Yapılan 18 duruşmada Ermeniler lehine tanıklık yapan şahitlerin biri dışında hiç birisi de Kemal Bey'in tehcir sırasında Ermenileri katlettiğini gördüklerine dair açık ifade veremediler. Sadece böyle bir olayın gerçekleştiğine dair bazı dedikodular işitmiş olduklarını söylediler. Bunların içinden yalnızca bir kişi, Osman Paşa Tekkesi'ne geldiklerinde Kemal Bey'in kendilerini bağlatarak bir odaya koydurduğunu ve ancak kendisinin para vererek kurtulduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

Bu iftira fırtınası önünde yapayalnız kalan Kemal Bey savunmasını şu şekilde yaptı :

-Bu insanların söylediklerinin hepsi yalandır, hepsi uydurmadır.

Reis Paşa, ben ne bunların dedikleri Keller köyüne gittim. Ne de oradan geçtim. Burada vuku bulduğunu söyledikleri cinayetlerden de haberim yok. Hele parmaktan çıkmayan yüzüğü almak için kol kesmek. Rica ederim, bu vahşeti kim yapar? Bu derece kötü bir iş yapacak insan tasavvur edemiyorum, esasen hiç birini ispat edemezler. Çünkü hepsi iftiradan ibarettir. Benim haberim olmadan bir şey olmuşsa bilemem. Fakat bana şu ana kadar bu mevzu'da bir şikayet gelmemiştir. İlk defa burada, mahkeme huzurunda bu şikayetlere muhatap oluyorum.

¹⁰⁸ Birinci safha, Mahmut Hayret Paşa başkanlığında 5 Şubat 1919'dan, Damat Ferit Paşa'nın sadrazam oluşuna kadar sürmüştür (4 Mart 1919). Bu dönemde yapılan duruşmalardan bir karar çıkmamış olması yüzünden, Tevfik Paşa hükümeti içeriden ve dışarıdan ağır eleştirilere uğramış ve hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. İkinci safha ise, Damat Ferit Paşa hükümetinin kurulmasından sonraki safhadır. Bu dönemde "Fevkalade Divan-ı Harb-i Örfi" lağvedilerek, daha geniş yetkilerle "Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi" kurulmuştur. (F.Ata, *a.g.e.*, s.156)

¹⁰⁹ N.Bilgi, "Sicil Kaydı Işığında.....", s.235

¹¹⁰ T.N.Karaca, *a.g.e.*, s.222

Savcı sorar:

_ Demek ki, sizin orada geçen muhacir kabileleri bir saldırıya uğramamışlardır?

_ Yoktur böyle şey ... Hayır, kat'iyen haberim yok!

Şikayetçi olarak mahkemede hazır olan Leon Efendi ismindeki biri hemen atılır:

_ Nasıl olur efendim? Mahall-i katl olduğu iddia edilen Keller karyesinde yüzlerce ceset bulunmuştur.

Reis Paşa Kemal Bey'e sorar:

_ Bakın ne diyor ... Bu kadar büyük vukuat olsun da mutasarrıfın, kaymakamın haberi olmasın, olur mu?

_ Yoktur Paşam ... Bunların vardır demesiyle, yok olan bir şey var olmaz.¹¹¹

Savcı Sami Bey Mehmed Kemal ve Tevfik Beylerin Ceza Kanunun 56.Maddesine göre idamını, Feyyaz Bey'in ise Kemal ve Tevfik Beylerle ilgisinin olmaması fakat başka suçlarda bulunması nedeniyle davasının devamını talep etmiştir.¹¹²

Kemal Bey'in 56.madde ile kastedilen suçlarla ilişkisi olmadığını anlatan Selahaddin Bey, bazı yerlerde Ermenileri mağdur eden olayların meydana gelmiş olabileceğini, ancak bunda Kemal Bey'in ilgisinin olmadığını söylemiştir. Kemal Bey'in sadece verilen tehcir emrini yerine getirdiğini, bunun hesabını da kanun çıkarandan sormak gerektiğini belirten Selahaddin Bey, Kemal Bey'in sadece tehcir edilenlerin iâşe ve ibatesini temin edemediğinden dolayı belki ceza verilebileceğini ifade ederek isnat edilen suçlamaları reddetmiş¹¹³ ve ancak

¹¹¹ A.Çankaya, *a.g.e.*, s.1159

¹¹² N.Esüntimur, *a.g.t.*, s.68

¹¹³ F.Ata, *a.g.e.*, s.165

Kanun-ı Ceza'nın 45.maddesinin 3.fıkrasının uygulanabileceğini söylemiştir.¹¹⁴

Tevfik Bey'in avukatı Hami Bey'de, bu konuda Selahaddin beye katıldığını, Tevfik Bey'in Kumkuyu Köyü, Cevizli Han ve Keller olaylarına karışmadığını sadece amirlerinden gelen emri uyguladığını, bu nedenle suçlanamayacağını savunmuştur.¹¹⁵

Mahkeme Heyeti müdafaa vekillerinden sonra Kemal Bey'i savunmaya davet etti. Kemal savunmasını şu şekilde yaptı :

"-Düne kadar bir yargıçlar kurulu vaziyetinde olan sizler, şu dakikada bir mahkeme-i tarih sıfatını kazanmış bulunuyorsunuz.

Ermeniler tarafından öldürülen din ve ırkdaşlarının matem-i hicranı Müslümanların yüreğini sızlattığı ve her gün gelen kara haberlerin halkın hayatını tahrik etmekten hali kalmadığı, Ermeniler ise daima Rus ordularının kah önüne geçerek, kah arkasında kalarak ekseriye memleketin asker kuvvetinden mahrum bulunmasına güvenerek facialar yapmaktan hali kalmamaları, ihtimal ki, iddia edildiği gibi Yozgat Livası dahilinde sevk edilen bazı Ermeni muhacir kabilelerine, Ermenilerin Müslümanlar hakkında irtikap ettikleri her nev'i facialara şahit olmuş asker kaçaklarının tecavüzüne sebebiyet vermiştir.

Ancak harpte mağlup durumumuzun aleyhimize husule getirdiği hezeyanı durdurmak maksadıyla, iddia makamının da talebi üzere, kurbanlar verilmesi bir siyaset iktizası farz ediliyorsa, bu kurban ben olamam; siz kurban seçmekle değil, ancak hak ve adalete binaen hükmetmek vazife-i vicdaniyesiyle mükellef bir heyeti celilesiniz. Mutlaka kurban aranıyorsa, her halde, bütün bu işlerin mürettib veya nazımı benim gibi küçük bir memur bulunacak değildir." diyerek, hakkındaki bütün isnat ve iddiaları red eder.¹¹⁶

¹¹⁴ N.Bilgi, *a.g.e.*, s.44

¹¹⁵ N.Esüntimur, *a.g.t.*, s.68

¹¹⁶ R.Yazıcı, *a.g.e.*, s.705

Bu arada diğ er sanıklardan :

Sanık Jandarma kumandam Tevfik Bey ifadesinde; tehcirden önce üç köyde Ermenilerin isyan ettiğini, bunların üzerine gittiğini isyancıların elinde top olması nedeniyle çok zayıat verildiğini fakat isyancıların çoğunun yakalandığını belirtmiştir. Tutsakların Yozgat'a getirilirken firar ettiklerini ve Çat'ta çatışmalara devam edildiğini anlatmıştır. Tehcirde görev aldığını 986 kişiyi koruması için emrine 5 piyade ve 3 süvari verildiğini, sevkıyat sırasında 12 kadının intihar ettiğini bildirmiştir. Tehcir de suistimalini gördüğü 4 jandarmayı Divan-ı Harbe verdiği, Yozgat'tan başka Halep ve Sivas tehcirinde de bulunduğunu, hiçbir partiye üye olmadığını, evindeki eşyalarının kendisine ait olduğunu, bazı Ermenilerin iade karşılığı kendisinden para istediklerini bildirmiştir. Tevfik Bey ayrıca görevi süresince devlete hizmet ettiğini ve her mevkide görevin dışına çıkmadığını örneklerle anlatarak suçsuz olduğunu söyledi. Sanık Evkaf Müdürü Feyyaz Ali Bey ise ifadesinde, tehcir sırasında görevden alınmış olduğunu, İttihat ve Terakki'ye üye olduğunu fakat aktif görevlerde bulunmadığını anlatmıştır.¹¹⁷

Sanıklar savunmasını yaptıktan sonra Divan-ı Örfi Reisi M.Nazım Paşa, Kemal ve Tevfik Beylere hitaben, mahkemenin hiçbir dış etkiye ve başkalarının hislerine bağlı olmaksızın tamamıyla vicdanı bir hüküm vereceğini ve bundan emin olabileceklerini söyledi. Böylece iki ay süren yargılama, kararın sonra açıklanacağını belirtilmesiyle sona erdi.¹¹⁸

Divan-ı Harb-i Örfi, Kemal ve Tevfik Beyler hakkındaki kararını 8 Nisan 1919 tarihinde açıklamıştır. Bu karara göre Kemal Bey ve Tevfik Bey, Mülkiye Ceza Kanununun 45'inci maddesi gereğince suçlu olarak kabul edilmiştir. Ancak Kemal Bey'in sancağın en büyük mülki amiri olması ve meydana gelen öldürme ve yağma olaylarının düzenleyicisi olması sebebiyle asıl suçlu, Tevfik Bey'in de işlenen suçlara ortak olduğu kabul edilmiştir. Böylece Divan-ı Harbi Örfi mahkemesi, Askeri Ceza Kanununun 171. ve Mülkiye Ceza Kanununun

¹¹⁷ N.Esüntimur, a.g.t., s.67

¹¹⁸ N.Bilgi, a.g.e., s.46

170.maddelerine göre Kemal Bey'i idama, ikinci derecede suçlu kabul edilen Tevfik Bey'i ise, Ceza Kanununun 45.maddesinin ikinci fıkrası gereğince 15 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁹

Sultan Vahideddin, Kemal Bey'in idam cezasının onaylanması için karar kendisine gönderildiğinde Mabeyn Başkatibi Ali Fuat Efendi'yi yanına çağırarak şöyle diyordu: "Şimdi çirkin bir hal karşısında kaldık; amma iş bununla bitmeyecek, tevali edecek, onun için şimdiden yolunu kesmek lazım. Şeyhülislam Efendi'yi arayın; bu kararı görmüş mü? Görmüş ise benim bunu imza etmeliğim için yarın sabaha kadar bir fetva-yı şerife itası taahhüd ediyorlar mı? Sorun" Sultan'ın bu ifadeleri halkın tepkisinden duyduğu endişeyi ve işin sorumluluğunu dini bir makamla paylaşmak ihtiyacını hissettiğini göstermektedir. Nitekim Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Sultan'ın huzuruna çağrılarak bu konuda fetva vermesi istenmiştir. Şeyhülislam, bir süre direndi ise de fetvayı vermeyi kabul etmek zorunda kaldı. Fetva, 9 Nisan'da hazırlanarak Şeyhülislam'ın yaveri ile Vahideddin'e ulaştırıldı.¹²⁰ Padişah bunu yetersiz bularak, şeyhülislamdan kesin hüküm taşıyan yeni bir fetva istedi. Fakat Şeyhülislamın fetvası gelmeden hükümetin baskısıyla kararı onayladı.¹²¹

Padişah tarafından onaylanan karar, aynı gün (10 Nisan) öğleden sonra Kemal ve Tevfik Beylere tebliğ edilmiştir. Kararın tebliğinin ardından doktor muayenesinden geçirilen Kemal Bey, abdest alıp namaz kıldıktan sonra, infaz alanı olan Bayezid Meydanı'na götürülmüştür.¹²²

Kararı uygulamakla görevli kişilerin de yer aldığı infaz alanına saat 19:00 sıralarında çıkarılan Kemal Bey, meydanı dolduran kalabalığın önünde hakkında okunan idam fermanını sükunetle dinlemiştir. Hiç metanetini bozmadan, Cellad'ın uzattığı beyaz gömleği giymiş, son sözleri olarak halka şöyle hitap etmişti:

¹¹⁹ F.Ata, *a.g.e.*, s.168-169

¹²⁰ T.N.Karaca, *a.g.e.*, s.224

¹²¹ N.Bilgi, "Ermeni Tehciri.....", s.223

¹²² N.Bilgi, *a.g.e.*, s.49

- Sevgili vatandaşlarım, ben bir Türk memuruyum, Aldığım emri yerine getirdim. Vazifemi yaptığımı vicdanım emindir. Sizlere yemin ederim ki, ben ma'sumum, son sözüm bugün de budur, yarın da budur. Ecnebi devletlere yaranmak için beni asıyorlar. Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun böyle adalet!

- Benim sevgili kardeşlerim, asil Türk milletine çocuklarımı emanet ediyorum. Bu kahraman millet elbette onlara bakacaktır. Vatan uğrunda cephede ölen bir insan gibi şehit gidiyorum. Allah, vatan ve milletimize zeval vermesin. Yaşasın Millet! diye bağırarak; vasiyetnamesini verip, sehbanın altındaki iskemleye çıkmış, boynunu uzatmış ve yağlı ipe geçirerek kendisini koyuvermişti.¹²³

O gece Beyazıd camiinin gasilhanesine bırakılan Kemal Bey'in cenazesi¹²⁴ ertesi günü büyük bir törenle Kadıköyü Kuşdili Çayırı'ndaki Mahmud Baba Türbesi'nde oğlunun yanına defnedildi.¹²⁵

Türk milletinin büyük bir kısmı bu karara tepki gösterirken, Damat Ferit hükümeti ve taraftarları, verilen idam kararından dolayı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Ayrıca Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamının gerçekleşmesiyle İtilaf Devletlerinin hakkımızdaki kanaatlerinin değişeceğine inanan hükümet ve onu destekleyen basın bu idam olayına “müsmir bir faaliyet” yani “karlı bir iş” gözüyle bakmıştır. Gerçekleştirilen idamdan siyasi bir fayda sağlanacağı hesabı yapılmıştır. Oysa bir fayda sağlanamadığı gibi, tam tersine, bu olaydan yaklaşık bir ay sonra İzmir işgal edilmiştir.¹²⁶

Yozgat Tehcirinin Diğer Sanıkları ;

Yozgat 'ta yüzlerce kişi özellikle patrikhanenin nezarete çektiği telgraflar yüzünden tehcir suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. Patrikhane tehcir olaylarına karışanların cezalandırılmadığı, zorla el konulan Ermeni kadınların iade edilmediği gibi iddialarda bulunarak birçok kişiyi zan altında bırakmıştır.

¹²³ R.Yazıcı, *a.g.e.*, s.707

¹²⁴ S.N.Tansu, *a.g.e.*, s.301

¹²⁵ N.Bilgi, “Sicil Kaydı Işığında.....”, s.235

¹²⁶ F.Ata, *a.g.e.*, 112

Bunlardan çoğunun iftiraya uğradığı sonradan anlaşılmıştır. Bu kişiler hakkında detaylı bilgiye rastlanılmamıştır. Haklarında İstanbul Divan-ı Harbi'nde soruşturma yapılanlar şunlardır.

Feyyaz Ali Bey müzayededen aldığı bir yüzük dolayısıyla aylarca sorgulanmış ve her seferinde yüzüğü parasıyla aldığını ve bu durumu belgesi ile ispat edebileceğini söylemiş, neticede söz konusu fiillere iştiraki olmadığı düşünülmüş ve davası ayrılmıştır.¹²⁷

Yozgat Sevk Memuru Numan Efendi hakkında yapılan soruşturma sonucu, heyet Numan Efendi'nin sorgulanmasına gerek olmadığını çünkü himayesine verilen Ermenileri sağ salim yerlerine ulaştırdığını şahitlerle kanıtladığını söylemiştir. Kızılkoca Nahiyesi Müdürü Hayri Paşazade Osman Efendi hakkında ise aynı duruşmada tahkikat neticesine göre gerekenin yapılacağı açıklanmış¹²⁸ daha sonra ise memuriyete iade edilmiştir.¹²⁹

Jandarma Tabur Komutanı Mehmed Bey yapılan yargılama sonucu tehcir sırasında kusuru bulunarak İstanbul Divan-ı Harbince 15 yıla mahkum edilmiştir.¹³⁰

Şevket Çavuş ise bu dönemde patrikhanenin tehcir olayına karışanların cezalandırılmadığı ve zorla alıkonulan Ermeni kadınların iade edilmediği şeklindeki şikayetleri üzerine tutuklanmak istenmiş ancak Şevket Çavuş bu tutuklanma kararına direnmiştir. Hatta Şevket Çavuş'un oğulları babalarının yanındaki Ermeni kızı almaya gelen Divan-ı Harb üyesi Abdullah Efendi ve Hacı Bekir Beyi hapsederek görevlerini yapmalarını engellemiştir.¹³¹

¹²⁷ F.Ata, *a.g.e.*, 174

¹²⁸ BOA, DH-EUM. Asayiş Şubesi (AYŞ), 11 / 140

¹²⁹ BOA, DH-EUM.AYŞ, 8 / 95

¹³⁰ BOA, DH-EUM.AYŞ, 27 / 59 (Belgenin aslı için bkz. Ek 7)

¹³¹ BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS), 50-1 / 73

İKİNCİ BÖLÜM

2.MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE YOZGAT

2.1.MİLLİ MÜCADELE’NİN BAŞLAMASI

Birinci Dünya Savaşı’na İttifak Devletleri yanında girmiş olan Osmanlı Devleti, başlangıçtaki umutlarını uzun savaş yıllarında yitirdi. Osmanlı Devleti, Bulgaristan’ın savaştan çekilmesi, Filistin ve Suriye yenilgileri ile zor durumda kalmıştı. Anadolu her yönden tehdit altında girdiği için işbaşına gelen Ahmet İzzet Paşa Hükümeti ülkenin işgale uğramaması ve Türk halkının daha fazla ezilmemesi için bir an önce mütareke yapmaya karar verip, 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzaladı. Mütareke hükümleri gereğince ordu dağıtılacak, silah, cephane ve ulaşım yolları galiplere devredilecek, İtilaf Devletlerine herhangi bir bölgeyi kendi emniyetleri için işgal hakkı tanınacak, doğu bölgesinde Ermenistan kurulması kabul edilecekti. Ayrıca İtilaf Devletlerine işgallerde yardımcı olunacağı da öneriliyordu. Müttefikler mütareke hükümlerine dayanarak Anadolu topraklarını, Birinci Dünya Savaşı içinde aralarında yaptıkları gizli antlaşmalara göre işgale başladılar. Anadolu’nun batısından ve güneyinden başlayan işgal hareketleri ile Türk ulusu, vatanını ve bağımsızlığını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını gördü. Padişah ve hükümet görevini yapamadığı için bu tehlikeyi yenmek Türk ulusuna düşüyordu. Bunun için ulusal birlikten doğan ulusal bir güç gerekiyordu. Ancak 7 yıldır (1911-1918) savaştan halk, özellikle Birinci Dünya Savaşı’nda her şeyini yitirmişti. Çocukları şehit olmuş, bütün varını ortaya koymasına ve büyük sıkıntı çekmiş olmasına rağmen savaş kaybedilmişti. Yeni bir savaşın kazanılacağına inanmıyordu. Halk düşüncesine göre yeni bir savaş, asker, vergi ve eski sıkıntıların devam etmesi demektir. Bütün bu sıkıntıların yine kendisine yükleneceğini anlıyordu. Almanya ve Avusturya ile birlikte İtilaf Devletlerini yenememişken, şimdi bu devletlerden değil üçünü, birini bile yenmek imkansız olduğundan, galiplerin gücendirilmemesini istiyor ve savaşa karşı olduğunu

açıkça belli ediyordu.¹³²

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, özellikle işgal tehdidi altındaki bölgelerde milli mücadele çalışmaları yöresel anlamda başlamıştı. Bu çalışmalar daha çok yerel kongreler tarafından yürütülmekte idi. Yerel kongreleri ortaya çıkaran temel ve ortak neden ise bölgelerinin işgal ve tehdit eylemlerine karşı korunmasını sağlayacak kurumsal yapıların olmayışı idi. Bürokrasi, ordu, belediye ve şehir meclisleri, partiler ve demokratik temsili sistem çalışamaz durumdaydı. Bu boşluk cemiyet ve kongre tipi örgütlenme gereğini doğurmuştu. Ağır basan etki ise, savunma ve direnmeydi. Kongreler işgal girişimlerinin haksızlığını açıklama ve ulusal, bölgesel hakları savunma noktasından işe başlamakta, sonuç alamayınca da yerel otoriteyi bizzat üstlenme ve kendi öz direniş güçlerini yaratma ya da yeniden düzenleme yoluna gitmekteydi.¹³³

İşgallere karşı bölgesel olarak başlayan direniş hareketleri yerellikten ulusallığa doğru Amasya, Erzurum ve Sivas duraklarından geçerek vardı. Direniş hareketlerinde yerellikten ulusallığa doğru ilk önemli adım Amasya toplantısı, kararları ve genelgesi ile atılmıştı. Erzurum Kongresi, bölgesel karakterine karşın ulusallığa gidişin ilk kurumsal unsurlarını taşır. Direniş hareketinin ulusallaşması ve merkezileşmesi açısından en önemli aşama Sivas Kongresidir. Kongre kendisini ulusal hareketin tek temsilcisi ve merkezi ilan etti, yerel hareketleri de birleştirme ve kendine bağlama yoluna gitti

Ulusal hareket İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın çalışamaz duruma düşmesi ile büyük bir güç kazandı. Meclis çalışamaz duruma gelince M.Kemal, Heyet-i Temsiliye adına TBMM çağrısı yaptı ve bütün sivil, askeri makamlar için tek başvuru makamının TBMM olduğunu bildirdi. Alınan bir kararla İstanbul tarafından ve TBMM onayı dışında yapılmış yada yapılacak bütün antlaşmalar geçersiz ilan edildi.

¹³² Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İzmir 1988, s.6

¹³³ Bu dönemdeki yerel kongreler; Elviye-i Selase (Sınır Doğu) Kongreleri Grubu, Trakya Kongreleri Grubu, Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Grubu, Batı Anadolu Kongreleri Grubu gibi kongre iktidarları ile Kilikya ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi gibi kongresiz iktidar grupları idi. Kongreler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları*, (1918-1920), İstanbul 1998

23 Nisan 1920’de kurulan TBMM bir taraftan kendisini dünyaya hukuksal olarak tanıtmaya çalışırken diğer taraftan da İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümetinin desteklediği ayaklanmaları bastırmaya çalışıyordu. Çıkardığı kanunlar ve aldığı önlemler ile ayaklanmaları bastıran TBMM daha sonraki süreçte düzenli orduyu kurup ve tüm dikkatini düşmanı yurttan atmaya vermişti. Peki bu süreçte Yozgat’ta neler olup bitmekte idi.

2.2.MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE YOZGAT

2.2.1.Milli Faaliyetlerin Başlaması

Yozgat’ta milli faaliyetler, bölge işgale uğramadığı ve işgal tehdidi altında bulunmadığı için, ciddi bir şekilde Sivas Kongresi ile başlamıştır. Amasya Genelgesinde, yurdun her tarafından seçilerek gelecek temsilcilerin katılmasıyla 10 Temmuz 1919 tarihinde Sivas’ta bir genel kongre toplanması kararlaştırılmış, buna ait çağrı mektupları 22 Haziran’da ilgililere gönderilmiştir. Ancak memleketin içinde bulunduğu karışık durumda temsilcilerin seçilmesi ve Sivas’a gelmeleri zaman almış, Mustafa Kemal Paşanın da ancak 29 Ağustos 1919’da Erzurum’dan ayrılması nedeni ile Kongre 4 Eylül 1919’da toplanmıştır. Kongre için doğu illerinde ayrıca temsilci seçimli yapılmamış, Erzurum Kongresince seçilen Heyeti Temsiliye’nin beş üyesi (Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Hoca Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi ve Bekir Sami Bey) doğu illeri temsilcileri olarak kongrede hazır bulunmuşlardır. Kongreye onların dışında 33 temsilci katılmış olup bunlardan bir tanesi de Yozgat adına kongreye katılan Yusuf Bahri Bey’dir.¹³⁴

Kongreye sadece delege göndermekle kalmayan Yozgat, Sivas

¹³⁴ Kongreye Yozgat adına katılan Yusuf Bahri Bey hem son Osmanlı Mebusan Meclis-i hemde I.TBMM’de milletvekili olarak görev yapmıştır. Kongreye katılan bir başka delege İsmail Fazıl Bey ise gerek Osmanlı Mebusan Meclisi gerekse I.TBMM’de Yozgat milletvekili olarak görev yapacak olmasına rağmen kongreye İstanbul temsilci olarak katılmıştır. Kongrede, başkanlığının birer gün yahut birer hafta devam etmek üzere dönüşümlü olması, üye veya seçim çevresi adının baş harfi dikkate alınarak alfabe sırasıyla yapılmasını önermiş, bu suretle işin içine kişilik karışmamış olacağı gibi dışa karşı da iyi etki yapacağını savunmuş ancak bu önerisi reddedilmiştir. Daha sonra yapılan oylamada Kongre I.Başkanlığına Mustafa Kemal, I.nci Başkanvekilliğine Rauf Bey, II.nci Başkanvekilliğine Bekir Sami Bey getirilmiştir. Ancak Bekir Sami Beyin görevi kabul etmemesi üzerine II.nci başkanvekilliğine İsmail Fazıl Bey getirilmiştir. (*Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, I, Haz. Fahri Çoker, Ankara 1994, s.12-17)

Kongresinde alınan kararlara bağılı olduğunu ve takip edilen siyaseti tasvip ettiğini göstermek için başta Mutasarrıf Necip Bey,¹³⁵ Jandarma Bölük Kumandanı Adil Bey ve Kadı Remzi Bey olmak üzere yirmibir tane üst kademedeki görevli kişinin imzasını taşıyan bir telgraf da göndermiştir.¹³⁶

Her ne kadar Yozgat'taki milli faaliyetler devlet memurları tarafından başlatılsa da, bunlardan bazıları özellikle de Yozgat mutasarrıfı Necip Bey, daha sonra milli harekete karşı bir tavır takınmaya başlamıştı. Gerek Yozgat Mutasarrıfı Necip Beyin, gerekse Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın¹³⁷ Kuvay-ı Milliye hareketi karşısındaki olumsuz tutumları ve engellemeleri nedeniyle, Yozgat'ta başlayan milli faaliyetler yavaşlasa da, Muhittin Paşa'nın 19 Eylül 1919'da Kuvay-ı Milliye'ce tutuklanması,¹³⁸ Necip Bey'in de 20 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin isteği üzerine görevden alınıp yerine Muhasebeci Arif Hikmet Bey'in mutasarrıf vekili olarak atamasıyla¹³⁹ durum değişmiş ve milli faaliyetler hızlanmıştı.

2.2.2.Yozgat'ta ki Siyasi Kuruluşlar

2.2.2.1.Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Yozgat'taki siyasi kuruluşlardan biri Hürriyet ve İtilaf fırkası olup, bu fırka İttihat ve Terakki fırkasına karşı olarak ilk defa 21 Haziran 1911 tarihinde kurulmuştu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidarı tam olarak ele almasından sonra hiçbir varlık gösteremeyerek atıl bir vaziyette kaldı. Fakat Mütareke'nin imzalanmasından iki ay sonra, Ocak 1335 (1919) tarihinde yayınladığı bir beyanname ile yeniden faaliyete başladığını duyurdu. Faaliyete geçen Hürriyet ve İtilaf Fırkası Anadolu'nun bazı şehir ve kasabalarında teşkilat

¹³⁵ Başlangıçta milli mücadele taraftarı olan Mutasarrıf Necip Bey, daha sonraları milli mücadele karşıtı bir tutum izleyecektir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi Mutasarrıf Necip Bey'in faaliyetleri bölümünde yer almaktadır.

¹³⁶ B.Sakallı, *a.g.e.*, s.34

¹³⁷ Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı olan Muhittin Paşa Ankara'ya Mondros Mütarekesinden sonra vali olarak gönderilmiş ve her zaman milli mücadelenin karşısında yer almıştır. Hatta Ankara'da milli faaliyetlerin aleyhine çalışan 'İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin bir şubesini de açmıştır. (B.Sakallı, *a.g.e.*, 45)

¹³⁸ www.yozgat.gov.tr

¹³⁹ *Türk İstiklal Harbi*, VI, *İç Ayaklanmalar*, Ankara 1974, s.140

kurdu.¹⁴⁰ Yozgat'ta kurulan teşkilatın başkanlığını ise Çapanoğlu Edip Bey¹⁴¹ yürütmekte idi.¹⁴²

2.2.2.2.Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

Yozgat'ta Sivas Kongresinden sonra “Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti” kurulmuştur.¹⁴³ Böylece bölgede, Milli Mücadele’yi planlı bir şekilde yürütme, halkı teşkilatlandırma çalışmalarını bizzat yürütecek bir idare heyeti de oluşturulmuştu. Cemiyet başkanlığına Müftü Mehmet Hulusi getirilmiş, üyeliklerine ise Belediye Reisi Başçavuşzade Ahmet, Şer’i Mahkeme Başkatibi İhsan, ulemadan Hafız Şahap, Kazımzade Şükrü, Darende Kaymakam-ı Sabıkı Süleyman Sırrı ve Divanlızade Ahmet seçilmişlerdir.¹⁴⁴

Yozgat merkezinde olduğu gibi, kazalarda da milli faaliyetler ve teşkilatlanmaların olduğunu görmek mümkündür. Akdağmadeni'nden Kaymakam Tahir imzasıyla, Sivas'ta Kongreye gönderilen yazıda: Memurların, eşrafın ve mahalli ahalinin temsilcilerinin de katılmasıyla belediyede toplanan" Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Akdağmadeni Şubesinin ittihaz eylediği

¹⁴⁰ T. Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi (1918-1922)*, İstanbul 1984, s.315

¹⁴¹ Çapanoğlu Edip Bey, II. Meşrutiyeti müteakip mebus olmuşsa da İttihat ve Terakki Partisinin tutumunu beğenmediği için mensuplarını açıktan açığa tenkit etmekten geri kalmıyordu. Kendisi idadi mezunu olup Osmancık ve İskilip’de bir müddet kaymakamlık yapmıştı. İttihat ve Terakki, Edip Bey’in davranışlarını hoş karşılamadığı için diğer muhaliflere yaptığı gibi, idari mekanizmayı gençleştirmek bahanesiyle onu hem mutasarrıflıktan atmış, hem de mebusluktan ihraç etmişti. Buna çok kızan Edip Bey, İtilaf ve Hürriyet Partisine girdi ve memleketi olan Yozgat’a yerleşti. (A.Yaşar Ocak, “Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, VII-VIII,IX,X, Ankara 1970-1973, s.89)

¹⁴² *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.140

¹⁴³ Sivas Kongresinden sonra kurulan bu cemiyetin kesin kuruluş tarihi bilinmemekle beraber 3 Kasım 1919’dan önce kurulduğu Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır.(B.Sakallı, *a.g.e.*, s.34)

¹⁴⁴ *a.g.e.*, s.35 (A.Yaşar Ocak cemiyete daha sonra Çapanoğlu Celal ve Edip Beylerin katıldığını söylese de, (A.Y.Ocak, *a.g.m.*, s.93) Bayram Sakallı, Çapanoğlu Celal ve Edip Beylerin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucusu veya daha sonradan cemiyete üye olduğu iddiasına karşı çıkmaktadır. Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin başkanı ve üyelerinin kim olduğunun Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin 3 Kasım 1919 tarihli 7 numaralı kararı ile 18/19 Kasım 1919 tarihli 24 numaralı kararlarında açıkça görüldüğünü bunların arasında Çapanoğlu Celal ve Edip Bey’in isimlerinin geçmediğini dile getiren Bayram Sakallı, Çapanoğlu Celal ve Edip Beylerin cemiyete üye olma ihtimaline ise bu kişilerin milli faaliyetleri desteklememesi ve isyan çıkartmasını göstererek katılmamaktadır. (B.Sakallı, *a.g.e.*, 36) Çapanoğlu Celal ve Edip Bey’in Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucusu olmadığı anlaşılmakla beraber cemiyete üye olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Cemiyetin toplantılarına katılan bu kişilerin toplantılara cemiyete üye olduğu için mi yoksa bölgenin ileri gelenlerinden olduğu için mi katıldığı konusunda da kesin bir bilgi yoktur.)

mukarrerat" gereğince, alınacak bütün kararların ve teşebbüslerin doğrudan doğruya kazaya tebliği istenmektedir. Livanın diğer kazası Boğazlıyan'da da milli faaliyet ve teşkilatlanma yoluna gidilerek burada da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.¹⁴⁵

2.2.3.Meclis-i Mebusan Seçimleri

İtilaf Devletlerinin baskısı sonucu 21 Aralık 1918'de kapatılan Meclisi Mebusa'nın yeniden açılması fikri Amasya Görüşmesi sırasında gündeme gelmiş ve seçimlerin biran önce yapılarak meclisin yeniden açılmasına karar verilmişti. Anadolu'nun bütün vilayetlerinde olduğu gibi Yozgat'ta da Meclis-i Mebusan seçimleri Kasım ayının başlarında yapıldı. Seçimler sonucunda İsmail Fazıl ve Yusuf Bahri Bey milletvekili seçilerek son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin¹⁴⁶ üyesi oldular.

2.2.4.TBMM ve Yozgat

2.2.4.1.Büyük Millet Meclisine Mebus Seçimi

İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi Birinci Meclis'in açılışına uzanan sürecin başlangıcını oluşturdu. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın işgal nedeniyle faaliyetine 18 Mart 1920'de oy birliğiyle son vermesi üzerine Mustafa Kemal, "Heyet-i Temsiliye" adına, illere, bağımsız sancaklara ve ordu komutanlarına bir genelge gönderdi. 19 Mart 1920 tarihli bu genelgede, yaşanan olumsuz şartlar kısaca ifade edildikten sonra, yeni meclisin Ankara'ya gidecek Meclis-i Mebusan üyelerinden ve tüm yurttaki gerçekleştirecek seçimle belirlenecek üyelerden teşkil edeceği bildirdi.¹⁴⁷

¹⁴⁵ B.Sakallı, *a.g.e.*, s.36-40

¹⁴⁶ Mebusan Meclisi, seçilen (164) üyeden (72) sinin katılması ile 12 Ocak 1920'de toplanmıştır. Bu meclis milli davaya inanan milletvekillerinin çabalarıyla 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmiş ve 17 Şubat 1920'de dünyaya duyurmuştur. Galip devletlere karşı Türk milletinin direneceğini gösteren bu belge İtilaf devletlerini telaşa düşürmüştü ve İtilaf Devletleri, başlayan bu direniş hareketini engellemek için önce 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal ederek, Meclis-i Mebusanı çalışamaz duruma getirmiş sonrada 11 Nisan 1920 tarihinde meclis-i mebusanı tamamen kapattırmışlardı.(Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.23-28)

¹⁴⁷ A.Cemil Ertunç, *Cumhuriyet'in Tarihi Yaşadıklarımızın Dünü Bugünü*, İstanbul 2004, s.12

Bu telgrafı alan Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hemen mebus seçimi çalışmalarına başlayarak Yozgat'tan gönderilecek olan temsilcilerin seçilmesi için toplantı yapmayı kararlaştırmış, kasaba eşrafını, ileri gelenleri ve Çapanoğullarını da çağırmıştı.¹⁴⁸

Ancak toplantıda, Celal ve Edip Beyler'in; "Böyle bir Meclis ve seçim, kanuna aykırıdır. Bu Sultan' a karşı ayaklanmadır" demesi üzerine tartışma çıkmıştı.¹⁴⁹ Seçime Kanuni Esasiye aykırı olduğu için karşı çıktığını söyleyen Edip ve Celal Beylere, Yozgat Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi “Padişahımız İngilizlerin elinde tutsaktır. Ferit Paşanın yaptıklarından haberi yoktur”¹⁵⁰ diyerek Çapanoğullarının mütalaalarına karşı şiddetle itiraz etmişti. Yozgat Müdafaa-yi Hukuk Cemiyeti, Çapanoğulları'nın bu itirazlarını dikkate almadan, temsilcileri seçmişlerdir. Bu temsilciler, Feyyaz Ali Bey, Süleyman Sırrı Bey, Ahmet Nuri Bey, Rıza Bey, Müftü Mehmet Hulusi Bey'di. Bunların dışında Meclis-i Mebusan'dan ayrılıp TBMM'ye katılan iki milletvekili daha vardı ki, bunlardan biri İsmail Fazıl Bey diğeri ise Yusuf Bahri Bey'di. Açıkçası 403 milletvekiline sahip I.TBMM'de yedi tane Yozgat mebusu vardı.¹⁵¹

2.2.4.2.Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve Yozgat Mebusların Faaliyetleri

Meclis'in açılmasından itibaren Yozgat'lı mebuslar¹⁵² mecliste etkin bir rol oynadılar.¹⁵³ Bu milletvekillerinden ;

Ahmet Nuri Bey ;

Başkomutanlık kanun önerisini¹⁵⁴ mecliste sunan sekiz kişiden biri

¹⁴⁸ A.Y.Ocak, a.g.m., s.93

¹⁴⁹ Tartışma ile ilgili ayrıntılı bilgi 3.bölümde yer almaktadır

¹⁵⁰ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.140

¹⁵¹ *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.39

¹⁵² Milletvekillerinin hayatı için bkz. Ek 8

¹⁵³ Yozgat mebuslarının faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, *Türk Parlamento Tarihi*, I

¹⁵⁴ Başkomutanlık Yasası; 5 Ağustos 1921 Mustafa Kemal işleri daha hızlı yürütmek ve bu kötü gidişe son vermek amacıyla meclisten geniş yetkiler istemiş, 3 aylığına başkomutanlığa atanmıştır. Buna göre yasama, yürütme, İstiklal Mahkemeleri vasıtasıyla yargı yetkisine sahiptir. Birkaç kez uzatılan görev, 1922 Temmuz'unda süresiz olarak uzatılmıştır. Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar bu görevde kalmıştır. (*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I)

olmuştur.¹⁵⁵ Başkomutanlık Kanununun ikinci maddesinin¹⁵⁶ kaldırılması konusunda red oyu vermiştir.¹⁵⁷ Ayrıca başkomutanlık süresinin 3 ay daha uzatılması yönünde olumlu oy kullanmıştır.¹⁵⁸ Saltanatın kaldırılması konusunda da olumlu oy kullanmıştır.¹⁵⁹ Ayrıca mecliste bulunan Anadolu ve Müdafaa-ı Hukuk Grubunda¹⁶⁰ yer almıştır.¹⁶¹

Feyyaz Ali Bey ;

İlk başkanlık divanında, divan katibi olarak görev almış ve her toplantı yılı başında yenilenen Başkanlık Divanında iki dönem yılı bu görevini sürdürmüştür.¹⁶² Teşkilat-ı Esasiye Kanunun hazırlaması sırasında oluşturulan özel encümeninde de görev almıştır.¹⁶³ Başkomutanlık Kanununun ikinci maddesinin kaldırılması konusunda evet oyu kullanmıştır.¹⁶⁴ Hilafet ile ilgili tartışmalarda ise, Hilafet Türklere, Hanedan-ı Ali Osman'a aittir. Türkiye Devleti Makamı Hilafetin istinatgahıdır. Halifelige TBMM tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken eslah ve erşed olanı intibah olunur. TBMM Hükümeti hakkı meşru olan Makamı Hilafeti esir bulunduğu ecnebler elinden kurtaracaktır şeklindeki kararın altına imza atmıştır.¹⁶⁵ Yine yeni halifenin göreve başlaması, kutlama ve kutsal emanetlerinin teslimi gibi tören programını yerine getirmek için oluşturulan 21 kişilik kurulda da görev almıştır.¹⁶⁶ Boğazlar meselesi ile de

¹⁵⁵ *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.208

¹⁵⁶ Başkomutanlık yasasının 2.maddesi; Başkomutan, ordunun maddi ve manevi kuvvetini en üst düzeye çıkarmak ve sevk ve idaresini bir kat daha arttırmak amacıyla T.B.M.M.'nin bu konuyla ilgili tüm yetkilerini, Meclis adına fiilen kullanmaya yetkilidir. Başkomutanlık Yasası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.202-242)

¹⁵⁷ *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.241

¹⁵⁸ *a.g.e.*,s.242

¹⁵⁹ *a.g.e.*,s.254

¹⁶⁰ Birinci TBMM döneminde mecliste iki grup oluşturulmuştu. Bunlardan ilki Müdafaa-ı Hukuk Grubu olup bu gruba ancak M.Kemal Paşa'nın çok güvendiği, tanıdığı kişiler alınıyordu. Diğer grup ise birinci gruba muhalif olanların oluşturduğu gruptu. İkinci grup içinde 66 milletvekili barındırmakta olup azınlık durumunda idi. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni 1839-1950*, Ankara 1999)

¹⁶¹ *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.304

¹⁶² *a.g.e.*,s.92

¹⁶³ *a.g.e.*,s.163

¹⁶⁴ *a.g.e.*,s.240

¹⁶⁵ *a.g.e.*,s.255

¹⁶⁶ *a.g.e.*, s.287

yakından ilgilenmiş ve meclise konu ile ilgili soru önergeleri vermiştir.¹⁶⁷ Ayrıca Tekalif-i Harbiye Bakayası'nın tahsil edilmesine dair Gaziantep Milletvekili Yasin ile birlikte önerge vermişti.¹⁶⁸ Damat Ferit'in vatan haini ilan edilmesi yönünde meclise sunulan teklife imza atmıştır.¹⁶⁹ Mecliste önce birinci grupta yer almasına rağmen daha sonra ikinci gruba geçmiştir.¹⁷⁰

İsmail Fazıl Paşa ;

İcra Vekilleri Heyetinde Nafia (Bayındırlık) vekili olarak görev yapan¹⁷¹ İsmail Fazıl Paşa, mecliste birinci grupta yer almıştır.¹⁷² Milletvekillerin sundukları önerilerden sadece birisine imza atmıştır. Oda Ceza Kanunun şeriata göre yeniden düzenlenmesi hakkında kanun önerisidir.¹⁷³

Mehmet Hulusi Efendi ;

26 Nisan 1920'de arkadaşları ile birlikte verdiği önergede mecliste on tane encümen (komisyon) kurulmasını istemiş ve bu isteği meclis tarafından olumlu karşılanarak mecliste çalışmalar başlatılmış ve sonuçta da 13 encümen kurulmuştur.¹⁷⁴ Teşkilatı Esasi Kanunu görüşülürken söz alan Mehmet Hulusi Bey TBMM'nin kayıtsız şartsız memleketin kaderine el koymuş yüce bir kurum olarak yetkisinin sınırlanamayacağını her şeye kayıtsız şartsız Meclisin egemen olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵ Kendisi sadece ikinci grupta yer almıştır.¹⁷⁶

Süleyman Sırrı Bey ;

Teşkilatı Esasi'nin 3.maddesi ile ilgili görüşmede, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti”nin “Türkiye Büyük Millet Meclisi Halk Hükümeti”

¹⁶⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya (D) 655, Fon (F) 30.10.0.0., Yer (Y) 5.29.13

(Belgenin aslı için bkz. Ek 9)

¹⁶⁸ BCA, D.632, F.30.10.0.0., Y.5.28.35 (Belgenin aslı için bkz. Ek 10)

¹⁶⁹ *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.672

¹⁷⁰ *a.g.e.*, s.308

¹⁷¹ *a.g.e.*, s.111

¹⁷² *a.g.e.*, s.304

¹⁷³ *a.g.e.*, s.694

¹⁷⁴ *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.107-108

¹⁷⁵ *a.g.e.*, s.182

¹⁷⁶ *a.g.e.*, s.308

olarak değiştirilmesini istemişse de bu önerisi reddedilmiştir. Anayasanın 4.maddesi görüşülürken söz almış ve mesleki temsil usulünün, halkın hakkını halka vermesi itibariyle maddenin aynen kabulünü istemiştir. Anayasanın 5.maddesi ile ilgilide Sırrı Bey, maddenin son fırcasının Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri kendisini seçen il halkının vekili olmayıp tüm milletin de vekilidir şeklinde değiştirilmesini ve dönem süresinin üç yıl olarak kabulünü öngören önergesi dikkate alınarak bu yolda düzenleme yapılmak üzere Encümene geri gönderilmiştir.¹⁷⁷ Sükena Kanunu'nda yapılacak değişikliğe dair Kütahya Milletvekili Cemil Bey ile birlikte teklifte bulunmuşlardı.¹⁷⁸

Başkomutanlık kanunu konusunda da; memleketin içinde bulunduğu durumda ordunun güçlendirilmesi konusunda Meclisin alabileceği önlemler üzerinde düşüncelerini belirtmiş ve başkomutanlık teşkilinin uygun bir çözüm yolu olduğu düşüncesini savunmuştur.¹⁷⁹ Mustafa Kemal'e, Başkomutanlık yetkisi verme konusunda yapılan oylamada evet oyu vermiştir. Başkomutanlık yetkisinin 3 ay uzatılması konusunda da evet oyu vermiştir.¹⁸⁰ Saltanatın kaldırılması konusunda önerge veren 80 milletvekilinden biridir.¹⁸¹ TBMM, Makam-ı Hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracaktır şeklindeki kararda onun da imzası vardır.¹⁸² Mecliste sadece I.grupta yer almıştır.¹⁸³

Mustafa Kemal'in mecliste isyanlar ile yaptığı konuşmada söz alarak Yozgat'ta çıkan isyandan Yozgat halkının değil Çapanoğullarının sorumlu olduğunu dile getirmiştir.¹⁸⁴ Cephede bilfiil asar-ı hamaset ve fedakarısından dolayı '' kırmızı-yeşil istiklal madalyası ile ödüllendirilmiştir.¹⁸⁵ Bunların dışında milletvekillerinin verdiği kanunları görüşen encümenlerde görev almıştır. Teşkilatı Esasiye Kanunun ek maddesinin kaldırılmasına ve yeni seçimlerin

¹⁷⁷ *Türk Parlamento Tarihi*, I, a.g.e., s.175-178

¹⁷⁸ BCA, D.1032, F.30.10.0.0., Y.124.8883.2 (Belge aslı için bkz. Ek 11)

¹⁷⁹ *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.203

¹⁸⁰ a.g.e., s.239-242

¹⁸¹ a.g.e., s.252

¹⁸² a.g.e., s.255

¹⁸³ a.g.e., s.304

¹⁸⁴ a.g.e., s.321

¹⁸⁵ a.g.e., s.652

yapılmasına dair kanun teklifini sunanlardan biride kendisidir.¹⁸⁶

Rıza Bey ;

Başkomutanlık Kanununun ikinci maddesinin kaldırılması konusunda red oyu kullanmıştır. Başkomutanlık yetkisinin 3 ay uzatılması konusunda da evet oyu vermiştir.¹⁸⁷ TBMM'nin Makam-ı Hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracaktır şeklindeki kararında onun da imzası vardır.¹⁸⁸ Milletvekillerinin verdiği önergelerden sadece birinde imzası vardır.¹⁸⁹ Son olarak ta seçimlerin yenilenmesi ile ilgili önergede imzası vardır.¹⁹⁰ Ayrıca devlet dairelerinde görevli memur ve polislerin halka iyi muameleme etmesi konusunda bir yasa teklifinde bulunmuştu.¹⁹¹

Yusuf Bahri Bey ;

Başkomutanlık Kanunun ikinci maddesinin kaldırılması ve kanunun ad okunmak suretiyle oylamaya konulması hakkında önerge veren 15 milletvekilinden biridir.¹⁹² TBMM'nin Makam-ı Hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracaktır şeklindeki kararında onun da imzası vardır.¹⁹³ Mecliste önce birinci grupta yer almasına rağmen daha sonra ikinci gruba geçmiştir.¹⁹⁴ Kendisi Temmuz 1921 'de kurulan Samsun İstiklal Mahkemesinin 4 üyesinden biri olmuştur.¹⁹⁵ Buradaki görevinden dolayı da kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyası almıştır.¹⁹⁶

¹⁸⁶ *Türk Parlamento Tarihi*, I, a.g.e., s.741

¹⁸⁷ a.g.e., s.240-242

¹⁸⁸ a.g.e., s.255

¹⁸⁹ a.g.e., s.694

¹⁹⁰ a.g.e., s.741

¹⁹¹ BCA, D.144, F.30.10.0.0., Y.15.86.4

¹⁹² *Türk Parlamento Tarihi*, I, s.221

¹⁹³ a.g.e., s.255

¹⁹⁴ a.g.e., s.304, 308

¹⁹⁵ a.g.e., s.385

¹⁹⁶ a.g.e., s.657

2.2.5.Cepheler Döneminde Faaliyetler

2.2.5.1.Yapılan Yardımlar

Yozgat, bu dönemde gerek istilaya uğramaması gerekse savaş yapılan alanın dışında kalması sebebi ile milli mücadelede, Urfa veya Maraş gibi etkin bir rol oynamasa da, milli mücadeleye elinden geldiği kadar katılmaya çalışmıştır.

Bu konuda özellikle Yeni Yozgat gazetesi etkin bir rol oynamıştır. Bir taraftan milli mücadeleye katılımı artırmak için bağımsızlığın önemini vurgulayan, Türk milletini öven, İtilaf Devletlerinin yaptığı zulümleri anlatan ve İslam'da askerliğin önemine değinen yazılar yazarken diğer taraftan da, halkı milli mücadeleye yardıma davet etmekte idi. Örneğin 14 Eylül 1338 (1922) tarihli gazetede şöyle bir haber yer almakta idi; “Lanetli düşmanın tahripkar ellerinden kurtularak sefalet içinde inlemekte olan dindaşlarımızın en mühim ihtiyaçlarının teminine yardımcı olmak üzere muhterem Yozgatlıları yardıma davet eder ve yardım parası verecek kişilerin isimlerini gazeteye yazma konusunda gazetemiz sütunlarının hazır olduğunu arz eyeriz.”¹⁹⁷

Bu yardım çağrısına kayıtsız kalmayan Yozgat halkı çeşitli yardımlarda bulunmuştu. Örneğin Yozgat Köylerinden, Kızılay Cemiyeti aracılığı ile Milli Mücadele'ye destek olarak yardımlar geldiği 19 Teşrin-i Evvel 1338 (Ekim 1922) tarihli şu haberden anlaşılmaktadır; “Hilal-i Amer namına köylerden bir hayli yiyecek geldiğini haber aldık. Hamiyetli köylülerimizi takdir etmek üzere hangi köylerden ne kadar yiyecek geldiği ve şimdiye kadar gelen yiyeceğin toplam miktarı hakkında tahkikat icra ettik. Cemiyetin derece-i faaliyetinden ve ashab-ı cemiyetin yaptığı yardımdan her hafta gazetemizin haberdar edilmesi temenni olunur.”¹⁹⁸

¹⁹⁷ Yeni Yozgat, Sayı 55, 14 Eylül 1338 (1922), Celalettin Şener, *1921-1922 Yılları Arasında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine Göre Yozgat Ve Çevresinin İdari-Sosyal-İktisadi ve Adli Yapısı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2002, s.48; Abdullah Gamsız, *Milli Mücadele Döneminde Yeni Yozgat Gazetesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2002, s.147

¹⁹⁸ Yeni Yozgat, Sayı 60, 19 Teşrin-i Evvel 1338 (Ekim 1922); C.Şener, a.g.t., s.48; A.Gamsız, a.g.t., s.160

Yozgatlı hanımlar da bu arada boş durmamışlardır. “Yaralılara Yardım Hanımlar Cemiyeti” adı altında bir teşkilat kurmuşlar ve bu teşkilat aracılığı ile topladıkları yardımları ilgili yerlere ulaştırmışlardır. Bu yardım çağrısına 41 kişi katılmış ve toplam 4,870 kuruş para toplanmıştır.¹⁹⁹ Yine Yozgat gazetesinde çıkan bir habere göre Yozgat’ta bir Menzil Müfettişliği oluşturulduğu ve bu müfettişliğin cephe gerisi lojistik destek hizmetlerini organize ettiği anlaşılmaktadır.²⁰⁰

Emekli Muhasebe Müdürü Gazi Osman Saydam’ın ifadesine göre, Milli Mücadele günlerinde Yozgat’ta yediden yetmişe herkes, cepheye savaşan askerlerin et ihtiyacını temin etmek için, aralarında topladıkları hayvanları bir sürü haline getirmişler ve bu sürüleri cepheye göndermişlerdir. Hatta bu sürünün cepheye sevki sırasında sabahdan akşama kadar yolun bir tarafından diğer tarafına geçmenin mümkün olmadığını dile getirmiştir. Bu yardım sadece yiyecek alanında olmamış ve Yozgat ili düzenli orduya gönüllü asker göndermede de önde gelen illerimiz arasında yer almıştır.²⁰¹

Ayrıca, silah depolarının ve gizli mühimmatın saklandığı en emin yer olması açısından da önemli hizmetleri olduğu bilinmektedir. Düşman işgaline uğrayan yerlerdeki halkımızın yaraları da yine Yozgat’ta sarılmıştır. Yozgat’ın bu yıllarda adeta askeri hastane haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu insanların yardımseverliği sebebiyle yaraları sarılan vatandaşlarımızdan bir kısmı bölgeyi terk etmeyip Yozgat’a yerleşmişlerdir.²⁰²

Ayrıca bölgede milli kuvvetlerde meydana getirilmişti. Bu milli kuvvetlerin batı cephesine gönderilmesi konusunda; Yozgat mebusu Bahri ile Bolu mebusu Cevad, 12 Ağustos 1336'da Akdağmadeni'nden "Erkin-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Celilesine" gönderdikleri telgrafta şöyle bilgi veriyorlardı:

¹⁹⁹ Yeni Yozgat, Sayı 16, 22 Teşrinî sani 1337 (Kasım 1921); Yeni Yozgat, Sayı 17, 1 Kanunuevvel 1337 (Aralık 1921); A.Gamsız, a.g.t., s.83-85; C.Şener, a.g.t., s.49-50 (Para yardımında bulunan kişiler ve yaptıkları yardım miktarı için bkz. Ek 12)

²⁰⁰ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 20, 22 Kanunuevvel 1337 (Aralık 1921); A.Gamsız, a.g.t., s.91; C.Şener, a.g.t., s.23

²⁰¹ N.F.Taş, a.g.e., s.59

²⁰² a.g.e., s.59-60

"Maden kazası namına vatan-ı mukaddesemizi cephelerden bir kısmında müdafaa etmek azmiyle at, silah ve cephaneleri kendilerine ait olmak üzere üç bölüğü ve yüzyirmibeş mevcutlu hafif bir süvari alayı teşkili için bir haftadan beri Maden halkıyla beraber çalışmaktayız ve bu teşebbüsümüz başarı ile neticelenmek üzeredir. Bugün mevcudumuz ikiyüzelliye ulaşmış ve bu mevcudumuza ikiyüz kişi daha ilave edeceğimizi övünerek arz eylerim efendim.²⁰³

Büyük Millet Meclisi Reisi olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın, adı geçen mebuslara "şifre müstaceldir" kaydıyla 20-8-1336 tarihli cevabi yazılarında; "Teşkil ettiğiniz kuvvetle hemen Ankara'ya hareket olunması ve vaktinizin işarını rica ederim." diyerek hemen hareketlerini istemişti. Sonunda da, mebuslar Bahri ve Cevad Beylerin nezaretinde, üçyüzelli mevcutlu Maden süvari gönüllü alayının 1 Eylül 1336 günü Yozgat'a ve oradan diğer mahallere hareket edileceği belirtilmiştir.²⁰⁴

Dahiliye vekaletinden Yozgat Mutasarrıflığına gönderilen bir telgrafta işgal ordularının çekilmek zorunda kaldığı yerlerde kasaba ve köylerin büyük bir kısmını yaktığı, böyle yerlerdeki halkın büyük bir sefalet ve sıkıntı içinde olmaları sebebiyle acilen yardım toplanması gerektiği bildirilmektedir. Bu yardımların toplanması için öncelikle hemen hemen her tarafta teşkilatı bulunan Hilal-ı Ahmer cemiyetinden istifade edilmesi gerektiği, cemiyetin bulunmadığı yerlerde belediye ve Ticaret odalarının devreye sokulması gerektiği emredilmektedir.²⁰⁵

Yozgat'tan Milli Mücadele'ye iştirak edenlerden bir tanesi de Süleyman Sırrı'dır. Süleyman Sırrı, hem Yozgat hem de Milli Mücadelede gönüllü olarak aktif görev yapan Yozgat'ın yetiştirdiği simalardan sadece biridir. Batıda Yunan birliklerini bozguna uğratan, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgraf şu şekildedir.

“Garp Cephesi Karargahı, Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi

²⁰³ B.Sakallı, *a.g.e.*, s.35

²⁰⁴ *a.g.e.*, s.36-40

²⁰⁵ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 55, 14 Eylül 1338 (1922); A.Gamsız, *a.g.t.*, s.147; C.Şener, *a.g.t.*, s.23

Adnan Beyefendi'ye ve Başkumandan Muhterem Mustafa Kemal Paşa'ya;

Düşmanın yağmur gibi yağan gülleleri altında, hayatını hiçe sayan muzaffer ordunun bugünkü Çekirdeksiz Köyü ve Dua tepesi, kanlı, büyük harbinde gösterdiği cesaret, tarihimize bir iftihar sahifesi daha ilave etmiştir. Bu kerre Cenabı Hakk'ın yardım ve kumandanlığınızın gayreti ile kazanılan bu zaferden dolayı aciz tebriklerimi takdim ve yüksek meclise bildirilmesini arz ile hürmetlerimi teyid eylerim''.

Fıkra I.Alay, II, Gönüllü Efradından Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı.²⁰⁶

Bu dönemde Milli Mücadeleye destek veren diğer bir grup ise Yozgat Türk Ortodoks Cemiyeti idi. Yozgat'ta yaşayan gayrimüslimlerin çoğunluğunu Ermeniler oluşturmakla beraber, onların dışında Ortodoks mezhebine mensup bir kısım Hristiyan vardı ki; bunlar kendilerini öz be öz Türk kabul etmekte ve milli mücadeleye destek vermekte idiler. Yozgat Türk Ortodoks Cemiyeti Heyet-i İhtiyariyesi'nin imzalarıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen bir yazıda²⁰⁷ kendilerinin Türk olduğu, Yunan emellerine hizmet eden Fener Patrikhanesiyle her türlü ilişkilerini kestiklerini ve hiçbir Avrupa devletinin veya Yunanistan'ın azınlık hakları adı altında kendileri adına söz söylemeye hakları olmadığını belirtmekteydiler.²⁰⁸

Yine bu çerçevede kendilerini Türk ve Anadolu'yu vatan olarak bilen Yozgat Türk Ortodoksları bu konular ile ilgili açıklamalar yapmak ve girişimlerde bulunmak üzere Metropolit vekili Papa Eftim²⁰⁹ Efendi'yi vekil tayin etmişlerdi. Keskin Metropolit vekili Papa Eftim Efendi de, Anadolu'daki bütün

²⁰⁶ *Yozgat Kataloğu* 1990, s.29

²⁰⁷ Yazının tam metni için bkz. Ek 13

²⁰⁸ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 21, 29 Kanunuevvel 1337 (Aralık 1921); A.Gamsız, a.g.t., s.92; C.Şener, a.g.t., s.94

²⁰⁹ Bizans'ın Hristiyanlaştırdığı Türk boylarına mensup olan Papa Eftim, 1884 yılında Yozgat'ın Akdağmadeni kazasının İstanbulluoğlu mahallesinde doğdu. Babasının adı Karahisarogullarından Baraş'tır. İlk ve orta tahsilini Akdağmadeni'nde yaptı. 1908'de Ankara'ya gelerek babasının mesleği olan manifaturacılığa başladı. 21 yaşında iken ruhban mesleğine girdi. 1912'de Diyakos, 1915'de seçimle papaz oldu ve Akdağmadeni'ne döndü. 1918'de Keskin Metropolit olarak görev yapmaya başladı. Daha sonra Fener Rum patrikhanesinin tutumunu protesto ederek "Müstakil Türk Ortodoks Patrikhanesi"ni kurdu ve ölümüne kadar başında kaldı.(Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1990, s.178-179)

Ortodoks Kiliselerine gönderdiği bir tamimde Anadolu'daki Milli Mücadele hareketinin bizzat kendilerinin de sahip çıktığı kutsal bir dava olduğu, dolayısıyla malları ve canlarıyla İtilaf Devletlerinin işgal kuvvetlerine karşı mücadele edeceklerini ve TBMM hükümetinin kendi meşru hükümetleri olduğunu ve Yunanistan'ın öteden beri kendilerini Yunanlaştırmaya çalıştığını ancak bunu başaramayacağını ifade etmekte idi.²¹⁰

2.2.5.2.Düzenlenen Mitingler

Her ne kadar Yozgat halkı savaş yapılan bölgelerin dışında kalsa da, milli mücadele ile ilgili bütün gelişmeleri yakından takip etmekte idi. Türk ordusunun kazandığı zaferlerle neşelenirken, İtilaf kuvvetlerin yaptığı işgal ve baskılar karşısında da protesto mitingleri düzenleyerek tepkisini ortaya koymuştur. Bu dönemde Yozgat'ta 4 tane miting yapılmıştır.

Birinci Miting (29 Mart 1922) ;

Bu mitinglerden ilki II.İnönü zaferinin yıldönümü münasebetiyle yapılmıştır. Miting ile ilgili gazetede çıkan haber şöyle idi.

“Kanımızla Şereflendirdiğimiz Tarihi Büyük Günler

Bugün Anadoluların masum ve temiz kanlarıyla şereflendirdiği tarihi büyük bir gündür.

Bu gün Hakk'ın düşmanı ve masumların celladı zalim hunhar bir milletin, Hakk'ın ordusu, masumların süngüsü önünde yenilmiş ve hezimete uğramış, amal-i istilanın ebeden mahrum olduğu bir gündür.

Bu gün İkinci İnönü Muzafferiyetinin yıldönümüdür.

İşte bugün yokluklar içinde varlıklar gösteren ecdadından miras kalmış cesaret ve kahramanlıklar sayesinde Türk ordusunun kendisinden üç beş misli

²¹⁰ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 21, 29 Kanunuevvel 1337 (Aralık 1921); A.Gamsız, a.g.t., s.93; C.Şener, a.g.t., s.95

daha fazla fakat zulümden, vahşetten mürekkep düşmanı yerlere serdiği, kuvvetin hak değil, hakkın kuvvet olduğunu aleme ilan ve ilam ettiği bir gündür.

Bütün Anadolu bugünü kutlamak için her tarafı albayraklarla süslemiş ve tarihine kanıyla yazdığı kahramanlıklarını evlat ve torunları okumuştur.

Her tarafta olduğu gibi Yozgat'ta da güneşin doğması ile beraber herkes meydana koşmuş kıyamete kadar korumaya yemin ettiği al bayrağı, yeşil sancığı altında toplanarak bugünü kutluyordu.

Hükümet civarında saat yediye doğru bir insan deryası dalgalanmaya başladı. Şimdiye kadar Yozgat'ta emsali görülmemiş pek büyük bir miting yapılmıştı. İlkokul talebesinden başlayarak her sınıftan bir temsilci birer birer mevki-i hitabete çıktı. Bütün hutbe okuyanlar ve bugünü kutlayanlar, Avrupa'nın teklif ettiği ve hüsn-i niyetten pek uzak olan mütareke teklifinin gayr-i kabil-i kabul olduğunu milletin bu teklifi katiyen kabul etmeyeceğini bu milletin hukuk-ı meşruasını kanıyla istirdada muktedir olduğunu, Avrupa'nın maksadı Hakkı muhazafa ise evveleminde Anadolu'yu tahliye ettirmesi lazım geldiği halde alçak vahşi bir milleti bir taraftan masumları boğazlamaya teşvik ederken diğer taraftan mütareke teklifi üzerimize musallat ettiği celladın vahşet ve zulmü kolaylaştırmak için el ve ayaklarımızı bağlamaktan başka bir şey olmadığını bütün delil ve bütün alametiyle açıklanarak teklif-i muahedenin adem-i kabulünü Büyük Millet Meclisi Hükümetinden Yozgat'ın üçyüzbin nüfusu namına talep etmeye haklı ve mezun bulundukları hususunda kemal-i heyecan ve hararetle irad-ı nutuk etmiş ve bilumum toplanan halk görüşlerini diler getiren bir telgrafnamenin çekilmesine karar vererek dağılmıştır.

Onbinlerce halk bölük bölük dağılırken hep bir ağızdan “Kanını Misak-ı Milli uğruna fedaya hazır olmayan Türk ve Müslüman değildir” nidalarıyla meydanı terk ediyordu.”²¹¹

Ayrıca Yozgat halkı miting sonrası milli mücadeleye olan inanç ve

²¹¹ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 30, 30 Mart 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.102-103; C.Şener, a.g.t., s.51-52

bağlılığını göstermek için Meclis Başkanlığı ve Hükümete şu telgrafı çekmiştir.

“ Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sureti Dahiliye Vekaletine

Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesine

İkinci İnönü zaferinin yıldönümü dolayısıyla bu zaferi kutlamak için toplanan Yozgatlılar miting neticesinde almış oldukları karar doğrultusunda hükümetten şunları talep ederler.

1.Hukuk-ı düvelin devlet tefrikat-ı ayrılma umumiyesi herkesle ilgili dairesinde müstakıl bir devlet halinde yaşamak hakkını gasıplarından kurtarmak ve tasdik ettirmek için şimdiye kadar benzeri olmamış fedakarlıklar ihtiyar eden ve gayenin husulüne kadar da devam etmekten çekinmemeye yemin eden üçyüzbin nüfuslu Yozgat livası ahalisi düşmanların bu mütareke namı altında tasavvur ettikleri suikastı nefretle reddederler ve hükümetten uykudan uyanma ve basiret talep ederler.

2.Bir taraftan mütareke teklif eden ve diğer taraftan ordularının kanı pahasına istila ettikleri yerleri yine kanlarıyla muhafaza edeceklerini Yunan başkumandanlığına ilan eden düşmanların maksatları artık tamamen anlaşılmıştır.

Yozgatlılar bilhassa bu son defaki mütareke teklifindeki şeraiti Mondros Mütarekesi, Sevr Muahedesi, düşman himayesi altında Damat Ferit mel'unun Kuva-yı İnzibatiye gibi maksad-ı malume (bilinen) ile aynı mahiyette görülüyor. Ve bunun reddedilmesini isterler.

3.Yozgatlılar umum milletçe istihsaline (elde etme) yemin edilen “ Misak-ı Milli'den başka mütareke ve barış namı altında antlaşmaları kabul etmeyeceklerdir. Düşmanların şimdiye kadar yurtlarımızda ika yaptıkları mezalim ve fecayi'den ve hariçte tertip edilen kargaşadan azim ve kini bir kat daha galeyan eden Yozgat ahalisi zaferin ancak bu azmi iman icabatıyla istihsal

edilebileceğini hükümete bu vesile ile de derhatır ettirirler.

Bekir, Sıtkı, Abdurrahman, Ahmed Hamdi, Sabit, Sadık, Tevfik, Faik,
Osman Fevzi

Miting Heyeti Namına

Belediye Reisi Aktif²¹²

İkinci Miting (26 Temmuz 1922) ;

Yozgat'ta düzenlenen ikinci miting Edirne'nin düşman işgaline geçişinin üçüncü yıl dönümü münasebetiyle yapılmıştır. Bu miting ile ilgili haber Yeni Yozgat'ın sütunlarına şöyle yansımıştır.

“ Temmuzun 25. geçen Salı günü Anadolu'nun büyük matem günlerinden biriydi. Bugün bütün Müslümanlarca tanınan Edirne'nin alçak Yunanlılar tarafından işgal edildiğinin üçüncü sene-i devriyesi idi. Yozgatlılar bu matemli günü daima gönüllerinde yaşattıkları cihetle sabahleyin güneş bile Yozgat'ta donuk doğmuş, memleketin üzeri sislenmiş bütün kalpler gibi Yozgat'ın dağı ve taşı da matemlerini göstermeye başlamıştı.

Saat beşte binlerce halk hükümet pişgahına toplanmış dükkanlar, mağazalar kapanmış, bütün Yozgat ahalisi ilan-ı matem ve dua etmek maksadıyla toplanmıştı. Hükümetin o vasi meydanında insan değil tecessüm etmiş bir matem dalga dalga çoğalmaya başladı. Meydanda Sultani muallimlerinden Faik Bey bir konuşma yaptı, Bursa'lı bir muhacir çocuğu vatanın istilasından güzel annesinin yad eller, düşmanlar elinde kaldığından bahis pek acıklı tezallümatta bulunduktan sonra da Mülazım Hasan Efendi tarafından belîğ bir manzume kıratla müessir bir dua edildi. Bütün halk ağlıyordu, ciğerler yanıyordu. Müftü Efendi içtima heyeti tarafından kabul edilen zirdeki kararı kıraat ve toplanmış bütün mevcudiyetleri ile tasdik etmiş ve mitinge son verilmiştir.²¹³

²¹² Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 30, 30 Mart 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.103; C.Şener, a.g.t., s.53

²¹³ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 48, 27 Temmuz 1338; C.Şener, a.g.t., s.58-59

Yozgat halkı ilk mitingde olduğu gibi bu mitingde de çeşitli kararlar almıştı. Alınan bu kararlara göre ;

1.Ezeli Türk diyarı olan Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgalinin üçüncü senei devriyesine rastlayan bu feci matem saymak eyleriz.

2.Türk diyarı olan ve her parça toprağı Türk kanıyla yoğrulmuş olan güzel Edirne'yi daima benliğimizde yaşatmaktayız.

3.Misak-ı Milliye emel tanıyan Yozgat halkı tahammül ettiği bütün fedakarlıkların mükafatı olmak üzere İzmir'le beraber Edirne'nin de alınmasını elde daima başta görmek ister.

4.Yozgatlılar hükümetimizin bu hususta yapacağı her fedakarlığa hazır olduğunu ayrıca ilave eder.²¹⁴

Üçüncü Miting (12 Ekim 1922);

Yozgat'ta düzenlenen üçüncü miting ise Mudanya Mütarekesi imzalanması dolayısıyla yapılmıştır. Halk mütarekenin imzalanmasından dolayı duyduğu sevinci şiirler okuyarak ve konuşmalar yaparak dile getirmiştir. Bu sevinç gösterileri Yeni Yozgat sütunlarına şöyle yansımıştır.

“Şarki Trakya ve Edirne'nin Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslim edileceğini havi olan Mudanya Mukavelename-i Askeriyesini Ekim'in 12.günü sabahleyin başkumandanı ekremimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından müjdelenmiştir. Bu haberi müjde bir parlak fısıltı gibi kasabanın her tarafına derhal yayılmış ve memlekette her taraf al bayraklarla donatılmış ve büyük sevinç yaşanmıştı. Ezani saat beşte Yozgat halkı bölük bölük hükümet pişgahına meydan toplanıyor herkesin yüzünde fevkalade bir sevinç görünüyordu.

Saat altıya kadar binlerce halk toplanmış ve ilkokul mektepleriyle Darul Muallimin talebeleri sancak ve bayraklarla mitinge gelmiş, mutasarrıf-ı liva ve

²¹⁴ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 48, 27 Temmuz 1338; C.Şener, a.g.t., s.59

kalem reisi beyefendilerle erkan-ı saire ve bilumum memurin dahi hazır bulunmuştu. Bu sırada Sultani müdürü Nihad Bey tarafından müjdeli haber yaşasın kumandanımız nidaları ve şiddetli alkışlar arasında okunduktan sonra Unas İbtidaisi talebatından Müzehher hanım kürsüye çıkarak müessir bir eda ile zirdeki İstiklal Marşını okumuş ve her mısrası Yaşasın Hilal, Yaşasın İstiklal nidalarıyla karşılanmıştır. Buna müteakip Sultani Mektebi dördüncü sınıf talebesinden Alaaddin Efendi ve Sultani dördüncü sınıf talebesinden Kemal Efendi kürsüye çıkmış ve bir manzume okumuştur. Daha sonra Müftü Efendi kürsüye çıkarak;

Millete bu günleri idrak ettiren Cenab-ı Hakk’a şükran duygularını sunduktan sonra bir dua okumuş kalplerden samimiyetle çıkan amin sedaları semalara kadar yükselmiş ve mitinge son verilmiştir.²¹⁵

Dördüncü Miting (8 Kasım 1922) ;

Yozgat’ta düzenlenen dördüncü miting ise Mudanya Ateşkes Antlaşması sonrasında İstanbul’un yönetiminin Türkiye Büyük Meclisi Hükümetine devredilmesi münasebetiyle yapılmıştı. Yozgat halkının çok büyük şenlikler düzenleyerek tezahüratlarda bulundukları gazetede çıkan şu haberden anlaşılmaktadır.

“Tezahürat

Büyük Millet Meclisinin başarıları sonucu İstanbul şehrinin bir emr-i vaki olarak Büyük Millet Meclisi idaresine bırakıldığı haberi Yozgat’ta pek büyük sevinçle karşılanmış ve her taraf bayraklarla donatılarak o günün gecesi gündüzü fevkaalede bir bayram şeklinde sona ermiştir.

Bu sevindirici haber Yozgat’ta duyulunca güneşin doğması ile beraber memlekette büyük bir sevinç başladı. Bütün ahali yekdiğerini tebrik ediyor ve hükümet pişgahına toplanıyordu. Bütün mektep talebe ve talebatı bayraklarla

²¹⁵ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 60, 19 Teşrin-i Evvel 1338 (Ekim 1922); A.Gamsız, a.g.t., s.159; C.Şener, a.g.t., s.59-63

vatan şarkılarıyla mitinge gelmiş (Yaşasın Büyük Millet Meclisi, Yaşasın milletin kurtarıcısı Gazi Paşa) nidaları gökyüzüne kadar yükselmişti. Mektep talebesi tarafından nutuklar söylenmiş ve Sultani müdürü Nidah Bey bu konudaki telgrafnameyi alkışlar içinde okumuş ve yaşasın nidalarıyla bütün ahali hükümeti ve belediyeyi tebrik eylemiştir. Gece sabahlara kadar fener alaylarıyla sokaklarda tezahürat devam etmiş ve şehrin her tarafı gündüz gibi ışıklandırılmıştı. Millete bu günleri yaşattıran ve vatani dağılmaktan kurtaran Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve bu hükümeti yoktan teşkil ve tesis eyleyen, büyük önderimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu vesile ile de bütün liva ahalisi tarafından saygıyla anılmıştır.²¹⁶

Ayrıca Yozgat halkı Türk ordusunun kazandığı zaferlerin yıldönümlerini milli bayram olarak algılamış ve bu günleri şenlikler düzenleyerek kutlamışlardır.²¹⁷

2.2.5.3.Milli Mücadeleye Katılanlar

I.Dünya Savaşında olduğu gibi Kurtuluş Savaşında da Yozgat halkı orduya katılmış ve ülkesinin bağımsızlığı için savaşmıştır. Orduya katılan insan sayısı bilinmemekle beraber batı cephesinde 275, doğu cephesinde ise 5 askerimiz şehit olmuştur. Bunların dışında savaştığı cephe bilinmeyen 74 şehidimiz daha vardır.

Şehit olan bu askerlerimizin 10 tanesi teğmen, 1 tanesi üsteğmen, 2 tanesi yedek subay, 1 tanesi başçavuş, 17 tanesi çavuş, 13 tanesi onbaşı ve diğerleri er rütbesinde idi.²¹⁸

²¹⁶ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 63, 9 Teşrinisani 1338 (Kasım 1922); A.Gamsız, a.g.t., s.173-174;

C.Şener, a.g.t., s.63-64

²¹⁷ Yeni Yozgat, Sayı 48, 27 Temmuz 1338; Sayı 56, 21 Eylül 1338 (1922); A.Gamsız, a.g.tez., 151;

C.Şener, a.g.t., s.54-55,

²¹⁸ Şehitlerimiz, V, s.82-115

2.2.6.Yozgat'ın Demografik Yapısı, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu

2.2.6.1.Günlük hayat

Yozgat halkı Milli Mücadele'nin ilk yıllarında meydana gelen isyanlar sebebi ile hak etmediği sıkıntılı ve acılı günler yaşadı. Çünkü bu isyanlar sırasında asayiş iyice bozulmuş, hırsızlık ve adam öldürme gibi suçlar iyice artmıştı. Yozgat halkı ancak 1921 yılından itibaren yani isyanlar bastırılıp bölge huzura kavuştuktan sonra normal hayatına döndü. Bir taraftan günlük işlerini yaparken diğer taraftan da maddi ve manevi bütün kuvvetleri ile Milli Mücadele'yi destekledi.

2.2.6.2. Demografik Yapı

1914 yılında 201.981²¹⁹ olan Yozgat nüfusu 1927 yılı sayımında 208.628 olarak belirlenmiştir.²²⁰ Bu nüfus istatistiklerinden yola çıkarak milli mücadele döneminde Yozgat'ın demografik yapısı hakkında şunu söyleyebiliriz.1914 yılından 1927 yılına kadar yani savaş yıllarını kapsayan bu dönemde nüfus miktarında çok az bir artma olmuştur. Bunun nedeni ise ülkenin savaş halinde olması ve yetişkin nüfusun silah altında tutulmasıdır. Ülke savaş halinde olmasına rağmen Yozgat nüfusunun azalmamasının nedeni ise bölgenin savaş yapılan alanların dışında kalmasıdır.

2.2.6.3. Sosyal Yapıda Görülen Problemler

O günün şartları içinde çoğu yerde olduğu gibi Yozgat'ta da halkın bir kısmının cehalet ve bilgisizliğin pençesine düştüğü, hurafelere ve birtakım batıl inançlara saplandığı makalelerin içeriğinden anlaşılmaktadır. Yozgat Gazetesi başyazarı Divanlızade Ahmed Hamdi, Yozgat'ta gördüğü sosyal problemlere zaman zaman dikkat çekmiş ve halkı uyarma görevini yerine getirmiştir. İçki ve fuhuş gibi toplum yapısını ve aile düzenini dinamitleyen hususlara karşı yetkililerin dikkatlerini çekmiş ve bunların engellenmesi yolunda atılan adımları

²¹⁹ K.H.Karpat, *a.g.e.*, s.210

²²⁰ O.Sakin, *a.g.e.*, s.85

tebrik ve teşvik etmiştir.²²¹

2.2.6.4.Ekonomik Hayat

Yozgat ekonomik açıdan kötü durumda olmasa da iyi durumda da değildi. Halkın temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık idi. Gerek tarımın gerekse de hayvancılığın büyük çaplı yapılamamasından dolayı elde edilen gelir ancak ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde idi. Buna rağmen halk Büyük Millet Meclisinin gerek tarım gerekse hayvancılık ile ilgili almış olduğu kararları uygulamaktan geri kalmadı.

TBMM işe başladığı zaman ülkede tarım oldukça kötü durumda idi. Eskişehir ve Afyon gibi harbe sahne olan buğday üreticisi olan bölgeler harekattan büyük zarar görmüşler ve 1920-1921-1922 yılları tarım üretiminin en düşük seviyesini bulduğu yıllar olmuştu. Hükümet bu sıkıntıyı açmak için bir takım tedbirlere başvurmuş ve bu kapsamda Zirai Mükellefiyetin Kanunu tekrar yürürlüğe koymuş, ziraatte çalışmak üzere askerlikten tecil edileceklerin durumları ile üretimi arttırmak için yapılması gereken işleri tespit edip ve bu işleri yürütecek bir heyet oluşturulmuştu. Hükümet bu çerçevede köylüye zaman zaman karşılıksız tohum dağıtılması, tarımı kolaylaştırmak ve teknik tarımı teşvik etmek amacıyla Ziraat Bankası aracılığıyla tarım aletleri satılması, askerlik çağına gelmiş olanlardan belli bir dönümün üzerinde arazi işleyenlerin askerliklerinin tecili gibi kolaylıklar sağlamıştı.²²²

Yozgat Ziraat Müdürlüğü'nde bu konuda üzerine düşeni yapmış ve tüm gelişmelerden halkı haberdar etmişti. Örneğin Yozgat Ziraat Müdürlüğünün 16 Mart 1338 (1922) tarihli gazeteye verdiği ilanda, halka Ziraat Bankasına tek tekerlikli Rodnak pullukları gelmiştir. Bunlar gayet basit olmakla beraber mükemmelen hafriyat kazı icrasına pek elverişlidirler. Herk zamanı gelmekte olduğundan alat-ı mekureden birer tane edinmeleri çiftçilerimize tavsiye

²²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 56, 58, 59, 61; A.Gamsız, a.g.t., s.150-179; C.Şener, a.g.t., s.79-91

²²² C.Şener, a.g.t., s.101

olunur.²²³

Ayrıca Yozgat Mutasarrıflığı da Zirai Mükellefiyetin Kanunu gereğince bir mükellefiyet-i ziraiye komisyonu kurarak çalışmalara başlamıştır. Bu komisyon birtakım kararlar almış ve bu kararları ilgili birimler aracılığı ile halka tebliğ etmiştir. Yozgat yöresinde tarımı kontrol altına almak amacıyla mahalle ve köy ihtiyar heyetleri ve muhtarlıklardan düzenli bir şekilde rapor istemişlerdir.²²⁴ İktisat ve Müdafaa-i Milliye Vekaletinin emirleri gereği Yozgat Mükellefiyet-i Ziraiye Komisyonu, tarım faaliyetlerinin aksatılmaması ve üretimin artırılması için şu gruptaki insanların askerliklerinin tecil edileceği kararını Yozgatlılara duyurmuştur.

1.Aşar mültezimleri

2.İkiyüz dönüm arazi işleyenlerin kendileri ile birlikte yanaşması

3.İkiyüz koyun veya keçisi veya elli sığırı bulunanların kendisi ile birlikte birer çobanları

4.Beşyüz dönüm kışlık ve ikiyüz dönüm yazlık mezrutai veya beher yüzyirmi dönüm bağ veya bahçeyi muhafaza eden bekçiler

5.Orak makinesi kullanan çiftçilerin makineyi kullanan adamı

6.Her kazada ziraat aletleri imal ve tamirini üstlenecek iki demirci ve iki marangoz²²⁵

Hayvancılık faaliyetleri de Dahiliye Vekaletinden gelen emirler doğrultusunda yürütülmekte idi. Örneğin Vekaletten Yozgat Mutasarrıflığına gönderilen kararname de savaş durumu sebebiyle ülkede koyun sayısının düşünölemeyecek derecede azaldığı, bu yüzden koyun sürülerinin artırılması için gerekli tedbirlerin alınması ve özellikle dişi kuzuların kesinlikle kesilmemeleri

²²³ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 30, 16 Mart 1338 ; A.Gamsız, a.g.t., s.99; C.Şener, a.g.t., s.101-102

²²⁴ C.Şener, a.g.t., s.102

²²⁵ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 15, 17 Temmuz 1337; A.Gamsız, a.g.t., s.75-76; C.Şener, a.g.t., s.104

emredilmektedir.²²⁶ Yine hükümet ihtiyaçlar sebebi ile canlı hayvan ihracını yasaklamış²²⁷ ve Yozgat haklıda bu yasağa uymuştu.

Ayrıca Yozgat'ta iyi cins at sayısının artırılabilmesi maksadıyla Özel İdare tarafından damızlık safkan Arap aygırı getirildiği, bundan istifade etmek isteyenlerin kısıraklarını Baytar Müfettişliğine muayene ve kaydettirmeleri istenmektedir.²²⁸ Bundan başka sığır cinsinin de ıslah edilebilmesi için damızlık boğalar temin edildiği, böylece halkın daha iyi cins yavru almasına gayret edildiği görülmektedir.²²⁹

2.2.6.5.Sağlık Hizmetleri

Bu dönemde sağlık hizmetleri Yozgat Sağlık Müdürlüğü tarafından yürütülmekte idi. Bölgede salgın hastalıklara rastlanıldığı için halk, hastalıklar ve korunma yolları hakkında bilinçlendirilmeye çalışılmıştı. Örneğin Yeni Yozgat Gazetesi'nin 32. sayısında İspanyol Nezlesi ile ilgili geniş bir habere yer verilmiş ve haberde bu nezlenin belirtilerinin neler olduğu, nasıl bulaştığı ve nasıl korunulacağı hakkında bilgiler verilmişti.²³⁰ Ayrıca, Sağlık Müdürlüğü salgın hastalıkların önüne geçmek için, mahallelerinin ihtiyar heyetlerine ve Hristiyan din adamlarına hitaben yaptığı duyuruda şüpheli hastalıkların önüne geçmek ve memleketi salgın hastalıkların istilasından korumak için şüpheli bir durum görüldüğünde mutlaka ilgili birimlere haber vermelerini ve defin ruhsatı alınmadan ölülerin gömülmemesi gerektiğini bildirmiş ve bu emirlere uymayanlar hakkında ise ceza uygulanacağı söylemiştir.²³¹

Yine halkın sağlık sorunlarıyla ilgilenmek için Askeri Hastane Baştabibi Naci Bey ile Operator Talat Bey'in Cuma ve Pazar günleri hariç haftanın her günü hastaları ücretsiz muayene edileceği duyurulmuştur.²³² Ayrıca sağlık alanında yatırımlarda yapılmış gerek valiliğin gayret ve çabaları gerekse halkın

²²⁶ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 28, 2 Mart 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.94; C.Şener, a.g.t., s.106-107

²²⁷ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 53, 31 Ağustos 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.143; C.Şener, a.g.t., s.108

²²⁸ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 33, 6 Nisan 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.105; C.Şener, a.g.t., s.107

²²⁹ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 42, 8 Haziran 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.127; C.Şener, a.g.t., s.107-108

²³⁰ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 32, 6 Nisan 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.105; C.Şener, a.g.t., s.72-74

²³¹ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 30, 16 Mart 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.99; C.Şener, a.g.t., s.71

²³² Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 42, 8 Haziran 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.127; C.Şener, a.g.t., s.74

desteği ile Özel İdare tarafından yataklı hastane inşasına başlanmış ve bir eczahane açılarak ilaçlar çok uygun fiyatlarla halkın hizmetine sunulmuştur.²³³

Bu dönemde sağlık konusundaki en büyük problemler şüphesiz hapishanelerde görülmüştür. Her ne kadar hükümet, hapishanedeki olumsuz koşulları gidermek maksadıyla hapishanenin kapı, duvar ve lağımlarının tamiri gibi ihtiyaçları için gerekli parayı gönderse de²³⁴, hapishanenin iâşe ve sıhhi durumuna dikkat edilerek her hangi bir şikayete meydan verilmemesi konusunda uyarılar yapsa da²³⁵ hapishanedeki sağlık ile ilgili problemleri tam olarak giderememişti. Bu yüzden hapishanedekiler tifüs veya başka hastalıklara yakalanabiliyor²³⁶ hatta bu hastalıklar bazen ölümle sonuçlanabiliyordu. Örneğin bu dönemde hükümete çekilen bir telgrafta, Yozgat hapishane ve Tevfikhanesi'nde zuhur eden lekeli humma hastalığı yüzünden vefatlar olduğu ve acilen tedbir alınması gerektiği bildiriliyordu.²³⁷

2.6.6.6.Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Milli mücadele yıllarında Yozgat'ta ki eğitim-öğretim faaliyetleri hiç de fena değildi. Bu dönemde eğitim-öğretim alanında ciddi çalışmalar yapılmış, önemli adımlar atılmış ve liseler, kız-erkek ilk ve ortaokulları ile çocuk yuvaları açılmıştı.²³⁸ Bu dönemde eğitimle ilgili komisyonlar kurulmuş, bu komisyonlar vasıtasıyla eğitim hizmetleri yürütülmüş ve denetlenmiş idi. Eğitimde kaliteyi düşüren veya öğrencilere usulsüz ceza tatbik eden öğretmenler işten el çektirilmişti.²³⁹

Faal olan okullara bakacak olursak; Yozgat'ta beş erkek, iki kız iptidaisi ve iki ana okulu vardır. Merkez livaya tabi nahiyelerde 30 adet, muhallakatta 42 adet okul açılacaktır. Ayrıca özel idareye ait okullarda mevcuttur. Şer'îye Vekaletin'den Büyük Millet Meclisine gönderilen Köy İmamları Kanunu

²³³ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 54, 7 Eylül 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.146; C.Şener, a.g.t., s.76

²³⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH-MB-HPS), 14 / 69

²³⁵ BOA, DH-MB-HPS, 109 / 14

²³⁶ BOA, DH-MB-HPS, 80 / 63

²³⁷ BOA, DH-MB-HPS, 80 / 60

²³⁸ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 31, 23 Mart 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.100; C.Şener, a.g.t., s.35

²³⁹ C.Şener, a.g.t., s.40

gereğince köy imamlarının eğitim ve ıslahı maksadıyla Yozgat'da bir İmamlar Şubesi açılmıştır. ²⁴⁰ Bunlardan başka Yozgat'ta bir Sultani mektebi, bir Akşam Daru'l-muallimini, ²⁴¹ bir Ziraat Mektebi²⁴² ve bir de Dar'ül-Hilafe medresesi²⁴³ de açılmıştır. Bir dönem Yeni Yozgat'ın başyazarlığını yapmış olan Nakipzade Fazlı'nın bir makalesinden anlaşıldığına göre; Yozgat ve köylerindeki okullarda toplam 1300 civarında öğrenci okumakta, 52 tane de öğretmen bulunmakta idi.²⁴⁴

2.6.6.7.Adliye Teşkilatı ve Adli Olaylar

Bu dönemde Yozgat merkezde bir Sulh Hukuk Mahkemesi, bir İstinaf Mahkemesi ve bir de Bidayet Mahkemesi olmak üzere üç mahkeme görev yapmaktadır. Bunlarla bağlantılı olarak bir İstinaf Savcılığı ve bir de İcra Riyaseti bulunmaktadır. Akdağ Madeni'nde bir İcra Memurluğu, Boğazlıyan'da bir Sulh Mahkemesi, bir Bidayet Mahkemesi ve bir de İcra Riyaseti bulunmaktadır.²⁴⁵

Bu yıllarda mahkemelere intikal eden davaların istatistikleri Yeni Yozgat Gazetesi tarafından yayınlamıştır. ²⁴⁶ Buna göre ;

	1336 Senesi	1337 Senesi	Görülen	1338'e Devreden
Bidayet-i Ceza Mahkemesi		1363	1082	281
İstintak Dairesi		975	354	621
Muhakeme-i Şer'iyye		948	927	21

²⁴⁰ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 20, 15 Kanun-ı Evvel 1337(Aralık 1921); A.Gamsız, a.g.t., s.90; C.Şener, a.g.t., s.40

²⁴¹ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 63, 9 Teşrin Sani 1338 (Kasım 1922); A.Gamsız, a.g.tez., s.171; C.Şener, a.g.t., s.38

²⁴² C.Şener, a.g.t., s.47

²⁴³ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 58, 5 Teşrin Evvel 1338 (Ekim 1922); A.Gamsız, a.g.t., s.153; C.Şener, a.g.t., s.36

²⁴⁴ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 43, 15 Haziran 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.128; C.Şener, a.g.t., s.48

²⁴⁵ C.Şener, a.g.t., s.117

²⁴⁶ a.g.t., s.120

İstinaf Mahkemesi Mevadd-ı Hukuk	44	24	18	50
İstinaf Mahkemesi Mevadd-ı İstinafiye	112	567	499	180
İstinaf Mahkemesi Mevadd-ı Cinaiye	44	249	240	53

2.6.6.7.1.Asayiş Olayları

Milli Mücadele yıllarındaki otorite boşluğundan istifade ile bazı şahıslar veya gruplar istedikleri gibi başlarına buyruk hareket ederek kanun ve nizamı tanımamış, dolayısıyla eşkiyalık yapmaya başlamışlardır. Bu kimseler genellikle yol keserek halkın malını zorla almaya, ırz ve namuslarına tecavüz etmeye ve hatta onları öldürmeye kalkışmışlardır.²⁴⁷ Ayrıca Yozgat merkez, köyleri ve Boğazlıyan çevresinde de hırsızlık ve gasp olayları meydana gelmişti. Devlet bu hadiselerle ilgili gerekli takibatı yapmış ve yakalananlara gerekli cezalar verilirken yakalanamayanlar hakkında gazetede ilan suretiyle mahkeme davet tezkereleri yayınlanmış, buna rağmen gelmeyenlerin medeni hukuktan ıskat edilerek mallarının haczedileceği ve görüldüğü yerlerde derhal tutuklanacakları karara bağlanmıştır.²⁴⁸ Bu dönemde adli olay örnekleri ve mahkeme kararları şunlardır ;

Yozgat İstinaf Mahkemesi’nce hırsızlık suçundan hakkında tutuklama kararı olan Muharrir Yakub’un görüldüğü yerde yakalanarak mahkemeye teslim edilmesi,²⁴⁹ Fatma isimli kızı kaçırap tecavüz bulunan Alaca ve Küçükhirka köyünden beş kişi hakkında Yozgat İstinaf Mahkemesi’nce çıkartılan tutuklama kararı,²⁵⁰ Yozgat İstinaf Mahkemesi’nce hakkında tutuklama kararı çıkarılan

²⁴⁷ C.Şener, a.g.t., s.24

²⁴⁸ a.g.t., s.133

²⁴⁹ BOA, DH-EUM-ADL, 48 / 48

²⁵⁰ BOA, DH-EUM-ADL, 48 / 50

hırsızlık suçundan firarda bulunan Rüstem'in görüldüğü yerde yakalanması,²⁵¹ Köylülerin buğdaylarını gasp etmek suçundan Yozgat İstinaf Mahkemesi'nce aranan Mustafa ve Toridi'nin yakalandığı takdirde mahkemeye sevk edilmeleri,²⁵² Yozgat eski tahsildarı Şakir Efendi'nin cebren fiil-i şen'i suçundan dolayı Yozgat Cinayet Mahkemesi'nde yargılanması için yakalanması,²⁵³ Sivri karyesinden Zeynel'i öldürmek suçundan dolayı Yozgat İstinaf Mahkemesi'nde mahkeme edilmek üzere Güller Karakolu Kumandanı Osman Onbaşı'nın mahkeme tevfikhanesine teslimi,²⁵⁴ Boğazlıyan Akkeysa köyünde oturan Receb Kahya'nın cebren fiil-i şen'i suçundan dolayı Yozgat Cinayet Mahkemesi'nde yargılanması için yakalanması,²⁵⁵ Çerkes Çetesi efradından Kürt Hamza'nın yaralı olarak derdest olunduğunun Yozgat Mutasarrıflığınca işar olunduğu,²⁵⁶ Katl suçundan dolayı aranan Bekiroğlu Hüseyin'in yakalanması için tanzim olunan ve gerekli malumatı içeren ahz-u girift müzekkeresinin gönderildiği,²⁵⁷ Yozgat İstinaf Riyasetinden “ Gasp maddesinden müttehem olup hala firarda bulunan Burunı Viran karyesinden Deli Musa ve Paşa'nın Hasan elyevm isbat-ı vücut etmemiş olduğundan canib-i riyasetten verilen on gün mehil zarfında gelmediği takdirde muhakemesinin gıyaben rüyet ve emlakının hacz olunacağı ve bulunduğu yeri bilenlerin haber vermeğe ve bil cümle zabıta-ı adliye memurlarının kendisinin desdest etmeğe mecbur oldukları ilan olunur.”²⁵⁸

2.2.6.7.2.Görevlerini Suistimal Edenler Hakkında Açılan Davalar

Yozgat'ta bazı görevlilerin yetkilerini kötüye kullanarak görevlerini suistimal ettikleri gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Halka kötü muamelede bulundukları, halktan rüşvet aldıkları anlaşılanlar hakkında idari tahkikat yapılmıştır. Bu çerçevede devlet bazı memurların üzerine giderek ilgilileri ya işten el çekirtmiş veya haklarında cezai uygulamalar yapmıştır. Örnekleri aşağıya

²⁵¹ BOA, DH-EUM-ADL, 48 / 51

²⁵² BOA, DH-EUM-ADL, 48 / 52

²⁵³ BOA, DH-EUM-ADL, 48 / 55

²⁵⁴ BOA, DH-EUM Evrak Kalemi (VRK), 23 / 88

²⁵⁵ BOA, DH-EUM-ADL, 48 / 57

²⁵⁶ BOA, DH-EUM Polis Mecmuası Kalemi (PMC), 4 / 45

²⁵⁷ BOA, DH-EUM-ADL, 48 / 32

²⁵⁸ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 28, 2 Mart 1338; A.Gamsız, a.g.t., s.94; C.Şener, a.g.t., s.135

çıkarılmıştır:

“Kızıl koca nahiyesi müdürü Avni Efendinin adam dövme ve memuriyetini suistimal cürümlerinden dolayı hakkında icra kılınan tahkikat üzerine meclis-i idare encümenince lüzum-ı muhakemesine karar verilmiş olduğu istihbar edilmiştir. Salmanlı nahiyesi müdürü Ahmet Fevzi Efendi’nin bazı esbab-ı kanuniyeden dolayı eli işten çektirildiği haber alınmıştır. Ve hakkında tahkik icra edilmekte olduğu anlaşıldı.”²⁵⁹

2.6.6.7.3.İstiklal Mahkemelerinde Görülen Davalar

Bölgedeki İstiklal Mahkemelerinin gördüğü ve karara bağladığı davalar genellikle cepheden firar ve eşkiyalık yapan askerlerle ilgili davalardır. Askerlerin bir kısmı ferdi olarak askerlikten ve cepheden firar ederken, bir kısmının ise bazı askerleri de ayartarak onların firarına sebep oldukları görülmektedir. Firarilerin memleketlerine de dönmeyip değişik bölgelerde yol kesicilik ve eşkiyalık yaptıkları ve halkın kuvve-i maneviyesini bozacak derecede Milli Mücadele aleyhinde propaganda yaptıkları gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Bölgedeki İstiklal Mahkemeleri suçlular hakkında idam cezaları vermiş ve cezalar infaz edilmiştir.²⁶⁰

2.6.6.7.4.Borç ve Alacak Davaları

Borç ve alacak davalarının önemli bir kısmını Türklerin gayr-i Müslimler aleyhine ikame ettikleri davalar oluşturmaktadır. Burada görülen davalara bakılacak olursa Türklerin genelde davacı, azınlıkların ise davalı konumunda oldukları ortaya çıkmaktadır. Fakat Türkler her ne kadar açtıkları davaları kazanmışlarsa da alacaklarını tahsil etme konusunda birtakım sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bunların en önemlisi ise davalıların adreslerinde bulunmamaları sebebiyle mahkeme kararının davalılara tebliği konusunda yaşanmıştır. Bu yüzden mahkemeler verdikleri kararları “merkumun ikametgahı mechul olmasından dolayı usul-ı mahkeme-i hukukiye kanununun 26.maddesi

²⁵⁹ Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 2, 14 Temmuz 1337; A.Gamsız, a.g.t., s.73; C.Şener, a.g.t., s.122

²⁶⁰ C.Şener, a.g.t., s.129-130

mucibince tebliğ makamına kaim olmak üzere keyfiyet ilan olunur” ibaresiyle gazetede yayınlanmak zorunda kalmışlardır.

İkinci derecede ise devlet kurumlarının halktan alacakları ile ilgili davalar dikkati çekmektedir. Diğer bir kısmını ise vatandaşların kendi aralarındaki davalar oluşturmaktadır. Bu davalarda genellikle mahkeme haciz kararı vermiş ve davalının malları açık arttırmayla satma yoluna gitmiştir.²⁶¹

2.2.6.8.Milli Mücadele’de Basın

Bu dönemde Yozgat’ta sadece bir tane gazete yayınlanmakta idi. Oda Yeni Yozgat Gazetesi idi. Daha önceleri “Yozgat Gazetesi” adıyla Yozgat matbaası tarafından neşredilen bu gazete Milli Mücadele yıllarında Yozgat Mutasarrıfı İbrahim Bey’in özel ilgi ve gayreti sonucu mutasarrıflık tarafından satın alınarak ismi “Yeni Yozgat” olarak değiştirilmişti.

Temmuz 1337 (1921) tarihinden itibaren resmi liva gazetesi olarak yayın hayatına devam eden gazete her hafta Perşembe günleri neşredilmiş ve nüshası 100 paraya satılmıştır. Altı aylık abonesi 110 kuruş, yıllık abonesi ise 200 kuruş olarak tesbit edilmiş ve Milli Mücadele yıllarında fiyatında değişiklik yapılmamıştır. Gazetenin ebatları 28*40 cm’dir. Başyazarı Divanlızade Ahmed Hamdi olup 43.sayıya kadar bu görevini yürütmüştür. 43.sayıdan 60.sayıya kadar Nakipzade Fazlı gazetenin başyazarlığını üstlenmiş, 60.sayıdan itibaren başyazarlığa tekrar Divanlızade Ahmed Hamdi devralmıştır. Gazete genellikle iki sayfa olarak çıkarılmış zaman zaman ihtiyaçlar ve imkanlar nisbetinde sayfa sayısının dörde çıkarıldığı da olmuştur. Gazete istiklal harbinin o buhranlı ve tehlikeli zamanlarında halkta fikren ve kalben milli birlik-beraberlik ve işbirliğini teşvik ederek bu buhran ve tehlikeleri daha kolay atlatabilmeyi gaye edinmiştir.²⁶²

Yeni Yozgat Gazetesi Ulusal Kurtuluş savaşından yana bir tutum

²⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 28, 29, 31, 33, 34,35, 36,37,40, 41, 42, 46, 50, 55 A.Gamsız, a.g.t., s.94-148; C.Şener a.g.t., s.138-147

²⁶² C.Şener, a.g.t., s.5-6

sergilemiş her zaman BMM Hükümetini desteklemiş, Misak-ı Millinin ve Anadolu'nun sevdalısi olarak yazılarında hep bu temayı işlemiştir. Halkı her alanda aydınlatan Yeni Yozgat Gazetesi siyasi, içtimai maarif, ekonomi haberlerinin yanı sıra halkın sağlığı ile de yakından ilgilenmiş ve halkı her fırsatta çeşitli hastalıklara karşıda uyarmış ve bu hastalıklardan korunma yollarını da bir bir sıralamıştır. Bu şekilde eğitici rolü de ön plana çıkmış olan gazete her alanda ahaliyi aydınlatmış ve halkın içine düştüğü cehaletten terakkiye çıkarmak hakiki İslamiyet'i halka aydınlatmak ve halkı batıl inançlardan kurtarmak için büyük gayretler sarf etmiş bunun içinde maarifin gerekliliğine inanmıştır. Gazete cephedeki durumu halka duyurmuş, liva halkının hissiyatına tercüman olmuştur. Ordunun ihtiyacı halka duyurulmuş halk bu konuda bilgilendirilmiş ve çeşitli kampanyaların, yardımların toplanmasında 1.derecede amil olmuştur. Yeni Yozgat gazetesinin bölgedeki en büyük propaganda organı haline gelmesi, halkı bir birlik etrafında toplaması, Kuvay-ı Milliye ve TBMM Hükümetine tam bağlılık şüphesiz ki Ahmet Hamdi (Altı Ok) Bey, tarafından kaleme alınan makaleler sayesinde idi.²⁶³

²⁶³ A.Gamsız, a.g.t., s.52-55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.MİLLİ MÜCADELE KARŞITI HAREKETLER

Anadolu'da milli kurtuluş hareketleri başladığı zaman birçok bölgede de buna karşı koyma ve bunu engelleme çabaları ortaya çıktı. Bunlardan bir kısmı, doğrudan doğruya İstanbul hükümetinin kışkırtması ve desteklemesiyle meydana gelen ayaklanmalar olup, diğer bir kısmı da, milli kurtuluş hareketinin gaye ve manasını anlayamamak ve Ankara hükümetinin faaliyetlerini yanlış yorumlamak yüzünden çıkan isyanlardı. Bunun dışında birde azınlıkların çıkardığı isyanlar vardı ki onlarda kendi devletlerini kurma peşinde idi. Yozgat ilinde de bu gibi nedenlerden dolayı milli mücadeleye karşı bir takım hareketler ve ayaklanmalar çıkmıştı. Bunlar;

3.1.YOZGAT MUTASARRIFI NECİP BEY'İN FAALİYETLERİ

Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye, Kuva-yı Milliye hareketini muntazam yürütebilmek için çeşitli tedbirler almış, bu yüzden milli kurtuluşa taraftar görünmeyen bazı kaymakam ve mutasarrıfları 'amal-i milliyeye bigane oldukları' gerekçesiyle makamlarından almıştı. Bunlar arasında Yozgat mutasarrıfı Necip Bey²⁶⁴,de bulunuyordu.²⁶⁵ Çünkü Necip Bey, Heyeti Temsiliye'nin Ankara ili aracılığı ile gönderdiği yönergelere daima cephe almış ve bunların hiç birini yerine getirmemişti. Zaten bölgede Necip Bey'in milli hareketin gelişmesini engelleme yolundaki çalışmaları bilinen bir gerçektir. Necip Beyin bu tavırlarından rahatsız olan Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti durumu Ankara'ya bildirmişti. Heyeti Temsiliye de bunun üzerine mutasarrıfa bir telgraf göndermiş ve telgrafta mutasarrıfın hareket ve çalışmalarının tenkit edilerek beğenilmediğini söylemiş ayrıca milli hareket hakkında bilgi vererek onu da bu

²⁶⁴ Necip Bey başlangıçta milli mücadele yanlısı olup, Sivas kongresinde alınan kararları tasvip ettiğini göstermek için Heyeti Temsiliye'ye bağlılık telgrafları gönderirken daha sonra tutum değiştirerek milli mücadeleye verdiği desteği çekmişti. (B.Sakallı, a.g.e., s.34)

²⁶⁵ A.Y. Ocak, a.g.m., s.93

mücadeleye davet etmişti.²⁶⁶ Buna rağmen Necip Bey'in milli mücadele karşıtı hareketleri devam edince 20 Ekim 1919 tarihinde görevinden alınmış ve yerine Muhasebeci Arif Hikmet Bey, mutasarrıf vekili olarak atanmıştı.²⁶⁷ Necip Bey, görevden alınınca, Allah'tan, Padişah'tan ve onların buyruklarından başka bir şey tanımayacağını çevreye yayarak milli harekete ve hükümete karşı ilk tepkiyi ortaya koymuştu.²⁶⁸

3.2.BİRİNCİ YOZGAT AYAKLANMASI (Çapanoğlu İsyanı) (15 Mayıs -27 Ağustos 1920)

Milli Mücadele'nin hemen başında, Orta Anadolu'da çıkan bu hareket "Çapanoğlu İsyanı" veya "I.Yozgat Ayaklanması" olarak bilinse de, konunun akışı içinde de görülebileceği gibi bu olay, Çapanoğulları dışında başlamış bir anlamda bu aile olayın içine çekilmiştir. Bu geniş ailenin sadece bir kısmı isyana teşebbüs etmiş, diğerleri tamamen olayın dışında kalmıştır. Ayrıca Yozgat haklı da bu hadiseyi hiç benimsememiş ve Milli Mücadele'nin başarıya kavuşması için gayret sarf etmiştir.²⁶⁹

3.2.1.Çapanoğullarının Milli Mücadeleye Karşı Olmaları Ve İsyanın Sebepleri

1.İsyanın lideri durumunda ki üç kişiden (Bunlar; Çapanoğlu Süleyman Beyin üçüncü göbekten torunları olan Hacı Osman Bey'in üç oğlu Edip, Celal ve Halid Bey'ler²⁷⁰) ikisinin çeşitli nedenlerle İttihat Terakki ve Heyeti Temsiliye tarafından görevden alınmaları.²⁷¹ Ayrıca Heyet-i Temsileye'nin son Osmanlı

²⁶⁶ B.Sakallı, *a.g.e.*, s.34-35

²⁶⁷ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.140

²⁶⁸ Kamil Erdeha, *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s.257

²⁶⁹ *Yozgat Kataloğu* 1990, s.20-21

²⁷⁰ Bu üç kişinin hayatı için bkz. Ek 14

²⁷¹ Edip Bey, II. Meşrutiyeti müteakip mebus olmuşsa da İttihat ve Terakki Partisinin tutumunu beğenmediği için mensuplarını açıktan açığa tenkit etmekten geri kalmıyordu. Kendisi idadi mezunu olup Osmaniye ve İskilip'de bir müddet kaymakamlık yapmıştı. İttihat ve Terakki, Edip Bey'in davranışlarını hoş karşılamadığı için diğer muhaliflere yaptığı gibi, idari mekanizmayı gençleştirmek bahanesiyle onu hem mutasarrıflıktan atmış, hem de mebusluktan ihraç etmişti. Buna çok kızan Edip Bey, İtilaf ve Hürriyet Partisine girdi ve memleketi olan Yozgat'a yerleşti. Muhalefeti oradan sürdürmekte devam ediyordu ise de artık bu faal bir muhalefet değildi. Edip Bey'in küçüğü olup, vaktiyle Bağdat valisi olan dedesi Celaleddin Paşa'dan dolayı Celal Paşa da denilen Celal Bey ise, kaymakamlıktan terfi ederek önce Tokat,

Mebusan Meclisi seçimlerinde Yozgat mebusluklarına Bahri Bey'i, Avni Bey'i ve Süleyman Sırrı Beyleri tasvip etmiş olmaları.²⁷²

2. İttihat ve Terakki'nin kendilerine uyguladığı muameleler karşısında şiddetli bir infiale kapılan Çapanoğullarının, Anadolu'da düşman işgaline karşı başlatılan milli kurtuluş hareketini de bu açıdan yaklaşımları. Çünkü milli kurtuluş hareketinin - başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere - liderleri durumunda bulunan kimselerin İttihat ve Terakki mensubu olduklarını düşünüyorlardı. Bu partiye ve mensuplarına karşı duydukları sarsılmaz kin ve nefret, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının çalışmalarını, vatan ve milletin istiklaline matuf olmaktan ziyade, İttihatçıların bir iktidar elde etme oyunu olarak değerlendirmelerine sebep olmuştur.²⁷³

Bu dönemde İstanbul hükümeti taraftarı olan basının aynı doğrultudaki yazıları Çapanoğulları'nın bu kuşklarını kuvvetlendirmiştir.²⁷⁴

3.Başta İstanbul'daki hükümet erkanı olmak üzere saray çevreleri de, müttefiklerin baskısıyla Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketini, Türk milletinin hükümdarına bağlılık hislerini istismar suretiyle, padişah ile halkın ihtilafı şeklinde göstermeğe çalışıyordu. Bunun yanında, zaten pek elverişsiz şartlar içinde, vatani kurtarmaya çalışan Ankara hükümetinin gayesinin, padişahı devirmek ve iktidarı ele geçirmek olduğu şayiasını da yayıyordu. Bu durum sadece Çapanoğulları'nın değil, hemen hemen bütün Anadolu halkının zihninde bir istifhamın belirmesine ve Mustafa Kemal Paşa ile etrafındakilere itimatsızlık duymalarına sebep oluyordu.²⁷⁵

4.İstanbul Hükümetine yaptırılan propagandalar ve yayınladığı fetvalar

sonra Afyon'da mutasarrıflık yapmıştı. Afyon mutasarrıfı iken Heyet-i Temsiliye'nin kendi otoritesini tesis etmeye çalışması sonucu görevinden alınmıştı O da idadi mezunu olup, ağabeyi gibi uzun yıllarını devlet hizmetinde geçirmişti. Her ikisi de vakur ve ağırbaşlı kimselerdi. Ağabeyi gibi Celal Bey de İttihat ve Terakki'nin gadrine uğradığı için onun amansız muhalifi idi. Halid Bey ise tahsil yapmamış olup mütegalibe mizaçlı idi. Yozgat - Alaca arasındaki Arapseyfi nahiyesinde oturur, köylerde dolaşarak arazisinin ekilip biçilmesine nezaret ederdi. Çok iyi ata biner ve silah kullanırdı(Yozgat Kataloğu 1990, s.21)

²⁷² T.N.Karaca, a.g.m., s.129

²⁷³ A.Y. Ocak, a.g.m., s.90

²⁷⁴ Yozgat Kataloğu 1990, s.21

²⁷⁵ A.Y. Ocak, a.g.m., s.92

halk üzerinde etki yaptığı gibi, Çapanoğulları üzerinde de tesirleri olmuştur.²⁷⁶ Yunanlıların ve Padişahçıların “Yunanlılar padişah tarafından gönderilmiştir. Yalnız Kuvayi Milliye liderlerini tutuklayacaklar, başka kimseye zarar vermeyecekler, Padişah barış yapmıştır. Artık savaş istemiyor....” tarzında yapmış oldukları propagandalar halkın aklını karıştırmış ve bu fikirler cephelere kadar yayılmıştı.²⁷⁷

5.Edip Bey’in üyesi olduğu, Hürriyet ve İtilaf fırkasının da milli mücadeleye cephe almış olması, Çapanoğulları’nın Kuvay-ı Milliye hareketine kuşkuyla bakmalarına neden olduğu gibi Edip ve Celal Beylere rakip olan Müftü Mehmed Hulusi Efendi²⁷⁸ gibi kimselerin davranışları da Edip ve Celal Beylerin milli mücadele karşısında yer almasında rolü oldu.²⁷⁹

Yukarıdaki nedenlerden dolayı yani; Milli hareketin gayesini anlayamama, Ankara hükümetinin görevlerini yanlış yorumlama, ayanlık sebebi ile İstanbul hükümetini benimseme ve bağlılık, milli mücadelenin padişahı tahtan indirmeye yönelik olduğunu sanma, bilgileri değerlendirememiş, ileri görüşlü olmama, İttihat ve Terakki’nin kadrine uğrama, gelecekte iade edileceği sanılan itibarı zikretmek gibi²⁸⁰ Çapanoğulları milli mücadeleye destek vermeseler de en azından isyan etmek gibi bir fikirleri de yoktu. Çünkü; Celal ve Edip beyler, İngilizlerin İstanbul’a gelişlerinin, padişahın müsaadesiyle olduğuna inanmakta olup, herhangi bir tehlikenin de söz konusu olmadığı kanaatini taşımaktadırlar. Zaten bu tarihe kadar da, Kuva-yi Milliye aleyhinde herhangi bir olumsuz tutumları olmamıştır. Hatta, Sivas Kongresi’ne, Bozok’u temsilen katılan Yusuf Bahri Bey’in gönderilmesinde, herhangi bir muhalefetleri söz konusu değildir.²⁸¹

²⁷⁶ N.F.Taş, a.g.e., s.41

²⁷⁷ Mehmed Arif, *Anadolu İnkılabı*, İstanbul 1969, s.47

²⁷⁸ Milli Mücadele’ye çok önemli katkıları olan Mehmet Hulusi Efendi Çapanoğullarına karşı çok sert bir tavır takınmıştı. Olaylar sırasında 35 yaşlarında bulunuyordu ve Yozgat’ta müftülük görevini yürütüyordu. Söylendiğine göre haris ve her yerde kendi sözünün tutulmasını isteyen biriydi. Babası Çerkes Kölemenlerinden olup Celal ve Edip Beylerin babasının yanında büyümüştü. Hatta Ezherde’ki tahsilini de o yaptırmıştı. Belki de onun Çapanoğullarına karşı cephe alışında, bu durumdan dolayı duyduğu minnet hissinden kurtulmak isteğinin de rolü vardır.(A.Y.Ocak, a.g.m.,s. 94)

²⁷⁹ Özcan Mert, a.g.m., s.518

²⁸⁰ Mustafa Uslu, “Çapanoğlu İsyanı ve Bir Sebep Olarak Ayanlık”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, II, Sayı 18, İstanbul 1988, s.51

²⁸¹ N.F.Taş, a.g.e., s.42

Ayrıca, Abdulkadir Bey'in hatıratlarında belirttiğine göre Edip Bey ayaklanma konusunda şöyle düşünmekte idi; "Celal ve Salih'te halkın bu temayülüne kapılarak Kuva-yı Milliye'ye karşı fiilen muhalefet etmek gibi bir vaziyet görüyorum. Halbuki bu çok yanlış, neticesi çok vahim bir meseledir. Böyle fiili muhalefet durumuna atılmak bizim için pek büyük bir felaket hazırlar. Binaenaleyh, Kozan İhtilali gözümüzün önündedir. O ailenin sönmesine ve bütün hanümanın (aile ocağının) mahvolmasına böyle bir ihtilal sebep olmuştur. Binaenaleyh, bu gibi ahvale katiyyen mahal yoktur. Sizin de bunlara karşı mütemayil vaziyet almamanızı hasseten rica ederim." diyerek, çevredeki köy ve kasabalarda yaşayan insanların, ister macera aramak bahanesiyle, ister can emniyeti bahanesiyle olsun, asilere katılmış olmalarının yanında, bu ailenin böyle bir harekete iştirak etmesinin kat'iyyen doğru olmayacağını gayet açık bir ifadeyle anlatmıştır. Hatta böyle bir harekete katılmanın sonucunun ne kadar vahim olacağını, ailenin yok olmasına sebep teşkil edeceğini, "Kozan İhtilalini" misal göstererek böyle bir hareketten mutlaka uzak durulması gerektiğini nezaketli bir ifadeyle sıkı sıkıya tenbih etmektedir²⁸².

İsyanın gelişimi ve aşamaları incelenirken görüleceği gibi, gereksiz ve acemice davranışlar, lüzumsuz tahrikler milli mücadeleyi fiilen desteklemeseler bile, hiç olmazsa isyan etmek ilk önceleri akıllarında olmayan Çapanoğulları üzerinde fazlasıyla tesirli olmuş ve onları, girmek istemedikleri bir maceraya itmişti.

3.2.2.İsyan Öncesi Olaylar

Çapanoğlu Celal Bey'in Görevden Alınması ;

Afyon mutasarrıfı Çapanoğlu Celal Bey, milli kurtuluşa taraftar gözükmeyişi gerekçesi ile Heyet-i Temsilliye tarafından görevden alınmıştı. Mutasarrıflıktan azledilen Celal Bey, daha önce ağabeyi Edip Bey'in yaptığı gibi Yozgat'a gelip yerleşti.²⁸³

²⁸² Çapanoğulları Hadisesi Ve Abdulkadir Bey'in Hatıraları, Haz. A.Şakir Ergin, Ankara 2006, s.26

²⁸³ A.Y. Ocak, a.g.m., s.93

Yozgat'ta Mebus Seçimi ;

Heyet-i Temsiliye, Ankara' da bir toplantı yaparak, yönetimi daha esaslı ve sağlam temeller üzerine oturtmak için, 19 Mart 1920 tarihinde, her tarafa telgraflar göndererek bu iş için temsilci seçilip gönderilmesini istemişti. Bu telgrafi alan Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hemen mebus seçimi çalışmalarına başlayarak Yozgat'tan gönderilecek olan temsilcilerin seçilmesi için toplantı yapmayı kararlaştırmış, kasaba eşrafını, ileri gelenleri ve Çapanoğullarını da çağırılmıştı.²⁸⁴

Ancak toplantıda, Celal ve Edip Beyler'in; "Böyle bir Meclis ve seçim, kanuna aykırıdır. Bu Sultan' a karşı ayaklamadır" demesi üzerine tartışma çıkmıştı.²⁸⁵ Seçime Kanuni Esasiye aykırı olduğu içi karşı çıktığını söyleyen Edip ve Celal Beylere, Yozgat Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi "Padişahımız İngilizlerin elinde tutsaktır. Ferit Paşanın yaptıklarından haberi yoktur",²⁸⁶ diyerek Çapanoğullarının mütalaalarına karşı şiddetle itiraz etmişti. Edip ve Celal Beyler, onun bu davranışı karşısında çok kırılmışlar ve kızgın bir halde evlerine dönmüşlerdir. Çünkü her ikisi de, eski ve köklü bir derebeyi ailesinin asaleti suuru içinde mağrur insanlardı. Gördükleri muamelenin ağırlığını artıran başka bir sebepte müftünün, dedelerinin hizmetçisinin oğlu²⁸⁷ oluşu ve bir hizmetli

²⁸⁴ A.Y.Ocak, a.g.m., s.93

²⁸⁵ T.N.Karaca, a.g.m., s.129

²⁸⁶ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.140

²⁸⁷ Avni Doğan kitabında Mehmet Hulusi Efendi'nin babasının Çapanoğullarının kölesi olduğunu, A.Yaşar Ocak ise makalesinde Mehmet Hulusi Efendi'nin babasının Çapanoğullarının hizmetlisi olduğunu belirtse de bu görüşlere Milliyet Gazetesi yazarı Taha Akyol katılmamaktadır. Bu konuda Taha Akyol'a sorduğum soru hakkında yani dedesinin kardeşi Müftü Hulusi Akyol'un babasının Çapanoğullarının hizmetlisi olup olmadığı konusunda bana şu cevabı vermişti. "Mehmet Hulusi Efendi'nin babası Hacı Bekir Ağa, Kafkas muhaciridir, aile Yozgat'ta "Çerkez Bekirler" olarak bilinirdi.. Yozgat Namazgah camisindeki kabrinde "Hacı Bekir bin İshak" yazıyor, duyduklarıma göre yaşlı İshak Kafkasya'da kalmış, genç Hacı Bekir bir grup Çerkesle Osmanlı'ya sığınmış, önce Alaca'ya (Çorum) yerleşmişler; sanıyorum Şeyh Şamil'in mağlubiyetinden sonra. Hacı Bekir Yozgat'ın Yenice Köyünde araziler satın almış, onun için Ağa deniliyor. Evinin yakınındaki Cami mezarlığına gömülmesi de sosyal statüsünün bir göstergesidir. Ben küçüklüğümde Yenice adlı köye dedemle (Mehmet Hulusi'nin ağabeyi Hacı Şevket) gitmiş, o tarla ve bağları görmüştüm; toprağı ortakçı "Osman Çavuş"a işlettiriyorlardı. Yozgat Eskipazar Mahallesi'ndeki evi de hatırlıyorum; ikişer katlı haremlik ve selamlıkları olan, ahır olan, biri meyvelik, öbürü arpalık iki bahçesi, büyük tahıl ambarı olan bir

çocuğunun kendilerine hakaret edişi idi.²⁸⁸ Yozgat Müdafaa-yi Hukuk Cemiyeti, Çapanoğulları'nın bu itirazlarını dikkate almadan, temsilcileri seçmişlerdir. Bu temsilciler, Feyyaz Bey, Süleyman Sırrı Bey, Ahmet Bey, Rıza ve Bekir beyler, Müftü Mehmet Hulusi Bey ve Meclis-i Mebussan'dan ayrılıp Anadolu'ya geçen İsmail Fazıl Paşa'dır.²⁸⁹

Celal ve Edip Beyler her ne kadar seçim işlerine karışmasalar da, 30 imzalı bir telgrafla Ankara Vilayetine “Ankara’da bir meclis toplanmasının, Padişahın arzusuna ve kanunlara aykırı olduğunu”²⁹⁰ bildirmekten de geri kalmamışlardı.

Postacı Nazım (Yenihan) İsyanı ;

Bölgedeki ilk huzursuzluk Yozgat dışında Yenihan’da Postacı Nazım tarafından çıkarılmıştır. Bu isyanın lideri olan Hüseyin Nazım, aslen Erzurumlu olup Yenihan (Yıldızeli) - Sivas posta nakliyatını idare etmeyi üzerine almış, fakat zimmetine para geçirdiği için hakkında tahkikat açılmıştır.²⁹¹ Hüseyin Nazım kendisini kanun tatbikatından kurtarmak maksadı ile saklanmak için Yıldızeli civarındaki köylerden birisine gelerek gizlice adres değiştirmişti. Bu köyde eski Müdafaa-ı Hukuk mensuplarından Kara Mustafa ve Katil Salih ile birlikte Yıldızeli Akdağmadeni arasındaki köylerde dolaşarak, İstanbul Hükümeti lehinde propaganda yapmaya başlamıştı. Böylece ilk huzursuzluk teşkilatını da bu bölgede kurmuştu.²⁹² O günlerde Yıldızeli ilçesi Kiremitli Köyü Çerkezlerinin nahiye müdürü ile olan anlaşmazlığından yararlanan Postacı Nazım, o sırada Düzcce ve Bolu asilerinden buraya gelmiş bulunan Çerkezleri de etrafına alarak, Padişahın bildirge ve fetvalarını halka dağıtmış ve Yıldızeli çevresinde yaptığı

evdi. Zamanın şartlarında bir "hizmetli"nin köyde bu arazilere, şehirde böyle müstemilatlı bir meskene sahip olması mümkün değildi sanıyorum. Ayrıca Hacı Bekir Ağa, büyük oğlu Hacı Şevket'i çiftçilik ve ticarete yöneltirken, küçük oğlu Mehmet Hulusi'yi Kayseri ve sonra İstanbul'da okutmuş; bunun da önemli bir mali kudret gerektirdiğini sanıyorum. Bir "hizmetli"nin bunu yapması zannederim mümkün değildi''.

²⁸⁸ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, İstanbul 1964, s.58

²⁸⁹ *Yozgat Kataloğu 1990*, s.23

²⁹⁰ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, İstanbul 1975, s.133

²⁹¹ A.Y.Ocak, a.g.m., s.95

²⁹² *Yozgat Kataloğu 1990*, s.23

örgütü kuvvetlendirmişti. Kurduğu kuvvete “Halife Ordusu” adını takmış ve Nisan 1920 tarihlerinde Yozgat Beyleriyle temasa geçmişti.²⁹³

Postacı Nazım ve adamları Mayıs 1920 yılının ilk günlerinde, Direkli Bucağı'nda ilk silahlı toplantılarını yaptılar. Yıldızeli kaymakamının yetersizliği sebebiyle, bu toplantılara zamanında müdahale edilmediği için, olay büyüyerek etrafa yayılmaya başladı.²⁹⁴ Kuvvetlerine “Halife ordusu” adını veren Hüseyin Nazım, 14 Mayıs 1920 (1336) 'da, Yenihan'a bağlı bir köy olan Kaman'da Ankara Hükümetine karşı isyan ettiğini resmen açıkladı.²⁹⁵

Postacı Nazım Mayıs'ın son günlerinde Çamlıbel'de bir karakolu basarak silahlarını aldı ve Tokat nahiyesinde bir askeri kıt'ayı bozdu. Silah ve teşkilatça kuvvetlenerek Zile'yi işgal etti. Bundan sonra Kara Mustafa müfrezesiyle birleşerek Yenihan'a doğru sarktı ve işi azıtarak Yozgat'ın Akdağ bölgesini ele geçirdi. Bu cür'etkarlık, Yozgat ve Boğazlıyan köylerinin şeriatçı geçinen kimselerin cesaretini arttırdı. Kendilerini, hilafetin sadık köleleri farz eden bu kimselerin meydana getirdiği “şeriatçı” zümresiyle, Sivas kongresini benimseyenlerin hasıl ettiği “kongreciler” zümresi şeklinde bir ikili bölünme ortaya çıktı. Yozgat, Akdağ ve Boğazlıyan havalisinin serseri ve maceraperest eşkiyaları etrafta faaliyet göstermeğe başladılar.²⁹⁶

Ayaklanmanın genişlediğinin görülmesi üzerine, Ankara'dan verilen emirle, ayaklananların üzerine düzenli birlikler gönderildi. Fakat askeri birlikler isyancılar karşısında başarı sağlayamadı. Sivas Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Üyesi Halis Bey, 27-28 Mayıs 1920'de Yıldızeli'nden Heyet-i Temsiliye'ye bir telgraf göndererek; “Her tarafta idare makamları atıl ve huzursuzdur. Acele imanlı ve fedakar kimseler idare başına geçirilmediği takdirde, durum pek tehlikeli bir şekil alacaktır.” demiştir.²⁹⁷

Aynı günlerde Genelkurmay Başkanı Albay İsmet, Ankara'dan

²⁹³ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.142

²⁹⁴ N.F.Taş, *a.g.e.*, s.45

²⁹⁵ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.91

²⁹⁶ A.Y.Ocak, *a.g.m.*, s.115-116

²⁹⁷ K.Erdeha, *a.g.e.*, s.257

gönderdiği yönergede: “Kaymakamla birlikte, yöresel bir kuvvet teşkiline başlanmasını ve bu kuvvetin silahlarının Kayseri Askerlik Dairesi Başkanlığı’ndan istenmesi” Akdağ Askerlik Şubesi Başkanlığına emretmişti. Bu arada Mustafa Kemal Paşa’da, Yıldızeli ve Zile’de bulunan bazı kişileri uyarmak ve olumlu fikirler aşılacak için, bunların lideri durumunda bulunan, Çelebi Efendi’nin harekete geçirilmesini istemiş, bunun üzerine Mucur Askerlik Şubesi Başkanı’na talimat göndermiştir. TBMM üyesi olan Bektaşî Şeyhi Çelebi Efendi, hasta olduğunu bahane ederek, böyle bir yardıma katılmayacağını söylemiştir.²⁹⁸

Ankara çevresinde bulunan kuvvetlerin, Düzce isyan bölgesine gönderilmesi, Sivas’taki 3.Kolordunun önemli bir kısmının da, Pontusçuları takip etmesi, eldeki diğer Taburların da ancak şehirlerin iç emniyetini koruyacak durumda olduğu için, isyan bastırılamamış, Sivas, Tokat gibi büyük şehirler tehlikeye düşmüştür. Bunun üzerine İsmet Paşa, Kazım Karabekir’e bir telgraf göndererek, isyanın bastırılması için süvari birliği istemiş ise de, Doğudaki Ermeni meselesi yüzünden bu birlik gönderilememiştir. Duruma müdahale edebilmek için bu defa Antep çevresinde bulunan Kılıç Ali Bey 80 kadar adamıyla beraber 1 Haziran 1920’de Yozgat’a gönderilmiştir.²⁹⁹

Diğer Gelişmeler ;

Postacı Nazım’ın ayaklanmasından iki gün sonra 16 Mayıs’ ta Yozgat’ta at yarışları tertiplenmişti. Buraya gelen Hacı Bekir, Zileli Musa, Osmaniye köyünden Meşeci İdris ile arkadaşları Çapanoğlu Edip’in evinde misafir edildiler.³⁰⁰ Çapanoğullarının, Kuva-yı Milliye’yi desteklemeyen bu kimseleri evlerinde toplamaları, özellikle onlara muhalif olanlarca iyi karşılanmadı ve isyan etmek maksadıyla yapılan gizli bir toplantı olarak yorumlandı.³⁰¹

Bu arada Ramazan ayı da gelmişti. Bir gün Müftü Mehmet Hulusi Efendi, Camii Kebir’de yaptığı bir vaazda sözü Milli Mücadele’ye intikal ettirmiş,

²⁹⁸ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.144

²⁹⁹ N.F.Taş, *a.g.e.*, s.47

³⁰⁰ K. Esengin, *a.g.e.*, s.133

³⁰¹ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.140

Çapanoğullarını ima ederek hakaret dolu sözler söylemişti. Bilhassa “Bazı bedbahtların hilafet ve saltanata mümasil hainane fikirler besledikleri...” şeklinde kullandığı bir cümle dinleyiciler arasında bulunan Edip ve Celal Beyler üzerinde ağır bir tesir yarattı. Nitekim durumu hazmedemeyen Celal Bey, camiden çıkarken Mehmet Hulusi Efendi'nin önüne geçerek ecdadının yaptırdığı bir cami kürsüsünde kendileri aleyhinde ağır sözler söylemeğe ve hiyanet ile suçlamağa hakkı olmadığını çok sert bir lisanla ifade etti. Müftünün karşılık vermesiyle büyüyen münakaşa, Çapanoğulları ile aradaki düşmanlığı büsbütün arttırdı.³⁰²

Bu olaydan birkaç gün sonra, 1 Haziran'da Ankara hükümetince Yenihan isyanını tahkik etmekle görevlendirilen Kılıç Ali Bey, maiyetindeki müfrezelerle Yozgat'a geldi. Yanındakilerin eksiklerini tamamlamak üzere birkaç gün burada kaldı. Bu müfreze üç gün kadar Yozgat'ta kalıp bazı eksiklerini tamamladı.³⁰³ Ayrıca Kılıç Ali Bey, Yozgat'ta ileri gelenlerle temasa geçerek durum hakkında bilgi almış, Postacı Nazım hareketinin hayli genişlemiş ve kendi gücünün dışına çıkmış olduğunu öğrenmişti.³⁰⁴

Bu esnada Mehmet Hulusi Efendi, Yozgat'a gelen Çapanoğulları'nın tutumlarını anlatmış,³⁰⁵ Çapanoğulları'na muhalif olan bir kısım kimseler de Kılıç Ali Bey'i onlar aleyhine tahrik etmişlerdi. Durumdan endişe duyan Kılıç Ali Beyde, bir telgrafla kendisine anlatılanları Ankara'ya bildirdi. Kılıç Ali Bey'in telgrafını alan Ankara valisi Yahya Galip Bey, Çapanoğulları hakkında yumuşak davranmayı uygun bularak cevaben gönderdiği telgrafta, Celal ve Edip Beylerin, kendileriyle görüşülmek üzere “tatyiben” Ankara'ya gönderilmelerini bildirmişti. Fakat Kılıç Ali Bey bu isteğe uymamış ve tesir altında kalarak evlerinin önüne nöbetçi dikmek suretiyle Çapanoğullarını göz altına almıştır.³⁰⁶

3.2.3.Çapanoğullarının İsyan Etmeye Karar Vermeleri

³⁰² A.Y.Ocak, a.g.m., s.97

³⁰³ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.146

³⁰⁴ A.Y.Ocak, a.g.m., s.98

³⁰⁵ N.F.Taş, a.g.e., s.48

³⁰⁶ A.Y.Ocak, a.g.m., s.98

Yozgat'ta olup, bitenleri duyan Halit Bey, oturduğu Arapseyfi Nahiyesi'nden Yozgat'a geleceğini haber vermiştir. Halit Bey'in Yozgat'a gelmesiyle işlerin büyüyeceğinden endişe duyan Kılıç Ali Bey, müfrezelerini alarak, Boğazlıyan'a çekilmiştir.³⁰⁷

Evlerinin önündeki nöbetçilerin kalkması, Çapanoğullarını biraz ferahlattıysa da Kılıç Ali Bey'in sert tutumu onlara çok ağır geldi ve kendilerini açıkça Kuva-yı Milliye'ye karşı cephe almaya sevk etti. Aynı aileden olup komiser muavinliği yapmış bulunan Yusuf Ziya'yı, Ankara hükümetinin durumunu anlamak maksadıyla oraya gönderdiler. Yusuf Ziya dönüşünde, hükümetin elinde yeterli askeri güç ve kuvvetin bulunmadığı, hükümet erkanının güvenilir kimseler olmadığı haberini getirdi. Öyle görünüyor ki, Yusuf Ziya'nın bu yanlış tahkikatı Çapanoğullarını büyük ölçüde yanıltmış ve onlara, isyan etme cesaretini vermiştir.³⁰⁸

3.2.4. Ankara Hükümetinin Tutumu

Mustafa Kemal Paşa³⁰⁹, Çapanoğulları'nın tutumlarından tatsız bir netice çıkmaması için, Yozgat Mebusları ile bir toplantı yaparak olup bitenleri beraberce müzakere etmiş³¹⁰ daha sonrada Çapanoğullarıyla konuşup memleketin durumunu onlara izah etmek ve yanlış tutumlarından vazgeçirmek maksadıyla Süleyman Sırrı ve Madenli Rıza Beylerden kurulu bir heyeti “Heyet-i Nasıha” olarak Yozgat'a göndermeye karar vermişti. Süleyman Sırrı ve Rıza Beyler Yozgat'a geldiklerinde yanlarına Başçavuşzade Ahmet ve Müftü Hulusi Efendilerle eşraftan bir kaç kişiyi daha alarak Çapanoğulları'nı toplantıya çağırdılar. Yapılan görüşmede kendilerine, “Yunan gelip Haymana'ya dayanmıştır. Sevr antlaşması ile başımıza gelen felaketi biliyorsunuz. Bu itibarla milis kuvvetlere şiddetle ihtiyaç vardır. Sizler nüfuslu zatlarsınız. Bu itibarla

³⁰⁷ *Yozgat Kataloğu 1990*, s.25

³⁰⁸ A.Y.Ocak, a.g.m., s.98

³⁰⁹ M.Kemal Çapanoğulları isyan edince onların isyan hareketini TBMM'de şöyle izah etmişti: “Çapanoğulları'ndan Celal Edip Beyler, Aynacıoğulları ve Deli Ömer gibi birtakım eşkiyayı başlarına toplayarak 13 Haziran'da Sorgun, 14 Haziran'da Yozgat'ı istila ederek, büyük bir mıntıkaya hakim oldular.” (*Yozgat Kataloğu 1990*, s.26)

³¹⁰ *Yozgat Kataloğu 1990*, s.25

burada bir kuvvet toplayıp cepheye yardım etmeniz lazımdır.” mealinde hitap edilerek anlaşma yoluna başvuruldu ise de, Çapanoğlu Celal Bey, “Ben kimin nesi olduğunu ve ne maksatlara hizmet ettiğini bilmediğim Mustafa Kemal’e mi muavenet edeceğim! İşinize gidin, böyle şey olmaz.” şeklinde muhalefetini bildirdi. Çapanoğlu Edip Bey’de, Celal Beye katıldığını söyleyip, bunu kabul edemeyeceklerini bildirince Müftü Mehmet Hulusi Efendi, aradaki husumetin tesiriyle, toplantının nezaketine yakışmayacak biçimde konuşup işi hakarete kadar götürdü. Edip Bey de sinirlenip karşılık verince münakaşa büyüdü ve Celal Bey müdahale ederek kardeşiyle birlikte toplantıyı terk etti. Heyet-i Nasiha’nın Çapanoğulları’nı ikna teşebbüsü sonuca ulaşmayınca olup bitenler Ankara Valisi Yahya Galip Bey’e haber verildi. Yahya Galip Bey de durumu Erkan-ı Harbiye Riyasetine bildirdi. Bunun üzerine Çapanoğulları’nın tevkif edilerek Ankara’ya gönderilmesi kendisinden istendi.³¹¹

Fakat, Yozgat Livasının bağlı bulunduğu Ankara’nın vali vekili Galip Bey Çapanoğullarının eski dostu idi. Padişah Sultan Hamit zamanında Tokat’a sürgün edildiğinde Tokat Mutasarrıfı Çapanoğlu Celal Beyden iyilik görmüştü. Celal Bey ve ailesine karşı minnet duygusu vardı. Bu sebeple Çapanoğullarının Ankara’ya gönderilmesi hakkındaki kararı uygulatmadı.³¹²

3.2.5.Çapanoğullarının Harekete Geçmesi

Ankara Valisinin kararıyla tutuklanmaktan kurtulan Çapanoğulları hakkında, Halit Bey ve damadı Mustafa Bey’in Zile isyanına katılması ile tekrar tutuklama kararı çıktı.³¹³ 7 Haziran 1920 tarihinde Erkan-ı Harbiye’yi Umumiye Reisi Albay İsmet (İnönü) ile Sivas’ta 3.Kolordu Kumandanı Albay Selahattin Beyler, Yozgat Mutasarrıf Vekili Arif Hikmet Beye, Çapanoğullarının tutuklaması için emir verdiler. Mutasarrıf vekili bu emri gizlice Çapanoğullarına ulaştırdı.³¹⁴ Haklarında tutuklama kararını duyan Celal ve Edip Beyler³¹⁵,

³¹¹ A.Y.Ocak, a.g.m., s.99

³¹² Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970, s.198

³¹³ A.Ş.Ergin, a.g.e., s.45

³¹⁴ K.Erdeha, a.g.e., s.258

³¹⁵ Edip Bey ,isyan etme nedeni olarak Abdulkadir Bey’e şunları söylemiştir; “Halit’in Zile isyanına iştiraki dolayısıyla Ankara Hükümeti bizi jandarma nezaretinde oraya istedi. Tabi gidemedik, gitmedik

kardeşleri Salih ile birlikte yanlarına akrabalarından Vasıf, Muhlis ve Mahmut Beyleri de alıp 8 Haziran sabahı atlarına binerek Köhne (Sorgun) yönünde şehri terk ettiler.³¹⁶

Bunun üzerine 9 Haziran 1920'de Yozgat'ta sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim başına Tümen Komutanı yetkisiyle bu tarihte Akdağmadeni'nde bulunan Kılıç Ali Bey atanmıştı. Bu haberi alan Yozgat Mutasarrıf Vekili de, böyle bir tedbirinin alınmasına gerek olmadığını ileri sürecek kadar anlayışsızlık gösterdi.³¹⁷

Yozgat'ın dışında bulunan Çapanoğulları, artık isyan etmeye karar vererek, etrafına adam toplamaya başladılar.³¹⁸ Küçük kardeşleri Halid Bey'le birleştiler. Halid Bey'in o taraflarda nüfuzu fazla olduğundan etrafına çok adam toplandı. Asiler, Sungurlu, Alaca, Cile, Akdağmadeni, Sorgun ve Boğazlıyan havalisinde adamları vasıtasıyla propagandaya giriştiler. Kendisine Halife orduları kumandanı ünvanını veren Celal Bey, bölgenin hatırı sayılır kimselerine mektuplar yazıp onları kendi saflarına almaya çabalıyordu. Bir kısım maceraperestler de yağma ümidiyle asilere katılıyor, etrafta Çapanoğullarının Yozgat ve Çorum'u işgal edecekleri, sonra Kırşehir'i de alıp Ankara üzerine yürüyecekleri söylenip duruyordu. Tokat ve Zile dolaylarında faaliyet gösteren Postacı Nazım, Çapanoğulları ile temas temin etmiş, Aynacı Oğulları ve birkaç çete daha kendilerine katılmıştı.³¹⁹

Kuvvetlerini iyice kalabalıklaştıran Çapanoğulları, 13 Haziran 1920'de Sorgun (Köhne) Nahiyesini basarak buraya hakim oldular³²⁰ ve Yozgat'ın doğusundaki Köhne nahiyesini ele geçirdiler. Burada, Devecidağı bölgesindeki Çayırözü Çerkesleri de kendilerine katıldı. Daha sonra Yozgat'ı işgal etmek

ve Yozgat'tan karşı çıkmaya karar verdik. Celal, Ankara'ya gitmeye razı oldu, fakat ben müsaade etmedim. Halit'in Zile isyanına iştirak etmesi, bizim mevkiimizi tehlikeye düşürdü. Daha evvel gidilse olabilirdi. Fakat bu vaziyet karşısında Ankara'ya gitmek nasıl olur? Böylece dağa çıktık. Bakalım Allah sonunu hayretsin '' (A.Ş.Ergin, *a.g.e.*, s.47)

³¹⁶ A.Y.Ocak, *a.g.m.*, s.100

³¹⁷ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.149

³¹⁸ N.F.Taş, *a.g.e.*, s.49

³¹⁹ A.Y.Ocak, *a.g.m.*, s.100

³²⁰ N.F.Taş, *a.g.e.*, s.49

maksadıyla yürüyüşe geçtiler ve Boğazlıyan'daki Kılıç Ali Bey'e bir telgraf çektiler. Bu telgrafta “Halife ordusunun maksadı Mustafa Kemal ile yedi arkadaşını yakalamaktır, Kırşehirli mebus Rıza Bey’le temas ve muharebe halindeyiz. Kırşehir üzerinden Ankara’ya yürüyeceğiz” deniliyordu³²¹. Bu telgraf üzerine Kılıç Ali Bey, büsbütün ümitsizliğe düştü.

Çapanoğullarının Yozgat’ı işgale hazırlandıkları şehirde duyulunca Kuvayı Milliyecilerden müteşekkil bir grup karşı koymak için tedbir aldı. Halka ve esnafa, asilere katılmamaları, asiler şehri işgal ettikleri takdirde silahlarıyla mukavemet etmeleri tenbih edildi. Yozgat İhtiyat Zabitleri Cemiyeti üyeleri de askerlik şubesi reisi Binbaşı Tevfik Bey'den halka silah dağıtılmasını ve bir mukavemetçiler grubu teşkil edilmesini istediler fakat Tevfik Bey bunu imkansız gördüğü için reddetti.³²²

Bu arada, esasen şehrin savunulması için Askerlik Şubesi Başkanı tarafından görevlendirilen Teğmen Mehmet Zahit, Yozgatlı olup Hafız Şahap adında birisinin oğlu idi. Babası asilerin tarafını tuttuğu için daha önce tutuklanmıştı. Bu teğmen kuvvetinin azlığından ve babasının Kuvayı Milliyeciler tarafından hapse atıldığından bahisle bu savunma görevine yanaşmamıştı. Diğer bir kuvvetin başında bulunan Üsteğmen Ahmet’de, emrindeki 15 erle savunmaya katılmış ise de yanlış bir haber üzerine oda ateşi kesmişti. Bu suretle Yozgat, 14 Haziran 1920 de asiler tarafından kolaylıkla ele geçirildi.³²³ Bu arada Edip Bey, maiyetindeki başıbozuk kuvvetlerle Yozgat’ı işgale gelirken şehre 10 km lik bir mesafede beraberindeki kalabalığı durdurarak onlara;

"Arkadaşlar, biz şimdi Yozgat'a gidiyoruz. Burası bizim memleketimizdir. Tabiatıyla birçokları akrabamız, komşumuz ve öteden beri memleketlimizdir. Bunlar hakkında biz hiçbir fenalık düşünmeyiz ve düşünemeyiz. Eğer siz bizim başımızda Köhne'de olduğu gibi bir takım yağmacılık, günahsız bir takımlarını vurmak ve can yakmak için toplanmış iseniz, biz buna kat’iyyen razı değiliz. Eğer ki, böyle bir fikir var ise şimdiden

³²¹ K.Erdeha, *a.g.e.*, s.258

³²² A.Y.Ocak, *a.g.e.*, s.101-102

³²³ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.147

başımızdan dağılın. Her şey yerli yerine gitsin ve sonra bir hak ve bir gaye uğrunda ve bilhassa memlekete hizmet kastıyla toplanmış iseniz buyurun beraber gidelim", diyerek, halka hiçbir zarar verilmemesi için uyarmıştı.³²⁴

Yozgat'taki taraftarları, Hamamcızade İsmet Efendi adındaki zatın başkanlığında, Camiikebir'den sancağı çıkararak tekbir ve tehlillerle onları karşıladılar. Bütün esnaf ve halk işlerini terk edip evlerine çekilerek olup bitenleri pencerelerden seyre koyuldular.³²⁵ Yozgat'a giren asilerin elebaşları, Çapanoğlu Celal, Edip, Halit, Hakkı, Salih, Şekip, Mahmut, İhsan, Muhlis ile Hayri, Paşaoğlu Osman, Emekli Yarbay Hakkı ve Hüsnü idiler.³²⁶ Çapanoğlu Celal Bey, "Halife ordusu kumandanı" ünvanıyla tamamiyle şehre hakim oldu. Durum karşısında asilerin üstünlüğünden değil, Ankara hükümetinin zaafından endişe duyarak şaşkın bir halde bulunan halka mal, mülk ve canlarının emniyet altına alınacağını ilan ettirdi. O sıralarda Kırşehir'e gitmiş bulunan Yozgat mutasarrıf vekili Arif Hikmet Bey'den boşalan hükümet konağına giderek dairelere kendi adamlarını yerleştirdi, bir mutasarrıf bir de emniyet müdürü tayin etti.³²⁷

Asiler daha sonra kendilerine katılmaları şartıyla hapishaneyi boşaltıp cephanelikten yağma ettikleri silahları mahkumlara verdiler. Şube Reisi Binbaşı Tevfik Bey'i, kendilerine katılması için zorladılarsa da kabul etmemesi üzerine tevkif ettiler. Aynı teklifleri bazı eşrafa da yaptılar fakat onlar da reddettiler. Halkı, Belediye binasının önündeki meydan yerinde toplayarak Kadı Remzi Efendi'ye Dürriyade'nin fetvasını, İstanbul hükümetinin beyannamesini ve padişahın fermanını okutan asiler, maksatlarını da açıkladılar: Ankara'ya hücum edip Mustafa Kemal Paşa'yı yakalayacaklar ve hükümeti dağıtacaklardı. Daha birçok şeyler söyledikten sonra halkı kendilerine katılmaya davet ettiler. Evvelce kendilerine muhalif olanların hakkında tahkikata başladılar. Ele geçirdiklerinin kimini tevkif edip kimini astılar. Özellikle Müftü Mehmet Hulusi Efendi'yi çok aradırlarsa da Mehmet Hulusi Efendi, Çapanoğulları'nın Yozgat'ı terk etmelerinden birkaç gün sonra Kayseri'ye gitmiş olduğu için bulamadılar. Edip ve

³²⁴ A.Ş.Ergin, *a.g.e.*, s.27

³²⁵ A.Y.Ocak, *a.g.m.*, s.102

³²⁶ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.149

³²⁷ A.Y. Ocak, *a.g.m.*, s.103

Celal Beyler, maiyetindekilerin iâşe ve ibatesi için gerekli parayı temin etmek maksadıyla Ziraat Bankası'na gittiler. Veznedardan, daha sonra ödenmek kaydıyla 50.000 lira istediler. Veznedar parayı ancak makbuz mukabilinde verebileceğini söyleyince orada hazır bulunan Halid Bey, Hafız Şahap, Ceritzade Hüsni Efendiler de dahil olmak üzere hepsinin imzalarını havi bir makbuz yazıp parayı aldılar. Bunun 5.000 lirasını alıkoyup geri kalanını daha sonra almak üzere iade ettiler.³²⁸

Böylece Çapanoğulları, Yozgat'ta padişah adına hüküm sürmeye başladı. Bu olaylar karşısında Kılıç Ali Bey çok ürkmüş hemen Boğazlıyan sırtlarına çekilmiş, tam bir karamsarlık içinde Ankara'ya telgraf çekerek Kayseri'den gelen taburun moralinin bozuk olduğunu, kendi yanında yetmiş atlıdan başka kuvvet kalmadığını, gerek kendi şahsının ve gerekse Kayserinin tehlike içinde bulunduğunu bildirmişti. Gerçekten de artık ne Kılıç Ali Bey'in, ne de müfrezesinin mücadele gücü kalmamıştı. Nitekim 15 Haziranda yapılan ilk taarruzda müfrezesi tam bir baskına uğramış, subaylarla makineli tüfekler halifecilerin eline düşmüş, Kılıç Ali Bey zorlukla kurtulup kaçabilmişti.³²⁹

16 Haziran'da asilerden bir grup Alaca'yı işgal etti. Bütün bu olanlar, civar köy ve kasaba halkını endişeye düşürdü.³³⁰ 17 Haziran 1920'de Kırşehir milletvekili Rıza ve Trabzon milletvekili Hüsrev³³¹ (Gerede) ortaklaşa imza ile Büyük Millet Meclisine gönderdikleri telgrafta “Yozgat Ayaklanması Ankara valisi Yahya Galip Bey'in idaresizliği, bekli de düzenlediği fesat yüzünden çıkmıştır. ” diyordu.³³²

Yozgat'ın işgali, civardaki küçük çetelere cesaret verdi. Yağma ve talanlarını arttırdılar. Bir kısım jandarma karakollarında jandarmalar vazifelerini bırakarak kaçtılar. Alaca'nın işgali ise Çorum ve dolaylarını da tehlikeye

³²⁸ A.Y.Ocak, a.g.m., s.103

³²⁹ M.Goloğlu, a.g.e., s.199

³³⁰ N.F.Taş, a.g.e., s.50

³³¹ Rıza Bey, bir milletvekili olarak, Büyük Millet Meclisi tarafından, arkadaşı Trabzon milletvekili Hüsrev (Gerede) ile birlikte, olayları yakından takip etmek için bölgeye gönderilmişti.(Bayram Sakallı, a.g.e., s.28)

³³² *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.150

düşürmüştü. Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay İsmet Bey (İnönü), Miralay Refet Bey (Bele)i Çankırı ve Çorum yakınlarına gönderdi. Çorum mutasarrıfı Cemal Bey (Bardakçı)in gayretiyle orada kurulan milis kuvvetler, şehri asilere karşı korumak maksadıyla tedbirler aldı.³³³

3.2.6.Ankara Hükümetinin Aldığı Önlemler

Çapanoğlu İsyanı, Sivas tarafında; Karaman, Çamlıbel, Boğazlıyan, Kuzeyde; Tokat, Zile, Kuzeydoğuda; Alaca çevresine yayılmıştı. Ayaklanma oldukça ciddi boyutlara bürünmüş, isyan bölgesine gönderilen, derme çalma ordu kalıntıları hiç başarı sağlayamadıkları gibi, yer yer de dağılmışlardı.³³⁴

Çapanoğulları'nın bütün Yozgat dolaylarını ellerine geçirmelerinden ürkererek telaşa düşen Ankara hükümeti, bir taraftan Yunanlıların taarruz hazırlıkları yapması, diğer yandan da bu isyanın gelişmesi karşısında çok güç bir durumda kalmıştı. Yapılan müzakerelerden sonra Mustafa Kemal Paşa, Bolu ve Düzce isyanını henüz bastırmış bulunan Çerkes Ethem'i,³³⁵ Yozgat isyanını bastırmak ve asilerin liderlerini yakalamak üzere kuvvetleriyle beraber Yozgat'a göndermeye karar verdi. Çerkes Ethem o sırada, başlamak üzere olan Yunan taarruzuna karşı koymak için kuvvetlerini Eskişehir'de toplamakla uğraşıyordu. Bir telgrafla durum kendisine bildirildi ve Ankara'ya gelmesi istendi. Çerkes Ethem verdiği cevapta, Ankara'ya geleceğini; fakat asıl niyetinin Salihli cephesine gitmek olduğunu ve bu maksatla hazırlık yaptığını haber verdi. Ankara'dan gelen emir, Çerkes Ethem'in canını sıkmıştı. Çünkü Çapanoğlu isyanının başka birliklerle de bastırılmasının mümkün olduğuna inanıyordu.³³⁶

Bu hava içinde Çerkez Ethem Ankara'ya biraz da isteksiz gelmişti. Fakat Ankara'da Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) başta olmak üzere Fevzi (Çakmak) Paşa, Albay İsmet (İnönü) ile konuşmalar sonunda Yozgat ayaklanması hakkında görüş birliğine varıldı.³³⁷ Daha sonra Çerkez Ethem cepheye sevki durdurarak 70

³³³ A.Y.Ocak, a.g.m., s.101-103

³³⁴ *Yozgat Kataloğu 1990*, s.26

³³⁵ Çerkez Ethem'in Hayatı için bkz. Ek 15

³³⁶ A.Y.Ocak, a.g.m., s.104

³³⁷ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.150-51

subay, 2100 er, 1300 hayvan, 4 kudretli dağ topu, bir sahra topu, 8 makineli tüfekten ibaret kuvvetini 16-19 Haziran günlerinde trenle Eskişehir'den Ankara'ya getirmişti.³³⁸ 20 Haziran günü de Çerkez Ethem kuvvetlerinin başında Ankara'dan Yozgat'a doğru yola çıktı.³³⁹

3.2.7.İsyanın Bastırılması

23 Haziran'da Yozgat'a gelen Çerkes Ethem, vakit kaybetmeden şehri kuşattı ve topçu ateşi ile taarruza geçti. Gafil avlanan Çapanoğlu kardeşler hemen atlarına binerek bir kısım asilerle beraber Muslubelen cihetinden Alaca'ya doğru kaçtılar. Geride kalanlarla milli kuvvetler arasında küçük sokak muharebeleri olduysa da, şehir kısa zamanda milli kuvvetler tarafından ele geçirildi. Öğleye doğru şehirde hakimiyet tamamiyle kuruldu. Durum bir raporla Ankara'ya bildirildi. İşte tam bu sırada idi ki, zorlukla kaçıp Kayseri'ye gelmiş olan Kılıç Ali Bey, makine başında Ethem Beyle konuşup; müfrezesinin ihanetine uğradığını ve Boğazlıyan'da fena vaziyette bozulduğunu, emrindeki kuvvetin dağıldığını, kendisinin bir kaç arkadaşıyla Kayseri'ye sığındığını ve Boğazlıyan'ın ayaklananlar eline geçtiğini anlattı. Habere çok canı sıkılan Ethem Bey; “Elinizdeki top ve tüfeklerle sopalı isyancıları donatıyorsunuz? Size ne emir vereyim. İki güne kadar bölgede asayiş sağlayacağımı ümit ederim. Sen doğruca Ankara'ya git ” dedi ve görüşmeyi kesti.³⁴⁰

Çerkez Ethem, Yozgat'a hakim olup işleri düzene koyduktan sonra burada 200 kişilik bir müfreze bırakarak 24 Haziran günü isyancıların toplanmakta oldukları haberi alınan Alaca üzerine yürüdü.³⁴¹ Esasen bir kısım müfrezelerini daha önce istihbarat maksadıyla ileri göndermişti. Aynı günün akşamı, Alaca'yı çarpışma olmadan ele geçirdi. Keşif ve istihbaratın sonuçlarını almak için iki gün orada bekledi. Gelen haberlerden, Çapanoğulları'nın Alaca ile Yozgat arasında bulunan Arapseyfi boğazında toplandıklarını öğrenir öğrenmez

³³⁸ M.Goloğlu, *a.g.e.*, s.199

³³⁹ A.Y.Ocak, *a.g.m.*, s.105

³⁴⁰ M.Goloğlu, *a.g.e.*, s.200

³⁴¹ K. Esengin, *a.g.e.*, s.170

kuvvetlerine oraya yürüyüş emrini verdi.³⁴² Bu arada asiler ise, Ethem'in asıl kuvvetlerinin Alaca'da bulunması sebebiyle, Alaca'dan Yozgat'a dönerken bu geçitte onları pusuya düşürerek yenmeyi planlıyordu. Bu durumun farkında olan Ethem, Alaca'da iki gün kalarak asilerin tamamının Arapseyfi'de toplanması için onlara zaman kazandırmak istemiştir. Böylece asilerin hepsini bertaraf edecekti. Nitekim 27 Haziran Günü Alaca'dan ayrılan Ethem, önceden küçük bir kuvveti ileri sevk ederek, asilerin mevzilerini tespit etmeye çalıştı. Durum Ethem'in düşündüğü gibi gerçekleşince boğazın etrafını sararak asileri iki ateş arasında bıraktı.³⁴³ Dört saat süren çetin bir muharebe oldu. Çapanoğlu Halid Bey uzun süre dirense de, asiler mağlup olmaktan kurtulamadılar ve bir çok kayıp verdiler. Sonunda Çerkez Şahin Bey kuvvetlerini çekerek yanında Çapanoğlu Celal, Edip ve Halid Beyler olmak üzere Aziziye'ye doğru kaçtılar³⁴⁴. Diğer çeteler de dağıldılar. Aynacıoğulları Devecidağı bölgesine, Deli Ömer, Deli Hacı ve Katil İlyas çeteleri Akdağmadeni ve dolaylarına sığındılar.³⁴⁵ Çerkez Ethem kaçanları takib etmek maksadıyla Alaca, Ortaköy ve Zile mıntıkalarında bir iki gün daha dolaştıktan sonra kuvvetlerini toplayarak Yozgat'a döndü.

³⁴² A.Y.Ocak, a.g.m., s.107

³⁴³ N.F.Taş, a.g.e., s.52

³⁴⁴ Arapseyfi muharebesinde bozularak kaçan Çapanoğlu Edip, Celal, Salih ve Halid Beyler, yanlarında Çerkes Şahin Beyle beraber Aziziye'ye sığındılar. Aziziye'deki Çerkes beyleri tarafından çok iyi karşılandılar. Ankara hükümeti Çerkes beylerine haber göndererek Çapanoğlu kardeşlerin teslimini talep ettiyse de, onlar buna yanaşmadılar. Hükümet bu ara Yunan taarruzu ile meşgul olduğundan meseleyi fazla kurcalamadı. Belki de dinmiş olan bir ıstırabın yeniden alevlenmesi istenmiyordu.

Aziziye Çerkeslerinin bu davranışlarının sebebi aslında Çapanoğlu kardeşlerin dedelerine karşı duydukları minnet hissidir. Çünkü Sultan Abdülaziz devrinde Rusya'dan göç eden Çerkesler bölgeye yerleşmek istedikleri zaman yerli Avşarların mukavemetiyle karşılaştılar. Çapanoğullarının dedeleri, Avşarları kovarak göçmen Çerkesleri buraya yerleştirmişler ve kurulan kasabaya da Aziziye adını vermişlerdi. Çapanoğullarının, Çerkes Ethem'in önünden kaçarak buraya sığınmaları da bu yüzdendir.

Çapanoğulları 1921'de af çıkıncaya kadar burada yaşadılar. Daha sonra Celal ve Edip Beyler affedilerek İstanbul'da ikamete mecbur edildiler. Salih Bey ise, serbest bırakıldı ve isyanda faal bir rolü olmadığı için takibata uğramadı. Ancak Halid Bey aftan faydalanmak fırsatını bulamadı. Çünkü o daha önce, Arapseyfi'de bulunan ailesini ziyaret edebilmek için Aziziye'den kaçmış, gizlendiği Yozgat - Alaca arasında bulunan Karatepe köyünde ihbar edilerek yakalanmıştı. Oradan Amasya'ya götürüldü ve İstiklal mahkemesinde idama mahkum edilerek asıldı. Komiser muavini Yusuf Ziya Bey yakalandıysa da, kadın elbisesi giyerek kaçmaya muvaffak olmuş ve Suriye'ye sığınmıştır. Orada kendisini tanıyan Yozgat'tan gitme bir Ermeni'nin ona arazi ve ev vererek ölünceye kadar geçimini temin ettiği söylenmektedir.

Böylece 18. asrın ilk yarısından itibaren Orta Anadolu'da büyük bir nüfuz kazanan bir derebeyi ailesi dağılıp gitmeye mahkum olmuştur. (A.Y.Ocak, a.g.m., s.111-112)

³⁴⁵ a.g.m., s.107

Çerkez Ethem bundan sonra, küçük grupların temizlenmesi işini, Albay Refet ve Binbaşı Çolak İbrahim beylere bırakarak, Batı Cephesine gitmek üzere, Yozgat'tan ayrıldı.³⁴⁶ (9 Temmuz 1920) Birinci Yozgat Ayaklanması da sona ermiş oldu.³⁴⁷ Daha sonra hükümet yayınladığı genelgede, Yozgat, Düzce ve Bolu olaylarına karışmış olanlar (Çapanoğulları)dan, hükümet tarafına geçmek isteyenlere 15 günlük süre verildiğini,³⁴⁸ Yozgat isyanına karışanların Sıkıyönetim Harp Divanınca tutuklanan eş ve kız çocuklarının sürülmelerinden vazgeçildiğini,³⁴⁹ Çapanoğullarına akrabalıklarından dolayı uzaklaştırılan Yozgatlı Hacı Halil Beyzade Ferid, Ömer, Faik ve Şükrü'nün aflarının veya Ankara'ya gönderilmelerinin mümkün olmadığı ve Afyonkarahisar'daki sürgünlerinin devam edeceğini,³⁵⁰ Yozgatlı Kadızade Muhlis'in ise Afyonkarahisar'da ikametgahının devam ettiğini,³⁵¹ Yozgat olaylarının tertipçisi Celal ve diğer Çapanzadelere yardımcı olanların Yozgat'a iadeleri³⁵² ile Yozgat, Düzce ve Bolu olaylarına karışıp daha önce tutuklanmış olanların ise aflarının mümkün olmadığını³⁵³ belirterek bir daha böyle bir isyanının çıkmasını önlemek istedi.

³⁴⁶ Çerkes Ethem, Yozgat'tan ayrılmadan evvel, hem şehir içinde, hem de civar köy ve kasabalarda yağma ve talanlarda bulundu. Yozgat'ta müslim ve gayri müslim ahalinin evlerine zorla girilmiş, para ve ziynet eşyası olarak ne ele geçirilmişse gasp edilmiştir. Hususiyle Çapanoğlu ailesine mensup kimseleri - isyanla alakası olsun, olmasın - evleri ve konakları yıkılıp yakılmış ve servetleri yağma edilmiştir. Bizzat Çerkes Ethem'in, Yozgat'taki tahkikatı sırasında, Ziraat Bankası'ndaki kasada Çapanoğulları'nın bıraktıkları 45.000 liraya el koyduğu; fakat bırakılan mabuzda, 50.000 liranın onlar tarafından alındığı yazıldığı için zorla veznedardan gerçeği saklamasını istediği rivayet edilir. Çerkes Ethem'in adamları şehirde rastladıkları ihtiyat zabıtlarına “ Bu hergeleler ne işe yararlar! Biz cephe cephe koşuyoruz, onlar yan gelip yatıyorlar.” sözleriyle sataşmışlar ve hayli taşkınlıklar yapmışlardır. Çerkes Ethem, Alaca'dan Yozgat'a dönerken etrafa gönderdiği müfreze kumandanlarına talimat vererek kendi kuvvetleri için adam, silah ve hayvan toplattırması, köylülerin elinden sürü sürü koyunlarını, silah ve atlarını zorla almıştır. Bütün bunlardan onun tek maksadının, elindeki kuvvetleri iyice takviye etmek olduğu anlaşılmaktadır. Hatta topladığı mal ve hayvanları Ankara pazarlarında haraç mezat sattırdığı bilinmektedir (A.Y.Ocak, a.g.m., s.109-110) Bu arada bu olumsuzluğu gidermek isteyen Ankara hükümeti ise, Yozgat olaylarını yatıştıran kuvvetler tarafından elde edilen koyun ve sığırların bedelinin sahiplerine ödenmesi için Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne avans vermişti.(BCA.D.42-1, F.30.18.1.1., Y.1.10.9. Belgenin aslı için bkz. Ek 16)

³⁴⁷ M.Goloğlu, a.g.e., s.201

³⁴⁸ BCA, F. 30.18.1.1., Y. 01-05-10

³⁴⁹ BCA, D. 90-1, F. 30.18.1.1., Y. 1.5.4

³⁵⁰ BCA, D.90-2, F. 30.18.1.1., Y. 1.9.3

³⁵¹ BCA, D.90-3, F.30.18.1.1., Y. 1.9.5

³⁵² BCA, D.90-4, F. 30.18.1.1., Y.1.10.3 (Belgenin aslı için bkz. Ek 17)

³⁵³ BCA, D.90-33, F.30.18.1.1., Y.1.13.7(Belgenin aslı için bkz. Ek 18)

Birinci Yozgat Ayaklanması bastırılınca içinde oldukça önemli ayaklanmalar da bulunan bu bölgedeki başkaldırmalar bastırılmış, elebaşları ya teslim olmuş veya öldürülmüşlerdi. Geriye kalan ikinci derecedeki birkaç elebaşı ise, büyük çapta bir iş yapacak yetenekte değillerdi. Bununla beraber, bu bölgede durgunluk tamamıyla sağlanmış da sayılamazdı. Nitekim kısa bir süre sonra, İkinci Yozgat Ayaklanması olmuştur. Birinciye göre tehlikesi ve ayaklanma alanının genişliği az olmakla beraber, milli kuvvetleri bir süre daha oyalaması bakımından önem taşımaktadır.³⁵⁴

3.3.İKİNCİ YOZGAT AYAKLANMASI (5 Eylül –30 Aralık 1920)

3.3.1.Ayaklanmanın Nedeni

Bu ayaklanma, Birinci Yozgat Ayaklanması sonunda aman dileyen asilerden kurulan 500 kişilik Akdağmadeni Alayı'nın cepheye gönderilmek istenmesinden doğmuştur. Bu 500 kişilik gönüllü alayı cepheye götürülmek üzere Yozgat'a getirilmişti.³⁵⁵ Fakat 5/6 Eylül 1920 gecesi bunlardan 49 kişi Kuva-yı Milliye emrinde çalışmak ve savaşmak istemediklerinden kaçtılar. Bilhassa Deli Hacı, Hasan ve Küçük Ağa gibi elebaşlar arkadaşları ile birlikte kaçarak tekrar ayaklanmışlar ve bu ayaklanma kısa zamanda Devecidağ bölgesine de yayılmıştı³⁵⁶

3.3.2.Meydana Gelen Olaylar³⁵⁷

Çengelhan Olayı (8 Eylül 1920) ;

Amasya ile Tokat arasında bulunan Çengelhan, 8 Eylül 1920 günü 120 kişilik bir asi kuvveti tarafından sarıldı. Bu asiler, korkularından Amasya ve Tokat'a kaçmakta olan halkın ve tüccarların eşya ve paralarını, arabalarının atları ile koşumlarını zorla aldılar, direnmek isteyenleri öldürdüler. Yağmalarını yaptıktan sonra, Turhal kuzeyindeki Boğalıdağ köyüne doğru çekildiler.

³⁵⁴ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.158

³⁵⁵ M.Goloğlu, *a.g.e.*, s.236

³⁵⁶ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.158

³⁵⁷ II.Yozgat Ayaklanması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.159-161

Ortaköy'ün Asiler Tarafından Basılması (9 Eylül 1920):

Zile 'ye bağlı Ortaköy bucağı, 9 Eylül 1920'de, asiler tarafından basıldı. Bunun üzerine Sorgun'da (Büyükköhne - Yeşilova) bulunan Yozgat ve Boğazlıyan milli kuvvetlerine ait 169 atlıdan oluşmuş müfreze, Jandarma Binbaşısı Naci komutasında Ortaköy'e gönderildi. Müfrezenin 30 mevcutlu öncüsü, İshaklı ve Höyük köyleri arasında asiler tarafından sarıldı ve tutsak edildi. Öncünün bu akıbeti, arkadan gelen büyük kısmının da dağılmasına sebep oldu. Dağılanlardan bir kısmı Zile'ye kaçtı, 70 kadarı asilere katıldı. Asilere katılmayanların silahları ve elbiseleri alınarak serbest bırakıldılar. Müfreze Komutanı Binbaşı Naci, yanında kalan 25 kişi ile uzun ve yorucu yürüyüşlerden sonra, Eymir köyüne çekildi.

Bu olay üzerine ayaklanmanın tekrar başlamış olduğunu anlayan Genelkurmay Başkanlığı, daha önce Yozgat'tan ayrılmış olan 2. Kuvvei Seyyareye tekrar bu bölgeye gitme emri verdi ve 10 Eylül 1920'de trenlerle Eskişehir'den Ankara'ya nakline başlanıldı. 19 Eylül 1920'de Yozgat'a varan bu kuvvet, 420 er, dört makineli tüfek, iki toptan ibaret olup, doğrudan Genelkurmaya bağlı idi. Tepeleme işiyle, bağımsız olarak Binbaşı İbrahim görevlendirildi. İkinci Kuvvei Seyyarenin Yozgat'a gelmekte olduğu bu sıralarda Çengelhan ve Nogaykızıközü'nde de olaylar cereyan etmekte idi.

Nogaykızıközü Çarpışması ;

Yozgat milletvekili komutasında bir Kırşehir Milli Müfrezesi kurulmuştu. Bu müfrezeden çeşitli nedenlerle kaçarak Kırşehir'in Nogaykızıközü köyünde saklanan ve berkitme yapan kaçaklar, gün geçtikçe kuvvetleniyorlardı. Bunları ve diğer asileri dağıtmak için bir jandarma müfrezesi Nogaykızıközü'ne gönderilmişti. Bu jandarma müfrezesi asilerle çarpışırken, müfrezenin gerisinden ikinci bir asi grubu gelerek müfrezeyi arkadan ateş altına aldı. İki ateş arasında kalan müfreze bir kaç şehit verdi. Müfreze Komutanı Jandarma Subayı Kemal ve bir kısım erler şehit ve tutsak düştü. O esnada Yozgat'a gelmek üzere Keskin'de

bulunan 2. Kuvvei Seyyare Komutanı Binbaşı İbrahim'den yardım istenildi. Aynı zamanda Yozgat Mutasarrıfı da Zile, Akdağmadeni ve Yeşilova (Sorgun) için Binbaşı İbrahim'den telgrafla yardım istemişti. Binbaşı İbrahim, Nogaykızıközü olayına nazaran Akdağmadeni'nin daha önemli olabileceği düşüncesi ile Yozgat'a hareket etti.

Aynalıközü Çarpışması (23 Eylül 1920) ;

2.Kuvvei Seyyare Komutanı Binbaşı İbrahim, Yozgat'a gelip Akdağmadeni çevresini daha önemli görünce, 21 Eylül 1920'de Karamağara istikametinde hareket etti. Esasen bu sırada Deli Hacı ve Küçük Ağa çetelerinin Karamağara bucağı civarında toplanarak Akdağmadeni'ni tehdit ettikleri haber alınmıştı.

23 Eylül 1920 sabahı Ayvalı-Çiçekli höyüğü hattında Aynacıoğulları ile Küçük Ağa ve Katil Mustafa çetelerine rastlandı. Yapılan çarpışmada asiler iki ölü birçok yaralı bırakarak dağıldı. Müfrezeden de bir şehit, bir yaralı verildi.

Koyunculu Çarpışması (25 Eylül 1920) ;

23 Eylül 1920'de Ayvalıözü sırtlarında yapılan çarpışma sonucunda dağılan asiler, Deveci dağı doğrultusunda kaçmışlardı. 2.Kuvvei Seyyare, 25 eylül 1920'ye kadar bunları takip etti. Bu tarihe mahalli jandarmalar tarafından Küçük Ağa çetesinden bir tutsak, üç hayvan alındı ve elebaşlarından Arap adı ile anılan eşkıya öldürüldü. Müfreze 25 eylül 1920 saat 10.00 sıralarında Koyunculu köyü civarında Aynacıoğlu çetesine tekrar rastladı.

Bir saat kadar süren şiddetli çarpışma sonunda asiler 17 ölü ve bir yaralı bırakarak Deveci dağı yönünde kaçmaya başladı. Müfreze dört saat kadar süren sıkı bir takip yaptı ise de, çeşitli istikametlere dağılan asileri yakalamak mümkün olmadı. Kuvvei Seyyare bu çarpışmada iki şehit, bir yaralı vermişti. Bundan sonra esaslı bir direnme kalmadığından takip işini küçük müfreze'lere bırakarak 2.ci Kuvvei Seyyare, 29 Eylül 1920'de Akdağmadeni'ne geldi.

3.3.3.Ayaklanmanın Bastırılması

Toplu halde kuvvetleri kalmayan ve ancak çeşitli yerlerde dağınık küçük gruplar halinde bulunan çetelere karşı müfreze de küçük kuvvetler ayrıldı. Bu kuvvetler, Karamağara, Sorgun (Yeşilova), Kadışehri, Bahşayış bölgelerinde takiplerine devam etti ve her gün iki, üç asi yakalandı. Büyük kısmı ile 6 Ekim 1920'ye kadar Akdağmadeni'nde kalan 2.ci Kuvvei Seyyare, bu tarihte üç kol halinde yeniden Deveci dağı bölgesini taramaya başladı. Bu taramalarda birçok yerlerde görülen asiler toplandı ve küçük direnmeler kırıldı. Kuvvei Seyyare, 12 Ekim 1920'de Zile'ye geldi. Tutuklu asi elebaşlarından Karakahyaoğlu Deli Ömer ile Çavdaroğlu Topal Hafız'ı 13 Ekim 1920'de Zile'de astı. 2.Kuvvei Seyyare'nin Zile yöresinde yaptığı taramalar sırasında Deli Hacı çetesi, başlarında Deli Hacı olduğu halde, 18 Ekim 1920 sabahı 60 atlı, 20 piyade kuvvetindeki çetesiyle Akdağmadeni'ne bir baskın yaptı. Kasabaya girer girmez Yozgat Milletvekili Rıza ve Bahri Beylerin evlerine saldırdı. Onları evlerinde bulamayınca evlerini yaktı. Kasabalılar, dört saat kadar bunlarla çarpıştı. Çete başı Deli Hacı vuruldu fakat kasaba halkından da oldukça kayıp verildi. Özellikle jandarma dairesindeki silah ve cephane, Duyunu Umumiyedeki kasa yağma edildi. 19 Ekim 1920 günü Boğazlıyan milli kuvveti, 80 mevcutla Yüzbaşı Abdullah komutasında Maden'e geldi ve duruma egemen oldu. Bu olayda Akdağmadeni ve Belediye Başkanı Şükrü'nün (Yozgat Milletvekili Rıza Bey'in kardeşi) ve ayrıca 10 kişinin ilgisi olduğu anlaşıldığından 30 Ekim 1920 günü kasabada idam edildiler. Çete reisi öldükten ve kendilerine yardımcı olan Belediye Başkanı Şükrü ve adamları asıldıktan sonra, Boğazlıyan kuvveti de ilçeyi emniyete alınca, çete dağıldı ve kasabayı terk etti. İkinci Kuvay-ı Seyyare, Akdağmadeni olayının böyle kısa bir zamanda başarı ile sona erdiğini görünce geriye dönmedi. Zile ve yöresindeki taramalarına devam etti. Müfreze Kasım-Aralık 1920 aylarını, dağılan asileri toplamakla geçirdi. Ve nihayet, bu süre içinde birçok asilerin aman dileyerek teslim olmaları, bir kısmının da öldürülmeleri sonunda, İkinci Yozgat Ayaklanması da söndürülmüş oldu.³⁵⁸

³⁵⁸ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.161

Milli Mücadelenin başlangıcından hemen hemen sonuna kadar süren bu gibi ayaklanmalar bundan önce olduğu gibi hem cephe aleyhine bir kayıp, hem ele hiç yoktan kardeş kanı dökülmesine sebep olmuştu. Ayrıca milli birliğin teşekkülüne en ziyade muhtaç olunduğu bir sırada bu olaylar Türk Milletini çok üzmüş, Milli Kurtuluş Savaşına ve onu idare eden vatansever insanlara büyük ölçüde fenalığı da dokumuştur.

3.4.ERMENİ FAALİYETLERİ

Bu dönemde milli mücadeleye karşı olan diğer bir grup ise Ermenilerdi. Her ne kadar Yozgat Ermenileri, tehcir kararı kapsamında 18 Temmuz 1915 yılından itibaren Yozgat'tan göç ettirilse de, 1918 yılından itibaren (Ermenilere evlerine geri dönme izni verildikten sonra) Yozgat'a geri dönmüşlerdi.³⁵⁹ Yozgat'a geldiklerinde Ermeniler bir taraftan hükümete çektikleri telgraflarda kendilerinin sefil ve perişan bir halde bulunduklarını,³⁶⁰ mallarının kendilerine iade edilmeyip, zulme ve tecavüze uğradıklarını, iade edilen malların ise yağmalandığı³⁶¹ buna karşın görevlilerin hiçbir şey yapmadığı³⁶² şeklinde biraz da olayları abartarak ortalığı karıştırdıkları gibi³⁶³ diğer taraftan da patrikhanenin direktifleri doğrultusunda hareket edip, Mustafa Kemal Paşa'yı çete reisi olarak vasıflandırıyor ve milli mücadelenin başarıya ulaşmasını engellemek için çaba sarf ediyorlardı.

Örneğin, Yozgat Kilise Heyeti, 23 Haziran 1919 tarihinde Ermeni Patrikhanesi'ne yazdığı bir mektupta; Yozgat mahalle müftüsünün Ulu Cami'de

³⁵⁹ Ankara Valiliği'nden 26 Ağustos 1919 tarihinde gönderilen telgrafta Yozgat'a geri gelen Ermenilerin 150 hane oldukları bildirilmektedir.(T.N.Karaca, a.g.m., s.121)

³⁶⁰ Dahiliye Nezareti her ne kadar evlerine geri dönen Ermenileri rahat ettirmek için Yozgat'a gerekli ödeneği gönderse de bölgenin içinde bulunduğu şartlar yüzünden bu ödenek arzu edildiği gibi kullanılamamış ve Ermenilerin ihtiyaçları tam olarak karşılanamamıştı.(BOA, DH Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti (UMVM), 159 / 65-2) Bu olay karşısında Dahiliye Nezareti Ankara Vilayetine telgraf çekerek özellikle Boğazlıyan'da bulunan Ermenilerin perişan bir halde olduklarını ve onların ihtiyaçlarının biran önce giderilmesini istemişti.(BOA, DH-ŞFR, 100 / 98. Belgenin aslı için bkz. Ek 19)

³⁶¹ Dahiliye Nezareti Yozgat'a çektiği telgrafta Akdağmadenin'de Hristiyanların mallarının yağma edilip çeteler kurulduğu yönündeki haberin araştırılması istemiş yapılan inceleme sonunda böyle bir şeyin olmadığı görülmüştür. (BOA, DH-KMS, 51-1 / 79)

³⁶² Ermenilerin şikayetleri için bkz. BOA, DH-ŞFR, 95-150, BOA, DH-KMS, 50-2/2

³⁶³ Bu şikayetler Dahiliye Nezaretine kadar ulaşmış ve nezarete Yozgat'a çektiği telgrafta; Yozgat'a geri dönen Ermenilerin pek sefil ve perişan bir halde kaldıkları gibi evlerinin tahrip edildiği şeklinde haberler geldiğini ve bu durumun düzeltilmesini istemişti. (BOA, DH-KMS. 50-2/46-1)

topladığı binlerce Müslüman'ı Hristiyanlar aleyhine kışkırttığını³⁶⁴ bu yüzden Müslümanların Hristiyanlara karşı düşmanca bir tavır takındıkları gibi Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan çetenin elemanları tarafından Çakmaklı Mıgırdıç Kocayan adındaki bir Ermeni'nin öldürüldüğü ve Gödecli köyünde yedi Ermeni kadının ırzına geçildiğini bildiriyordu.³⁶⁵

Patrikhane'nin Nezarete çektiği başka bir telgrafta ise; Yozgat'tan Boğazlıyan'a giden beş erkek ve üç çocuk ve üç kadının yolda kaybolduklarını ve alınan son bilgiye göre bu gruptaki erkekler ve çocukların öldürüldüğünü, kadınların ise nerede olduğunun bilinmediğini bildiriyor ve gerekenin yapılmasını istiyordu.³⁶⁶

Bu konuyu araştıran Mutasarrıf Leon, Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafta konu ile ilgili şöyle demektedir.

"Ticaret için Yozgat'tan Boğazlıyan taraflarına gitmiş olan onbir nüfus Ermeni kayıp olarak hayatlarından haber alınmadığı ve ikisinin telef edilmiş olduğu Ermeni murahhasalığından yazılı olarak beyan olunması üzerine durum Boğazlıyan kaymakamlığına bildirilmişti. Adı geçenlerden iki kadının Ermeni milletvekili tarafından Keller karyesine gönderilmiş olduğu ve diğerlerinin kaza dahilinde sanat icra etmekte olduğu cevaben beyan edilmişti. Kellere sevk edilmiş olan iki kadının bu kere Yozgat' a gelmeleri üzerine icra olunan tahkikatta bunlar esasen ondört nüfus Kıpti olup ticaret için Kayseri taraflarına gitmekte iken Kayseri'nin Ak İn kıryesi civarında Agobcan ve Kigork namında ikisinin meçhul şahıslar tarafından katledildiği ve katillerin Kayserice tespit edilerek ele geçirilmek için takip edildikleri ve diğerlerinin Boğazlıyan dahilinde sanat icra etmekte oldukları anlaşılmakla adı geçen şahıslara şehir dahilinde tecavüzatta bulunulmamış olduğu ve durumun Kayseri mutasarrıflığı'ndan

³⁶⁴ Yapılan araştırma sonucunda Yozgat Müftüsü'nün ahaliyi kışkırttığı yönündeki iddianın asılsız olduğu anlaşılmıştı. (BOA, DH-KMS, 50-2 / 34)

³⁶⁵ BOA, DH-KMS, 50-2 / 34-1 Olayı araştıran Yozgat Mutasarrıfı Leon Efendi yazdığı raporunda; Mustafa Kemal Paşa'nın adamları tarafından öldürüldüğü söylenen Çomakçıyan Mıgırdıç'ın dört ay önce ölmüş bulunduğunu, bu tarihte Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetinin söz konusu bile olmadığını, Belediye doktoru Karabet Efendi'nin, şahsın eceli ile ölmüş olduğuna dair raporu bulunduğu, kadınların ırzlarına geçildiğine dair haberlerin de tamamen yalan olduğu bildirmişti. (T.N.Karaca, a.g.m., s.126)

³⁶⁶ BOA, DH-KMS, 50-2 / 40-2

öğrenildiği arz olunur.”³⁶⁷

Bu şikayetler özellikle Boğazlıyan bölgesinde artmıştı. Mıgırdıç Muradyan adındaki bir Ermeni Çağadamard gazetesine bir telgraf göndererek Boğazlıyan dışındaki eşkiyanın çokluğundan Kayseri'ye gidilemediğini, yolculara refakat eden jandarmaların atlarının eşkıya tarafından alındığını, başka bir şikayette de Kayseri mıntıkası dahilinde Derbent ve Gökdere mevkilerinin eşkıya yatağı olduğu bildiriliyordu. Bu asayişsizlik şikayetlerinin artması üzerine bölgeye gönderilen bir teftiş heyeti, durumu inceleyerek Boğazlıyan kaymakamı Avni (Doğan) Bey'in başka bir bölgeye nakledilmesinin uygun olacağını bildirdi. Bunun üzerine Avni Bey Ereğli kaymakamlığına tayin edildi.³⁶⁸

Avni Bey'in tayininden sonra Boğazlıyan bölgesindeki Ermeni çeteleri faaliyetlerini arttırdı. Bu çetelerden en önemlileri Boğazlıyan ve Maden kazalarının Aktaş ve Başa Çanak mevkilerinde faaliyet gösteren Samuel ve Mihran çeteleri idi.³⁶⁹ Bu çeteler bölge halkının hayvanlarını gasp ettikleri gibi kendilerine karşı koyanları da öldürmekteydi.³⁷⁰ Samuel çetesi, 17 Nisan 1919'da Mihran çetesi ile birleşerek Boğazlıyan ve Maden Kazaları'nın Aktaş ve Başa Çanak adlı köylerini basıp, ahaliyi katlederek mallarını gasp etmişlerdi.³⁷¹ Bu çetenin tenkili için Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Kumandanlığı'ndan yardım talep edilmişti. Ayrıca Sivas valisi tarafından gönderilen başka bir telgrafta da Samuel çetesi hakkında bilgi verilerek, çetenin Tenüs bölgesinde bulunduğu, daha önce bu havalide hayli cinayet işledikleri ve tekrar faaliyetlerine başlanmadan tenkil edilmeleri gerektiği bildirilmekte idi. Gerek Boğazlıyan kaymakamı'nın aldığı önlemler ve gerekse Sivas vilayetinden gönderilen askerlerin yardımları ile Samuel çetesi bölgede barınamamış ve 4 Eylül 1919 tarihinde Aziziye'nin otuz

³⁶⁷ BOA, DH-KMS, 50-2 / 30-3

³⁶⁸ Avni Bey'in Ereğli kaymakamlığına tayin edilmesi gerçekte bölgedeki Ermeni çetelerine karşı aldığı tavır nedeni ile gerçekleşmişti. Avni Bey'in ifadelerine göre; Boğazlıyan'da ortaya çıkan otuz kişilik Ermeni çetesi Türk köylerinde tahribatta bulunmaya başlamış, kendisi de çeteyi dağıtmak için büyük gayret sarf ederek saldırıya uğrayan Türk köylerine 400 mavzer dağıtmış, bu durumda çete tutunamayarak dağılmıştı. Bu hareketi Ermenilerce Patrikhane vasıtası ile İngiltere mümessilliğine şikayet edilmiş ve kendisinin görevden alınmasına sebep olan soruşturma başlatılmıştı (T.N.Karaca, *a.g.e.*, s.232)

³⁶⁹ BOA, DH-EUM.AYŞ 6 / 8-2

³⁷⁰ Boğazlıyan'dan halkından Derviş Mehmed Nezarete çektiği telgrafta Ermeni Samuel Çetesinin 500 kadar davarını gasp ettiğini ve adamlarından birini öldürdüğünü bildiriyordu. (BOA, DH-ŞFR, 98 / 27)

³⁷¹ N.Esüntimur, *a.g.t.*, s.74

kilometre güneybatısında bulunan Karakilise mevkiinden Adana vilayetine geçiş yapmıştı.³⁷²

Ermenilerin bölgedeki faaliyetleri alınan önlemler ile kısıtlansa da onlar her bir fırsatta Milli Mücadeleye karşı oluşan güçlerle işbirliği yapmaktan geri durmamışlar ve Çapanoğulları tarafından Mustafa Kemal ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı başlatılan ayaklanmada da yer almışlardı. Bu isyana iştirak eden Ermeniler Yozgat'taki evlerden bazılarına saklanarak Kuva-yı Milliye kuvvetlerine karşı silah ve bomba atmaya başlamışlardı. Bu durumda Ermenilerin bu evlerden çıkmalarını temin etmek için Kuva-yı Milliye kuvvetleri silah ve bomba atılan evlere top atışı ile mukabele ettiler. Çerkez Ethem kuvvetleri Yozgat'taki Çapanoğlu ve Ermeni isyanına çok sert bir müdahale ile karşılık vererek, gerek Müslümanları ve gerekse Ermenileri büyük bir şiddetle tedip etti. Nitekim bu hadise Yozgat Ermenilerinin 6 Ocak 1893 tarihinde başlayan isyan ve çetecilik faaliyetlerinin kaydedilen son halkası oldu.³⁷³

3.5.YAPILAN YARGILAMALAR

Yozgat'ta isyanlar ile ilgili ilk yargılamayı Çerkez Ethem, Birinci Yozgat isyanını sırasında yaptı. Çerkez Ethem, Yozgat'a hakim olduktan sonra, daha önceki dönemlerde yaptığı gibi, şimdiki Askerlik Şubesi binasında Hıyanet-i Vatanıye Kanunu'na dayanarak bir Askeri Mahkeme kurdurdu ve isyanda rolü bulunanları cezalandırdı, çoğunu da idam ettirdi.³⁷⁴

İdam edilenler arasında Çapanoğlu Mahmut ve Vasıf Beyler, Hafız Şahap ve oğlu Refet, Ceritzade Hüsnü, Kadı Remzi ve Tevfikizade Abdullah Efendiler bulunuyordu. Celal, Edip, Salih ve Halid Beyler hakkında da gıyaben idam kararı alındı. Bu arada Yozgat müdde-i umumiysiyle, Kırşehirden dönmüş bulunan mutasarrıf vekili Arif Hikmet Bey de yakalanıp tevkif edildiler. Yapılan

³⁷²Bu geçişin bir sebebi bölgede çetecilik için zorlaşan şartlar olduğu gibi diğer sebebi de Adana'da bulunan Fransızların Ermeni çetelerini koruma altında tutmaları ve çeteler vasıtası ile Müslüman halk üzerinde baskı kurmaya çalışmaları idi. Müslümanlara yapılacak taarruz için Ermeni çetelerini Adana ve Urfa'da toplanmakta idi. Samuel çetesi bu uygun şartlardan faydalanmak ve daha çok Müslüman kanı dökebilmek amacı ile Adana'ya geçiş yapmıştı. (T.N.Karaca, *a.g.e.*, s.233)

³⁷³ T.N.Karaca, *a.g.e.*, s.237

³⁷⁴ N.F.Taş, *a.g.e.*, s.52

sorgularından sonra Çerkez Ethem, Ankara Valisi Yahya Galip Bey'in isyanın başta gelen suçlularından biri olduğu kanaatine vardı.³⁷⁵ Bunu bir telgrafla Ankara'ya bildirdi. Çerkez Ethem telgrafta “Kuvayı Tedibiye Umum Kumandanlığına Divan-ı Harp Heyeti'nin verdiği karar üzerine Ankara Valisi Yahya Galip Beyin Yozgat'ta Divan-ı Harpçe sorguya çekilmesi lazım gelmiş olmakla derhal sevki arz ve beyan olunur efendim.”³⁷⁶ diyordu.³⁷⁷

Hükümetin, Yahya Bey'i göndermemesi ayaklanmayı bastıran ve suçluları kendi usulüyle yargılayan “Kuvayı Tedibiye Kumandanı” Çerkez Ethem'i çok kızdırdı. Bu yüzden TBMM ve M.Kemal aleyhinde konuştu.³⁷⁸ Diğer taraftan Ankara'daki hükümet erkanı da onun bu ısrarlı talebi karşısında güç bir duruma düşmüşlerdi. Yahya Galip Bey vatansever ve gayretli bir şahıs olduğundan, onun asılmasına göz yumamıyorlardı. Ayrıca Çerkez Ethem'in, isyanların bastırılmasında gösterdiği başarıların, Büyük Millet Meclisi'ni ne büyük gailelerden kurtardığını da unutmuyorlardı. Zaten Yunan taarruzunun hemen arifesinde Büyük Millet Meclisi'nin bu gibi meselelerle uğraşmaya vakti yoktu. Mustafa Kemal Paşa³⁷⁹, Yahya Galip Bey'i vermeyi reddetti.³⁸⁰ Ancak Çerkez Ethem'i'de yatıştırmak amacıyla, Yahya Galip Bey'e de hemen Ankara Valiliğinden ayrılması, evine gidip saklanması, hiç sokağa çıkmaması söylenildi. Mustafa Kemal'in emriyle Ankara Valiliğine Nuri Bey getirildi.³⁸¹ Onu teslim etmek, Çerkez Ethem'in meclis üzerindeki nüfuzunu kabul etmek olacağı gibi,

³⁷⁵ A.Y.Ocak, a.g.m., s.106

³⁷⁶ K.Erdeha, a.g.e., s.259

³⁷⁷ Çerkez Ethem bu telgrafi çektikten sonra cevabı beklemeden isyancıları tamamen etkisiz hale getirmek için Alacaya gitmiş ve telgrafın cevabını Alaca'dan dönüştürmüştü.(A.Y.Ocak, a.g.m., s.107-108)

³⁷⁸ E.Aybars, a.g.e., s.32

³⁷⁹ Yahya Galip Bey meselesini Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle anlatmaktadır: Edhem Bey, Ankara ve Ankara'daki hükümet üzerinde dahi ika-ı nüfuz tecrübesinde bulunmuştur. Güya Yozgat İsyanı, Yozgat'ın tabii bulunduğu Ankara valisinin su-i idaresinden neş'et etmiş idi. Binaenaleyh, diğer isyan müsebbibleri hakkında tatbik ettiği cezayı - ki bu ceza salben idam idi- Ankara valisi hakkında da bizzat mahall-i vak'ada tatbik etmeğe karar vermişti. Yozgat'a izamını talep ettiği Ankara valisi, teşebbüsat-ı milliyede fevkalade hizmet ve fedakarlık göstermiş ve göstermekte bulunan Yahya Galip Bey idi. Yahya Galip Bey'in bilhassa bizce hizmeti takdir olunmuş ve vücudu pek lüzumlu ve nafi bir zat olduğu malum idi. İşte böyle bir zatı kendi eline, yani idam sehpasına vermeğe bizi mecbur etmekle en büyük nüfuz ve tesiri ihraz edebileceğini düşünmüştü. Bittabi, Yahya Galip Bey'i veremezdik, vermedik. Ethem ve kardeşleri bu mesele üzerinde fazla ısrar gösteremediler. (Nutuk, II, MEBY, İstanbul 1973, s.44-45)

³⁸⁰ A.Y.Ocak, a.g.m., s.108

³⁸¹ K.Erdeha, a.g.e., s.260

büsbütün şımarmasına da sebebiyet verecekti. Çerkez Ethem başlangıçta talebinde diretti ise de, küçük kardeşi Reşit Bey'in araya girmesiyle bu isteğinden vazgeçmek zorunda kaldı.³⁸²

Birinci Yozgat ayaklanmasına katılanların bir kısmı Çerkez Ethem tarafından yargılanmış ve çeşitli şekillerde öldürülmüşlerdi. Bir kısmı ise Amasya Harp Divanınca yargılanmışlardı. İkinci Yozgat ayaklanmasına katılanları yargılama görevi ise Ankara İstiklal Mahkemesine³⁸³ verilmiş ve mahkeme suçluları yargılamak için Aralık 1920'de Yozgat'a hareket etmişti. İstiklal mahkemesi ayaklanmaya katılan insanları, suçlarının ölçüsüne göre cezalandırma yolunu seçti. Ayaklanmayı kışkırtanlara ve ayaklanmaya katılanlara idam, daha hafif suçlara hapis, sürgün gibi cezalar uyguladı. Suçsuz görülenler ise serbest bırakıldı. Bu arada Yozgat'ta kurulan harp divanının çalışmaları Meclisi endişeye düşürdü. Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey Yozgat'ta kurulan harp divanının, İstiklal Mahkemeleri Kanunu ile bağdaşmadığı gerekçesiyle Milli Savunma Bakanlığına ve Ankara İstiklal Mahkemesi'ne başvurarak bilgi istedi. Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanı İhsan Bey 30.12.1920'de verdiği cevapta, İstiklal Mahkemelerinin bulunduğu yerlerde harp divanlarının bulunamayacağını bildirdi. Genel istek üzerine Meclis'te sözlü açıklamada bulundu. İstiklal Mahkemeleri bölgelerinde, hiçbir mahkemenin İstiklal Mahkemeleri ilgilendiren davalara bakamayacağını söyledi. Bu husus kanunda da bu şekilde saptanmıştı. Bunun üzerine meclis, İçişleri Bakanlığı'na yazıp, Yozgat Harp Divanı'nca verilen cezaların geçerli sayılmayacağını ve harp divanının kaldırılmasına karar verdi. Bu kararın alınmasından sonra Yozgat Harp Divanı tarafından mahkum edilmiş olanlar 24.1.1921 tarihinde Meclise teşekkür ederek, tahliye isteğinde bulundular. Meclis bu durumu göz önüne alarak, kararların uygulanmayıp, mahkumların ait olduğu mahkemeye gönderilmesine ve evrakın Bakanlar Kuruluna verilmesini kararlaştırdı.³⁸⁴

³⁸² A.Yaşar Ocak, a.g.m., s.108

³⁸³ Ankara İstiklal Mahkemesi 5.10.1920 tarihinde göreve başladı ve diğer İstiklal Mahkemelerinden farklı olarak bu görevini 31 Temmuz 1922 tarihine kadar aralıksız olarak sürdürdü.(E.Aybars, a.g.e., s.73)

³⁸⁴ E.Aybars, a.g.e., s.73

SONUÇ

İlk iskanların tarih öncesi dönemde yapıldığı bilinen Yozgat'ta Türk-İslam izleri 1071 Malazgirt savaşından sonra başlamış ve burası XV.yüzyıldan itibaren Oğuz Boylarının gelip yerleştiği bir bölge olmuştur. Bölge sırası ile Danişmendoğulları, Türkiye Selçuklu Devleti, Eretnaoğulları, Kadı Burhanettin Devleti, Osmanlı Devleti ve Dulkadirli Devleti'nin hakimiyeti altına girmiş ise de Kanuni Sultan Süleyman tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmış ve bir daha el değiştirmemiştir.

Çapanoğullarının bölgeye gelmesi ile hızlı bir gelişim sürecine giren Yozgat 18.yüzyıldan itibaren bir şehir görünümünü almış ve Çapanoğulların hakimiyet sürdüğü bir bölge olmuştur. Ancak 19.yüzyıldan itibaren işler değişmiş ve devlet, eyaletleri merkeze bağlama siyaseti gereği Bozok Sancağını Çapanoğullarına mensup bir kimseye vermeyince, Yozgat ve çevresindeki Çapanoğullarının siyasi nüfuzu iyice kırılmış ve Çapanoğulları bölgedeki nüfuzlarını büyük servetleri sayesinde devam ettirebilmişlerdir.

Osmanlı Devleti I.Dünya savaşa girince daha önceki savaşlarda olduğu gibi Anadolu'nun her köşesinde ve Yozgat'ta da halk sıkıntı çekmiş, savaşa asker göndermiş ve cephedeki askerin yiyeceğini temin etmiştir. Bunun dışında Yozgat coğrafi konumu itibari ile savaşın yapıldığı bölgelerinin dışında kaldığı ve istilaya uğramadığı için I.Dünya savaşına daha çok muhacirlere yardım yaparak katkıda bulunmaya çalışmıştır. Bu dönemde, binlerce muhacir, savaş bölgelerinden, Rus ve Ermeni baskısından kaçarak iç bölgelere sığınmak zorunda kalmıştı. Hükümet ise bu sorunu çözmek için muhacirleri savaş bölgesinin dışında kalan iç bölgelere yerleştirmeyi uygun buldu. Bu bölgelerden biri olan Yozgat'ta da halk kendi içinde bulunduğu sıkıntılara ve gelir seviyesinin düşüklüğüne rağmen kendisine sığınan muhacirlerin iskanı, barınması ve korunması konusunda üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Yozgat'ın I.Dünya Savaşında

ki diğ er rol   ise bölgesindeki Ermeniler ile ilgili tehcir kararını sorunsuz bir şekilde uygulamaya çalışmasıdır.

Milli Mücadele döneminde ise Yozgat işgale uğramadığı ve işgal tehdidi altında bulunmadığı için milli faaliyetlere ciddi bir şekilde Sivas Kongresi ile katılmaya başlamış, her ne kadar milli mücadelede, Urfa veya Maraş gibi etkin bir rol oynamasa da, ülkesinin bağımsızlığa kavuşması için elinden geldiği kadar yardım yapmaya gayret etmiştir. Bu amaçla bölgede Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, gerek Son Osmanlı Mebusan Meclisi gerekse I.TBMM seçimlerine katılmış ve meclise milletvekillerini göndermiş, ordunun ihtiyaçlarını gidermek için yardım kampanyaları düzenlemiş, bölgede düzenli orduya katılması için birlikler kurulmuş ve evlatlarını askere göndermiştir. Ayrıca Milli Mücadeleyi yakından takip eden halk, Türk ordusunun kazandığı zaferleri kutlamak için mitingler düzenleyip sevinç gösterilerinde bulunurken Türk halkının üzüntülü durumlarda ise yas tutmuştur.

Ancak Yozgat halkı maalesef milli mücadelede adını yaptığı yardımlar ile değil  apanoğlu isyanı ile duyurmuştur. Oysa bu isyan söz konusu aileden birkaç kişinin katılımı ile çıkmış gerek Yozgat halkı gerekse Çapanoğulları ailesinin büyük bir kısmı bu isyana destek vermemiştir. Bu noktadan hareketle bölge ahalisini suçlamak, genellikle onları isyancı görerek töhmet altında bırakmak mümkün değildir. Elbette milli davaya yürekte bağlı olmayanlar, aleyhte çalışanlar olmuştur. Ancak azınlıkta kalan kimselerin çalışmaları tüm halka mal edilemeyeceği gibi aleyhte bir hüküm vermemizi de gerektirmez. Bölgede aralıklarla da olsa altı-yedi ay gibi uzun süre devam eden huzursuzluk ve kargaşalıklara rağmen bölge halkının çoğunun bu bölücü hareketleri tasvip etmediği ve memleketin düşmandan temizlenmesi için gayret gösterdiği bir gerçektir.

Atatürk Yozgat'ı 15 Ekim 1924 ve 3 şubat 1934 yıllarında ziyaret etmiş ve bu ziyaretlerinde halka hitaben; ‘‘ nl  süvarilerin harp meydanlarında kahramanca dövüşen Türk yiğitlerinin harman olduğu diyar. Bozok Yaylası'nın çocukları var olun’’ şeklindeki ifadesiyle halkın gerçek yönünü dile getirmiştir.

EKLER

EK 1: PARA YARDIMI ;

Para Yardımında Bulunanların İsimleri	Kuruş	Para
Muhterem mutasarrıfımız Ömer Mümtaz Beyefendi, harb devam ettikçe mah bemah bu miktar tesviye edecektir	1500	-----
Hakim Efendi iki taksitde te'diye etmek üzere	1000	-----
İstinaf umumisi Cevdet Heyefendi iki taksitde te'diye etmek üzere	600	-----
Muhasebeci Vehbi Beyefendi iki taksitde	600	-----
Tahrirat Müdürü Halil Efendi iki taksitde	300	-----
Tahrirat ketebesinden Mehmet Efendi, Eylülден itibaren mahiyye elli guruş	50	-----
Nüfus memuru Mehmet Efendi bir defaya mahsus	200	-----
Aza Beşir Efendi iki taksitde	206	-----
Aza Seyyid Rüştü Efendi iki taksitde	100	-----
Aza mülazımı Hilmi Efendi mahiyye	19	-----
İstinaf Başkatibi Abdalı Bey, Teşrin-i evvel maaşından	57	-----
Zabit Katibi Ahmet Efendi şehriye ellişer guruştan	500	-----
Zabit Katibi Fatik Efendi mahiyye yirmibeşerden	300	-----
Zabit Katibi Avni Efendi, Teşrin-i evvel maaşından	57	-----
Zabit Katibi Memduh Bey, mahiyye	19	-----
Merkez Muabini Yusuf Ziya Bey, iki taksitde	200	-----
Bidayet azası Mehmet Ali Efendi, harb devam ettikçe	20	-----

maaşından yüzde ikisini behremah		
Bidayet azası Nüzret Efendi, harb devam ettikçe maaşından yüzde ikisini behremah	20	-----
Bidayet azası Mülazımı Osman Efendi dört taksitde	206	-----
Bidayet Başkatibi Abdurrahman Efendi, Teşrin-i evvel maaşından	57	-----
Mukavelat Muharriri Salih Efendi, Teşrin evvel maaşından	38	-----
Şeriyye Katibi İhsan Efendi, bir defaya mahsus	100	-----
Şeriyye Katibi Ömer Efendi, bir defaya mahsus	100	-----
Şeriyye Katibi Yusuf Efendi, bir defaya mahsus	100	-----
Şeriyye Mukayyidi Ömer Efendi, bir defaya mahsus	100	-----
Mahzar Fehmi Efendi, bir defaya mahsus	100	-----

Kavurma Yardımı ;

Teneke	Kıyye (Okka)	Dirhem	Yardımlı Yapan Kişiler
1	13	-----	Belediye Reisi Ahmet Efendi
1	14	-----	Hacı Kahraman Efendi Zade Mustafa Efendi
1	3	-----	Tuzkaya Mahallesinden
1	6	-----	Nail Bey
-----	3	-----	Aşağı Nohutlu Mahallesinden Bekir Oğlu Hüseyin Ağa
-----	1	360	Yukarı Nohutlu Mahallesinden Tantiş Oğlu Ömer Efendi

-----	4	250	Aşağı Nohutlu Mahallesinden Hoca Zade Abduh ufak teneke
-----	2	75	Aşağı Nohutlu Mah. Kaymazlı Zade Mustafa Efendi
-----	3	175	A.Nohutlu Mah.Hamin Ustadan
-----	3	150	Nohutlu
-----	4	-----	Aşağı Nohutlu Mah. Tekaud İbrahim Ağa
	2	300	Tekye Mah. Dellal Kamil Ağa
1	3	100	Mulazim Nurettin Efendi
1	5	-----	Tuzkaya Mah.Nalband Ahmet ve Hacı Ustalar
-----	2	100	Mutayyab Oğlu Mah.Köşger Seyyid Usta
-----	2	350	Çakır Ayşe
-----	2	200	Çatak Mah.Mübaşir Mustafa Efendi
-----	3	200	Müstantık Osman Efendi
1	12	-----	Nohutlu Mah. Behçet Efendi ve Derviş Bey
1	10	-----	Nohutlu Mah. Hacı Necip Efendi ve Tevfik ve Eytam Müdürü Muhammed
-----	2	-----	Nalbantzadelerden
-----	5	-----	Manacı Zade Mehmet Ağa'dan
-----	3	300	Mimar Şakir Usta

1	6	300	Tabur Katibi Ahmet Efendi
1	2	300	Eskipazar Mah.Berber Ahmet Usta
1	5	200	Reji Müdürü Efendi
1	3	200	Koyunbaşı Oğlu Bekir Ağa
1	5	25	Çatak ve Mutayyab Mah.Numan Oğlu,Necip Oğlu Osman Ağa
1	4	25	Mutib (Mutaf) Oğlu Mah. Hızarcı Nuri ve Sarı Mehmet

EK 2 : YOZGAT MÜLTECİLERİNE YAPILACAK YARDIM

BOA, DH-ŞFR, 70 / 18

المشاة
د س

ساح
د س
۱۲/۴
۹/۲

مجلسه
تاریخ ۱۳۰۲
قلمی دود

محرمی
اصول

الحمد لله رب العالمین
الجليل الشافي

شیخه قلمی

[illegible]

0/21

114

EK 6 : KEMAL BEY'İN HAYATI

Mehmed Kemal Bey

(1884-1919)

Mehmed Kemal Bey, Sirkeci Gümrük Salonu Müdürlüğü'nden emekli ve Dersaadet Rüsumat Muhasebe Başkatiplerinden Arif Bey ile Rodoslu Şeyh Vasfi Efendi kızı Nafia Hanım'ın oğludur. 1 Mart 1884 tarihinde babasının memuren bulunduğu Beyrut'ta doğdu. " Hususi ibtidai mekteblerinde, mukaddemat-ı ulum-ı diniyeyi gördükten sonra", Rodos'ta Medrese-i Süleymaniye Mektebi'nde ilk öğrenimini, pekiyi derece ile 10 Ocak 1899 tarihinde tamamladı. Orta öğrenimini de yine pekiyi derece ile 20 Temmuz 1899 tarihinde, Rodos Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi'nin rüşdiye kısmında tamamladı. Antalya İdadisi'nde başladığı lise öğrenimini, iyi derece ile 14 Şubat 1901 tarihinde İzmir İdadisi'nde tamamladı İdadiden sonra bir süre Beyrut Fransız Mektebi'nde de okuyan Mehmed Kemal Bey, 24 Temmuz 1908 'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den pekiyi derece ile mezun oldu

Mezuniyetini müteakip 9 Eylül 1908 tarihinde 500 kuruş maaşla Beyrut Vilayeti maiyyet memurluğuna tayin edildi. Bu ilk görevi sırasında ilaveten, 7 Ekim 1908' den 3 Aralık 1908 tarihine kadar Merkab Kazası (Beyrut) kaymakam vekilliğinde bulundu. Bu görevde iken stajını tamamladı ve 24 Kasım 1909 'da Cezair-i Bahr-ı Sefid Vilayeti maiyyet memurluğuna nakledildi .

Mehmed Kemal Bey asil olarak tayin edildiği bu memuriyeti sırasında, 6 Mart

1910 tarihinden başlayarak Rodos İdadisi Türkçe ve Malumat-ı Medeniyye dersleri öğretmenliği de yaptı. Rodos'ta bulunduğu sırada vefat eden büyük pederi Şeyh Vasfi Efendi'nin yerine, intikal ile postnişin olduğu hakkında bilgi de mevcuttur. 9 Eylül 1911 tarihinde Rodos'taki görevinden ayrılan Kemal Bey, Türk-İtalyan Harbi sebebiyle 17 Aralık 1911 tarihinde 1500 kuruş maaşla Selanik Vilayeti'ne bağlı Doyran Kazası kaymakamlığına tayin edildi.. Bir süre sonra Balkan Harbi'nin çıkması ve sıhhi sebeplerden dolayı daha uygun bir yere naklini istedi. Bunun üzerine 16 Ekim 1912 tarihinde aynı maaşıyla ve becayiş suretiyle Gebze Kazası kaymakamlığına nakledildi. 10 Haziran 1913 tarihinde de 2000 kuruş maaşıyla ve yine becayiş suretiyle Karamürsel Kazası kaymakamlığına nakledildi.

Karamürsel kaymakamlığı sırasında askere alınan Mehmed Kemal Bey, " ... gayrı müsellah ve sabiteye tefrik ... " edilmesi üzerine, Dahiliye Nezareti'ne müracaat etti ve 12 Haziran 1915 tarihinde Boğazlıyan kaymakamlığına tayin olundu. Boğazlıyan kaymakamı iken, 20 Ağustos-9 Ekim 1915 tarihleri arasında 5000 kuruş maaşın 1/3' ü ile Yozgat mutasarrıf vekilliğinde bulundu.

Boğazlıyan kaymakamlığı sırasında, ilki 18 Temmuz 1915'te gelen emirler gereği 1915 Ağustos'unun ortalarına kadar Ermeniler'in sevkıyatıyla ilgilendi. Ermeni isyanlarının yoğun olduğu bir dönemde bu göreve getirilen Kemal Bey, isyanları bastırmanın yanında tehcir işiyle de ilgilenmek zorunda kaldı. Bu durum, göç kabilelerine refakat eden görevlilerce meydana getirilen bazı suistimaller ile birtakım söylentilerin Kemal Bey'e dayandırılmasına yol açtı.

24 Nisan 1916 tarihinde Boğazlıyan kaymakamlığından alınarak, terfi ile Basri Eski Şam Kazası kaymakamlığına tayin edilen Mehmed Kemal Bey, buradan da 20 Eylül 1916 tarihinde aynı maaşıyla İzmir Muhacirin Müdürlüğü'ne nakledildi.13 Haziran 1917' de bu görevden “... Boğazlıyan kaymakamlığında bulunduğu sırada menkul ve gayrı menkul birtakım malların yağma edilmesinde ihmal ve terahisi görüldüğü tahkikatle sabit olduğu cihetle Ankara Vilayeti Meclis-i İdaresi'nin 22 Ocak 1916 gün ve 185 sayılı lüzum-u muhakeme kararı üzerine ...” azledildi. Yozgat İstinaf Mahkemesi'nde yapılan muhakemesi sonunda, 25 Temmuz 1918' de itham edildiği suçlardan beraatine karar verildi. Beraatinden sonra azil kararı kaldırıldı ve Konya

Zer'iyyat Mufettişliğı'nde görevlendirildi. Bu görevde iken, Boğazlıyan kaymakamlığı sırasında Ermeni tehciri ile ilgili olaylardan sorumlu olduğu gerekçesi ile, Aralık 1918 ortalarında tevkif edilerek İstanbul'a getirildi.

Bir müddet Polis Müdüriyeti (Sansaryan Han) 'nde tutuklu kalan Kemal Bey, bu sırada Tetkik-i Seyyat Komisyonu'nca sorguya çekildi. 7 Ocak 1919 'da “... taht'el-hıfz Divan-ı Harb-i Örfi Heyet-i Tahkikiyesi'nce celb olunarak” burada da sorgulaması yapıldıktan sonra Bekirağa Bölüğü'ne gönderildi.

Muhtelif sorgulamaların ardından, 5 Şubat 1919 'da gerçekleşen ilk duruşma ile Divan-ı Harb-i Örfi' deki yargılaması başladı. Yaklaşık iki ay süren ve 7 Nisan 1919'da sona eren yargılamada – mahkeme heyetinin değişmesinden dolayı- iki safhada, toplam 18 duruşma yapıldı. Üyeleri arasında Ermeniler' in de bulunduğu mahkemenin dinlediği şahitlerin çoğu yine Ermenilerden oldu. Mahkeme, 8 Nisan 1919 tarihli kararıyla Kemal Bey'i Yozgad ve Boğazlıyan Ermenileri'nin tehciri sırasında, suistimal ve öldürme olaylarında gevşeklik gösterdiği gerekçesiyle idama mahkum etti. Karar 10 Nisan Perşembe günü saat 19.00 sıralarında Bayezid Meydanı'nda salben yerine getirildi. Cenazesi ertesi günü büyük bir törenle Kadıköy Kuşdili çayırı'ndaki Mahmud Baba Türbesi'nde, oğlunun yanına defnedildi.

Mütareke döneminde Ermeni tehciri ile ilgili suçlardan yargılanarak ilk idam edilme talihsizliğine uğrayan Mehmed Kemal Bey iki defa evlenmişti. Birinci eşi Zühdi Paşa kızı Subhiye Hanım'dır. Bu eşinden Müzehher ve Müşerref adlarında iki kızı ile idamından iki yıl evvel İstanbul'da vefat eden Adnan adında bir oğlu oldu. Subhiye Hanım'dan ayrılması üzerine, Boğazlıyan kaymakamı iken Kayserili Başkomiser Ahmed Bey kızı Hatice Hanım'la evlendi. Kendisinin idamından sonra doğan Adnan (Ergüder) adında bir oğlu da bu hanımından oldu.

EK 8 : I.DÖNEM TBMM YOZGAT MİLLETVEKİLLERİ

Mehmet Hulusi Akyol

Milli Mücadele'ye katılarak Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük etti. Bu arada Ankara Fetvası'nın “ Yozgat Müftüsü ” olarak tasdik etti.

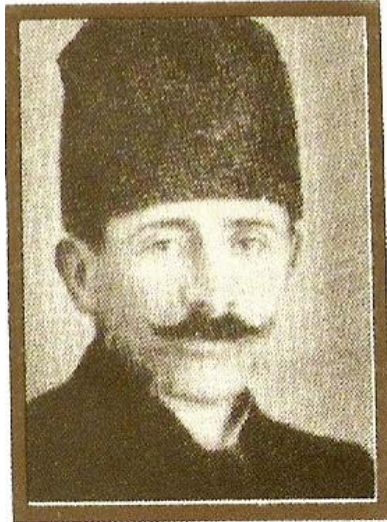
TBMM'nin 1.Dönemi için yapılan seçimde Yozgat Milletvekili seçildi. 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. 1.Toplantı Yılında İrşad, Şeriyeye ve PTT komisyonlarında çalıştı. Dönem içinde kürsüde beş konuşma yaptı. İki soru önergesi verdi. Şeriyeye ve Evkaf Vekaletinin gördüğü lüzum üzerine yerel asayişin temin için yeniden Yozgat Müftülüğüne atanmakla milletvekilliğinden istifa etmiş sayılması, 14 Mart 1921'de kararlaştırıldı. 1949 yılı sonuna kadar bu görevini sürdürdü. 15 Haziran 1950'de Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu Üye Yardımcılığına, 27 Eylül 1956 tarihli kararname ile de üyeliğe atandı. 6 Haziran 1959'da emekliye ayrıldı. 22 Kasım 1964'te Ankara'da öldü.

Rıza Ersoy

Akdağ Madeni'nde Rüstem Aga'nın oğludur. TBMM I.Dönem milletvekillerinden olup Adliye Encümeninde azalık görevinde bulunmuştur.

Süleyman Sırrı İçöz

Süleyman Sırrı İçöz TBMM 1.Dönem'de Bozok (Yozgat) milletvekilliği, öncesinde Darende kaymakamlığı yapmış bir Türk siyasetçisi ve idarecisidir. 1927 yılında verdiği bir önerge ile Bozok ilinin isminin merkez ilçe ile eşleşecek şekilde Yozgat ismi ile değiştirilmesini sağlayan kişidir.

Yusuf Bahri Tatlıoğlu

Yozgat Akdağmadeni'nde doğdu. Çiftçilikle uğraştı. 4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'ne Yozgat delegesi olarak katıldı. 12 Ocak 1920'de toplanan Son Osmanlı Mebusanı'na Yozgat mebusu seçildi. Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra Ankara'ya döndü ve TBMM'ye yine Yozgat milletvekili olarak girdi. Kasım 1921'de meclis içinde ortaya çıkan İkinci grup içinde yer aldı. 1923 seçimlerinde meclis dışı kaldı ve siyasetten çekildi. 1957'de vefat etti.

Ahmet Baydar

Ahmet Baydar, TBMM 1.Dönem'de Yozgat Milletvekilliği, öncesinde Yozgat Belediye başkanlığı yapmış bir Türk siyasetçisidir. (Aynı ismi taşıyan torunu işadamı Ahmet Baydar ile karıştırılmamalıdır.)

İsmail Fazıl Cebesoy

İsmail Fazıl Cebesoy veya İsmail Fazıl Paşa (oğulları sülalenin ismi olan Cebesoy soyadını almıştır) Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde askerlik kariyeri yapmış, son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda ve TBMM 1.Dönem'de Yozgat milletvekilliği ve yeni Türkiye'nin ilk Nafia Vekilliğini (Bayındırlık Bakanlığı) üstlenmiş asker ve siyaset adamıdır.

Köklü bir Osmanlı ailesine dahildir. Alsas Huguenot kökenli Müşir Mehmet Ali Paşa'nın (Julien Dietrich/Charles de Troit) damadı, Ali Fuat Cebesoy ve Mehmet Ali Cebesoy'un babası, adaşı ve Türkiye'de kanser tedavisini ilk başlatmış kişi olan Dr.İsmail Fazlı Cebesoy'un dedesidir.

Kendisi 1856 Kandiye (Girit) doğumludur. Babası İbrahim Ağa'dır. Eski Rumeli coğrafyası Türkleri Anadolu kökenlerini vurgulamaya önem verdiklerinden, aslen Sökeli olduğu, Söke'den Girit'e yerleşmiş Cebecioğulları ailesinden olduğu belirtilmektedir. Harp Akademisi'ni bitirmiş, Erkanı Harp (Genelkurmay) bünyesinde korgeneralliğe yükselmiştir. Bu arada II.Abdulhamit'in yaverliğini de yapmıştır. Göze batan bir kişiliği olan bir jurnial neticesinde Erzincan'a sürgün edilir ve 17 sene orada kalır. Eşi Zekiye Hanım'ın padişah II.Abdulhamit nezdindeki girişimleriyle sonradan geri çağrılır.

1.İcra Vekilleri Heyeti'nde 26 Mayıs 1920 –27 Aralık 1920 tarihleri arasında yeni Türkiye'nin ilk Bayındırlık Bakanlığını yapmış, sağlık sebepleri dolayısıyla görevinden ayrılmıştır. 18 Nisan 1921'de vefat etmiştir.

EK 9 : BOĞAZLAR MESELESİ HAKKINDA MECLİS'E BİLGİ
VERİLMESİNE DAİR YOZGAT MİLLETVEKİLİ FEYYAZ ALİ BEY'İN
ÖNERGESİ

آفره

۲۲۸ - ۲ - ۲۲

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

رأیت جلیله

فورکیا
بوروک ملت مجلسی ریاستی
باش کتابچی
شیط و قوانین مطبوعی
عدد

غزیه کرده بو غازار مسئله صلح قونفرانسجه قبول ایلدیگی
مرحله
امباری واریسه حیات عمومی ملت و حکومت تعلق بولما
بو مسئله نیک صورت حل حقده شیمیدیه مجله ایضاحات
اعطانی تطیف ابرم
یوزغار مبعوث
خیاصه عالی

فورکیا بوروک ملت مجلسینده مملکت سارکده تیلیغ اوله بقی مصلحتی صورتلرک تیریمونه قشورمدر .

دیشاند اعضا
مردی
دشایم ایدنلرک
امشاسی
تیرمدری ریاستی
امشاسی

۲

D.	655	F.	30	10	0	0	Y.	5	29	13
----	-----	----	----	----	---	---	----	---	----	----

77A - 2-2

 T. C. ²²⁶
 BAŞBAKANLIK
 CUMHURİYET ARŞIVI

[illegible]

تاریخ ۱۳۰۱

125

EK 11 : SÜKENA KANUNU'NDA YAPILACAK DEĞİŞİKLİĞE DAİR
KÜTAHYA MİLLETVEKİLİ CEMİL VE YOZGAT MİLLETVEKİLİ
SÜLEYMAN SIRRI'NIN TEKLİFLERİ

تورکيا بؤك ملت مجلسى رياستى

باسمہ کتابی

ضبط و قوائى قلمی

عدد عمومى

عدد خصوصى

دوسيه نومبرسى

آقره

اوراڭك نوعى

2

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

مکتبه اجارى ريزيه حداثه تدرى دايى مائنه نظامه سنه حيت حيدم نسيده
قبول لرونه داره كونا هم يعنى حيدى ليه انجمنه محول تصديق نوتى و سبار مومير
طالع و تقيده اولدى . و حيا سبلا نه مصلحت لدرمه اتقه جالنى دلا طالع
رته خدمت اميد نرك ديا - ايديرلر باليجورم بولده اقش اتقب - ايه نظام
اتحاف و عائله مكنه نرك مصلحت سوبلرلر ابواب احقا - واحترامه رايه
جيور ايدىرلر حكومت مدينه بيه اتقا - حمايت و حمايتيه دور طره حيه
اموالده اولمى و رينبست قزلبه ۹۶ كونه بكونه آرنيديون مكنه ايجار
بهره و خايع نقيشه ارباب خورنره بونوى اخيا حيايه حله سار اولمى لرونه
دركا - بولمى حيه نطقه نكور وارد و انجمنه شابه قبول كوردلر
اتقاي تقصير ختمه حيت عمومى عهد و نقيشه نكردلر

ميشك امضاي

مقابله ايدنلرك امضاي

قلم مديرى و يامير نيك امضاي

3

د. 1032 F. 30 10 0 0 Y. 124 883 2

EK 12 : MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE YAPILAN PARA YARDIMI ;

Para Yardımında Bulunanların İsimleri	Kuruş	Para
Hazine yamağı zade Ali Efendinin haremi hanımı	500	-----
Derviş Bey'in hemşiresi hanımı	500	-----
Miralay Abbas beyin kerimesi hanımı	100	-----
Jandarma taburu kumandanının haremi hanımı	300	-----
Abbas Efendinin haremi hanımı	100	-----
Boz Ali Zade Hacı Efendinin haremi hanımı	100	-----
İcra Memuru Nail Efendinin haremi hanımı	100	-----
Hoca Hafız Edhem Efendinin haremi hanımı	100	-----
Muhasebeci Beyin haremi hanımı	200	-----
Merkez memuru refikası hanım	100	-----
Nüfus Müdürü refikası hanım	100	-----
Hacı Ahmet Efendinin refikası hanım	100	-----
Levazım reisi Nazmi Beyin refikası hanımı	300	-----
Binbaşı Ömer Lütfi Beyin refikası	200	-----
Hacı Efendi kerimesi hanım	50	-----
Muallime Mediha Hanım	50	-----
Alizade Münire Hanım	50	-----
Sabit Bey'in haremi hanımı	500	-----
Divan-ı umumiye müdürünün haremi hanımı	200	-----
Hafız Süleyman Efendi	100	-----
Erzurumlu zade Hafız Efendi	50	-----

Komiser Ahmet Efendi	50	-----
Şeyh Baki Efendi	50	-----
Nalbant Yusuf usta	20	-----
Hacı Arif ağanın haremi hanım	50	-----
Hacı Tahir Efendi zade Ali Efendi haremi hanımı	50	-----
Tahsildar şükrü Efendi haremi hanım	25	-----
Muhasebeden Kazım Bey'in haremi hanımı	40	-----
Muhasebeden Hasan Efendinin haremi hanımı	25	-----
Sulh Mahkemesi katibi Hacı Ali Efendinin haremi hanımı	100	-----
İzzet ağa zade Tevfik Efendinin haremi hanımı	40	-----
Yüzbaşı Hüseyin Efendinin haremi hanımı	50	-----
Evkaf Müdürünün haremi hanımı	100	-----
Tahsildar Hüseyin Efendinin haremi hanımı	50	-----
Tahsildar Halim Efendinin haremi hanımı	40	-----
Tahsildar Nuri Efendi haremi hanım	40	-----
Orman memuru Hasan Efendinin haremi hanımı	55	-----
İsmet Efendinin validesi hanım	25	-----
Osman Efendi haremi Hafize hanım	20	-----
Tahsildar Ömer Efendinin haremi hanım	40	-----
Tahsildar İsmail Efendinin haremi hanımı	200	----

EK 13 : YOZGAT TÜRK ORTODOKS CEMİYETİ’NİN DAHİLİYE NEZARETİNE ÇEKTİĞİ TELGRAF

“Dahiliye Vekalet-i Celilesine

Irken Türk Ortodoksları bulunduğumuzdan bahisle ve Yunan amaline hizmet ve hükümet-i metbuamıza hıyanet eden Fener Patrikhanesiyle suret-i kat’iyede kat-ı alaka eylediğimizi evvelce makam-ı ailelerine arz eylediğimiz gibi ekalliyetler hukukunu himaye vesilesiyle kendi menfaatlerimizi temine çalışan gerek Avrupa hükümetlerinin gerek hiçbir münasebet-i milliyemiz olmayan Yunan hükümetinin ve bunun alt icrası ve mefsedet ocağı bulunan Fener Patrikhanesinin hesabımıza yapacakları iddiaları katiyen red eylemek ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin tebea-i asdakasından bulunduğumuzu ve ekalliyetler hukuku namıyla hiçbir iddiaya ihtiyacımız olmadığını bütün cihana ilan eylemek üzere Keskin Metropolit vekili Papa Eftim Efendiyi tevkil ettiğimizi arz ve bu vesile ile aziz memleketimizi Avrupa’nın hükm-i a’dasından kurtaran Büyük Millet Meclis-i muhterememize sadakat-ı hakikiye bir udubiyet-i halisemizi takdime cesaret eyleriz.

Yozgat Türk Ortodoks Cemiyeti Reis-i Ruhanisi Papa İliya

Yozgat Türk Ortodoks Cemiyeti Hey’et-i İhtiyaresi

29 Aralık 1921

EK 14. ÇAPANOĞLU İSYANI'NIN LİDERLERİ

Çapanoğlu Mehmed Celaledin Bey

(1862- 18 Kasım 1936)

Mehmed Celaledin Bey, Edib Bey'in küçük kardeşi olup, 1862 yılında Yozgat'ta doğmuştur. Babası Osman Nuri Bey, Annesi Ümmühan Hanım'dır. Kendisine aile büyüklerinden Halep Valisi olan dedesi Mehmed Celaledin Paşa'nın adı verildiği için aile çevresinde Celal Paşa diye anılmaktadır.

Emekli Sandığı arşivindeki 8913 numaralı tasnif dosyasındaki bilgiye göre; "Sıbyan mektebinde okuduktan sonra dört sene rüşdiye mektebi'ne devam etmiş ise de tahsil süresini tamamlamadan mektepten çıkmış olduğundan şahadetname alamamıştır. Rüşdiye şagirdanına (talebelerine) mahsus 15 Haziran 1875 tarihli temennname (tasdikname) almıştır".

Okuldan aldığı bu tasdikname ile ilk defa 2 Ocak 1877 tarihinde Yozgat Tahrirat Kalemi evrak kayıt memuru olarak devlet hizmetinde göreve başlamıştır. Nisan 1883 tarihine kadar Yozgat'ta değişik görevlerde bulunmuştur. Daha sonra Tokat ve Malatya Tahrirat Müdürlüğü'nde, Aralık 1890 tarihinden itibaren sırasıyla Konya, Hicaz, Cidde, Çorum, Tokat, Serfice, Çatalca ve Karahisar-ı Sahib mutasarrıflıklarında

bulunmuştur. En son görevi olan Karahisar mutasarrıflığından Kasım 1915 tarihinde emekliye sevk edilmiştir.

Mehmed Celaleddin Bey emekli olduktan sonra Yozgat' a yerleşerek ağabeyi Edib Bey gibi halk içinde memleket ahvalini uzaktan uzağa takip etmekte iken Çapanoğlu ailesinin Yozgat ve çevresinde karıştığı olaylara, aynı ailenin mensubu olması dolayısıyla ister istemez o da karışmak durumunda kalmıştır.

Çerkes Ethem'in çevredeki isyanları bastırmak üzere Yozgat' a gelmesiyle diğer kardeşleri ve yakın akrabaları ile birlikte emlak ve arazilerinin bulunduğu Arapseyfi köyüne saklanmışlardır. Daha sonra Çerkes Ethem kuvvetlerinin Arapseyfi üzerine hücumuyla meydana gelen çatışmada mağlup olacaklarını anlayınca, kaçarak bir süre Aziziye (Pınarbaşı) Çerkeslerine sığınmış ve onların himayesinde saklanmışlardır.

1921 tarihinde çıkarılan sınırlı genel aftan sonra teslim olmuş ve İstanbul'da mecburi ikamete tabi tutulmuştur. 7 Ocak 1922'de çıkarılan 391 sayılı genel aftan sonra da İstanbul 'da ikamete devam etmiş ve 18 Kasım 1936 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Çapanoğlu Halid Bey

(1868-1921)

1868 yılında Yozgat'ta doğmuştur. Sıbyan Mektebi ve iptidaiden sonra tahsiline devam etmemiştir. Arapseyfi ve Karaburun köyleri arazisinde bulunan

dedelerinden kalan arazi ve çiftliğin işletmesiyle meşgul olmuş ve ömrü ziraatçilikle geçmiştir.

1920 Yozgat olaylarıyla ilgili olarak yeteneksiz ve tedbirsiz idarecilerin Kuva-yı Milliye adına Yozgat halkına ve de özellikle Çapanoğulları ailesi fertlerine karşı uyguladıkları yersiz ve haksız baskılara fevran ederek önce çiftliğine çekilmiş ve daha sonra da isyancılara katılarak Çerkes Ethem'le silahlı müsademed e bulunmuştur. Çatışma sonrası Aziziye Çerkeslerine sığınmasına rağmen bir süre sonra çiftliğine geldiğinde yakalanarak Amasya'ya götürülmüş, İstiklal Mahkemesi'nde yargılandıktan sonra da 1921 yılında idam edilmiştir.

Çapanoğlu Ahmed Edip Bey

(1859- 16 Ekim 1925)

Edib Bey, 1859 yılında Yozgat'ta doğmuştur. Babası Çapanzade Osman Nuri Bey, annesi Ümmühan Hanım'dır. Adı Yozgat Nüfus idaresindeki bilgisayar kaydında Mustafa Edib, Nakipzade Camii yanındaki -bugün mevcut olmayan- Edib Bey köprüsünün Yozgat Müzesi 'ndeki kitabesinde de Ahmed Edib olarak geçmektedir. Yozgat'ta sıbyan mektebini ve daha sonra rüşdiye mektebini okuduktan sonra tahsilini Demirli Medrese' de tamamlamıştır. İyi bir tahsille kendini yetiştirmiş olan Edib Bey, aruz vezinli şiirler de yazmıştır.

Yozgat tahrirat kaleminde stajyer olarak başladığı memuriyetine daha sonra evrak memurluğu ve muhasebe başkatibi olarak devam etmiştir. Daha sonra 1886 da Arapkir, 1896 da İskilip, 1899 da Sungurlu, 1902 de Akdağmadeni, 1907 de Keskin, Osmancık, Akşehir ve Zile kaymakamlıklarında, Kayseri, Dersim, çorum, Nablus ve İçel mutasarrıflıklarında bulunmuştur. TBMM arşivinde bulunan 18 numaralı şahsi dosyasına göre, İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla, İttihat ve Terakki Fırkası'nın adayı olarak 12 Ekim 1908 tarihinde Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Yozgat sancağını temsilen Ankara Mebusu seçilmiş ve Mecliste bulunduğu sürede *Muvazene-i Maliye Encümeni* zabıt katipliği yapmıştır.

Başlangıçta ateşli bir İttihat ve Terakki mensubu iken, İttihatçılar'ın Meclis içinde ve dışarıda yaptıkları haksız ve usulsüz uygulamalarına tahammül edemeyerek yönetime karşı şiddetli tenkit ve itirazlarda bulunmuştur. Ancak kısa süre sonra partisinin politika ve icraatlarını da beğenmediği için, lider ve yöneticileri hakkında ulu orta tenkitler yapmağa başlamıştır. İktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki yöneticileri, Edib Bey'in bu tavırlarından hoşlanmadıkları için, diğer muhaliflere de yapıldığı gibi, idari kadroyu gençleştirmek bahanesi ile hem mebusluktan ihraç etmişler, hem de eski görevi olan Mutasarrıflığa tekrar dönmesine müsaade etmemişlerdir.

Azmi Çapanoğlu'nun notlarından aldığımız, İttihat ve Terakki fırkasının icraatıyla ilgili yazdığı ve bastırdığı şiir mecmuasında bulunmayan bir manzumeden seçilen şu beyiler, O'nun bu konudaki fikrini açıkça ortaya koymaktadır:

"Bak neler yaptık neler, yazık bu cahil millete

Muttasıl kırdık, azab ettik sıyanet namına..

Verdi hayret, ruh-ı Haccac'a bile ef'alimiz,

Zulm ü cevri-i bi-hesab ettik adalet namına ..

Ehl-i ilmin haline bir ah-ı cangah çekip,

Kil ü kalden içtinab ettik diyanet namına ..

Heva-yı nefse tabi, mecra-yı ihtilale sa'y etti,
Şerrin erleri kemal-i hırsla iğva-yı şeytana ..
Zamanın muktezası meyl edip birden hurafata
Husumet etti zümresi hep ilm ü irfana."
Mülkü ser-taser harab ettik imaret namına
Çok hatalar intihab ettik siyaset namına
Bi-mehaba şarka, garba ordular sevk eyledik
Bi-sebeb harbe şitab ettik şecaat namına
Her ne bulduksa eyadi-i ahalide alıp,
Haneler yıktık turab ettik kiyanet namına ..
Kanlı yaşlı gözleri gördükte hiç ram etmedik,
Sineler yaktık, kebab ettik metanet namına ..

Edib Bey 5 Ocak 1911 tarihinde Milletvekilliği'nden ayrıldıktan sonra memleketi Yozgat' a gelerek yerleşmiştir. Kardeşi Celil Bey de aynı akıbetle memuriyetten ayrılınca iki kardeş, memleketin zor bir dönemden geçtiği bu sıralarda, dedelerinden kalan emlak ve arazi gelirleriyle hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

Ramazan aylarında komşu illerden, özellikle Kayseri'den din alimleri davet ederek, atalarının yaptırdığı camilerde halka vaaz ve dersler verilmesini temin etmekte, akşamları konakların bahçelerinde halka açık iftar sofraları tertip ve tanzim ettirmekte ve selamlık odalarında da memleketin genel durumu ile ilgili sohbetler yaparak günlerini geçirmektedirler.

Bu yıllarda ülkenin düştüğü kötü durumdan kurtuluş çareleri arayan nice

vatanseverler gibi o da etrafındaki diğer kişilerle birlikte, bir tarafta bulunma durumunda kalmıştır. Tasvib ve arzu etmemekle birlikte sonu hüsrân ve felakete kapanan Yozgat olaylarının içine sürüklenmekle kalmamış, aynı zamanda olayların müsebbibi olarak da ilham edilmiştir.

1920 Arapseyfi çatışmasından sonra bir süre Aziziye (Pınarbaşı) Çerkesleri'nin himayesinde saklanmıştır. 1921 yılında haklarında çıkarılan sınırlı genel aftan istifade ederek teslim olmuş, daha önceki yıllarda mutasarrıflık yaptığı Kayseri'ye nefyedilerek orada ikamete mecbur edilmiştir. 7 Ocak 1922 yılında çıkarılan 391 sayılı genel aftan sonra da Kayseri'de yaşamaya devam etmiştir. 16 Ekim 1925 tarihinde Kayseri'de vefat etmiştir.

EK 15: ÇERKEZ EDHEM'İN HAYATI

Çerkes Edhem Bey

(1886-1948)

Kafkasya'nın Şapsığ Çerkez oymağından olup Balıkesir Bandırma'nın Emre köyüne yerleşmiş Pşevu (pişva ?) Ali Bey'in beşinci ve en küçük oğludur. 1886 yılında Emre köyünde doğmuştur. Ağabeyleri İlyas ve Nuri Beyler Rum çeteleriyle çatışmalar sırasında ölmüşlerdir. Babaları diğer iki ağabeyi Reşit ve Tevfik Bey'leri Harbiye'ye yazdırarak subay olmalarını sağlamıştır.

Edhem Bey rüşdiye mezunudur. Babasının muhalefetine rağmen 19 yaşında İstanbul' a giderek askerlik hayatına başlar. Daha sonra Balkan Savaşına katılır ve Bulgar cephesinde yaralanır. Birinci Dünya Savaşında ağabeyi Reşit Bey aracılığıyla Teşkilat-ı Mahsusa ile irtibat kurarak bu teşkilat içinde görev almıştır. Bu dönemdeki faaliyetleri pek bilinmemekle beraber İran ve Irak' a yapılan hareketlerde bulunmuş ve Irak'ta tekrar yaralanarak Bandırma'ya dönmüştür.

İyileştikten sonra İzmir ve Batı Anadolu bölgelerinde bazı siyasi olaylara karışıp daha sonra Rauf Bey'in teşvikiyle Yunan işgaline karşı teşkilatlanan efe ve çetelerle bir güç oluşturarak Anadolu'nun müdafaası uğrunda başarılı çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde emrindeki atlı güçlere *Kuva-yı Seyyare* adı verilmiştir.

1919 ve özellikle 1920 yılı boyunca Anadolu' nun çeşitli bölgelerinde baş gösteren isyancı ve çetelerin hareketlerini bastırmakla görevlendirilen Kuva-yı Seyyare Yunanlılara karşı da savaşmak suretiyle, Ankara'da T.B.M. M.'nin toplanmasını ve yeni teşkilatlanmalara önemli katkılar sağlamıştır. Bu hizmetleriyle Kuva-yı Milliye Komutanı olarak Ankara 'ya geldiğinde "Milli Kahraman" unvanı verilmiş ve Mecliste ayakta alkışlanmıştır. İç Anadolu' da Yozgat dolaylarındaki isyanları bastırmakla görevli bulunduğu sırada Yunanlıların batı Anadolu'da iki koldan saldırarak Bursa, Balıkesir ve Uşak'ı işgal etmeleri üzerine batı cephesine çağrıldı. Yunan saldırıların durdurulmasında başarılı hizmetleri oldu.

Batı Cephesi kumandanlığına İsmet Bey'in tayin edilmesi ve düzenli orduların kuruluş döneminde bir engel teşkil edeceği düşünülerek Kuva-yı Seyyare'nin tasfiyesi düşünülmeğe başladığında, Mustafa Kemal'le Çerkes Edhem Bey ve kardeşlerinin arası açılmağa başladı.

Yozgat dolaylarındaki isyanlar sebebiyle çağrıldığında, Ankara'da Mustafa Kemal ve arkadaşlarını küçük görmeğe başlamıştı. Daha sonraları elindeki güçlere bakarak benliğe kapılıp Ankara Hükümeti'ne karşı büsbütün cephe alarak T.B.M.M.'ne çektiği hakaret dolu bir telgraf sebebiyle de Meclis'nin bütünüyle aleyhine dönmesine sebep oldu.

Nihayet kurtuluş çaresi kalmadığını anladığı anda, 1921 yılı Ocak ayı ortalarında Yunanlılara sığınarak canını kurtardı ve İzmir yoluyla Yunanistan'a gönderildi. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin 9 Mayıs 1921 tarih ve 573 sayılı kararıyla ağabeyleri ve yakın adamlarıyla beraber, Edhem Bey de gıyabi' olarak idama mahkum oldu.

Türkiye'den ayrıldıktan sonra önce Berlin'e daha sonra Kahire'ye gitti. Buradan Lübnan ve Ürdün'e geçerek oradaki Kafkas göçmenleri arasında sade bir hayat yaşadı. 150'likler arasında olan kardeşleri aften istifade ettilerse de o, bir daha Türkiye'ye dönmedi. 1948 yılında Amman'da öldü. Hatıraları bir kitap halinde yayımlandı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ

[illegible]

۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

D.	90	4		F.	30	18	1	1		Y.	1	10	3
----	----	---	--	----	----	----	---	---	--	----	---	----	---

EK 18 : YOZGAT, DÜZCE VE BOLU OLAYLARINA KARIŞIP DAHA ÖNCE TUTUKLANMIŞ OLANLARIN AFLARININ MÜMKÜN OLMADIĞI

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ

[illegible][illegible]

D.	90	33		F.	30	18	1	1		Y.	1	13	7
----	----	----	--	----	----	----	---	---	--	----	---	----	---

(سنگھ)

٥
١-٤

اعلیٰ ترین عہدہ مذہبی

عمومی

.....
 خصوصی

نام خانوادہ

$$\begin{array}{r} 220 \\ 10 \overline{) 220} \\ \underline{220} \\ 0 \end{array}$$

درمائی

BOA, DH-ŞFR, 100 / 98

EK 20 : YENİ YOZGAT GAZETESİ TRANSKRİPSİYONU

Birinci Sene Numara: 15	(Sahife) 1	Tarih-i Tesis 7 Temmuz 1337
Gazeteye derc olunacak resnini ve hususi yazılar sermuharrir namına gönderilmelidir. Perşembe 7 Rebiülevvel 1340 17 Temmuz 1337	Yeni YOZGAT	Umur-u idareye ve hesabiye ile ilan-ı ve sair evrak-ı matbua için Muhasebe-i hususiye müdüriyetine müracaat edilmelidir. Senelik Abonesi: 200 Altı aylık 110 gruştur Ve nüshası 100 paradır

- Şimdilik her hafta Perşembe günleri neşr olunur. Resmi Liva Gazetesidir-

NIÇİN MEYUS DEĞİL İDİM	bizim kahr sizindir. Dedi bu azimden harikalar doğdu. Garb ve şark hayret etti Deyubi insaf yıktıdierlere geçti. Nur-u ümidi yine şarkdan doğdu. Zulüm kendi mevlidine çekildi. Yeis garba çöktü. Rehakuran ümmet Misak-i Milliye aleme tasdik ve takdir ettirdi. Artık hakkımız istirdad olundu. Bir halkın bahs ettiği dñimizin talkin edildiği itihat ve adalet bizi kurtardı. Atıyan ve istikbalimiz iyidir. Zira ihya-i ummet içtimai ile zi imhayı, nikbet muhat iledir. Dinimiz icmayı itihad-ı ameller hak ve adalet olduğu için meyus değil idim ve bütün kure-i arz üzerimize cihetlerle hücum etse meyus olmanı. Hep müslümanlar böyledir ve böyle olacaktır.	2. İş bu itilafnamenin imzasını müteakip tarafeyn aynı üserayı harbiyesiyle mevkuf veya mahbus bulunan Türk veya Fransız bñlunum eshas serbest bırakılacak ve kendilerini tevkif eden taraf masrafiyle bu hususta irae edilecek en yakın şehire sevk olunacaklardır. İş bu hükmü tevkif haps ve esaretin tarih ve mahallı her ne olursa olsun tarafeyn ve mahpusiyetine şamilidir.	Hattı hudud Iskenderun korfezi üzerinde Payas mevkinin hemen cenubunda olmak üzere intihab olunacak bir noktadan başlayacak ve bir kariben meydan-ı ekbeze doğru gidecektir. Şimendifer istasyon ve bu mevkii Suriye'de kalacaktır. Oradan hatt-ı mezkur Marsuva mevkini Suriye, Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere Cenub-u Şarkıye doğru meyl edecektir. Ordan Çobanbey istasyonunda demiryoluna mülaki olacaktır. Bادهu Bağdat demir yolunu takip edecek ve demiryoluna platformu Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezire-i İbn Ömer arasındaki eski yolu takip ederek Cezire-i İbn Ömer'de Dicleye vasıl olacaktır. Nusaybin ve Cezire-i İbn Ömer mevkileriyle yol Türkiye'ye kalacaktır. Bu yüzden istifade husulünde her iki memleket aynı hukuka malik olacaklardır
Bütün cihanı Ulviyetiyle dolduran bir dinimiz, bu dünyanın tesbit ettiği düsturiyemiz vardı. Bu düstür itihad ve adalettir. İlahi Kanunnamemizin bizi sevk ettiği tarik itihad ve adalet badi-ı necat ve selamet idi. Gerçi zahirde necat görünmüyor ise de ucu her zaman kulub-u mümininde meknuz idi. Bunu göremeyen Avrupa bñlunum salib orduları son zamanlarda (....) bir fikir-i imha karane ile ittifak ve fuyan ederek üzerimize ateşten yıldırımlarla savlet etti. Her biri binlerce ölüm kusan binlerce ifriyetler bütün Avrupa'nın ve bilaistisna akvam-ı teslisin (ileri) uru, mahavayat emri katiisiyle ürüyor, alem-i islama ateşler saçıyordu. Dört yüz milyon islam pürhalecan ve lakayd, meziyet-i islamiyeyi meva'id-i ilahiyeyi Gayrı medenî kalbler meyus bulunduğu sırada semavi bir ilham ile bir avuç rehber Anadolu da inayet-i hakka şinadla alem itihadi içti ve milletin üzerinden kabus-u yeis atarak çağırdı. Kalk düşman zalimdir. Zalim payidar olmaz kuvvetine güvenib hakkı ayaklar altına alan kuvvetler mahkum-u zevaldir. Haklısın haksızdır. Korkma düşman namerttir. Namert kuvvetlerin istihakakı izmihluldir. Sen Merdsin merdlerin libası şecaat gıdası olumdur. Bu irşad Anadolu'ya küçüklüğünü unutturdu. Mevucdiyet hakda vücud buldu. Ve o vücudfeyz ve kudret ile bilener teşkil eden mezalimden müteşekkil ihtirasdan mürekkeb düşmanına ey heyakil-i zulmı titre	Ahmet HAMDİ FRANSA İLE AKD OLUNAN İTİLAFFNAME SURETİ T.B.M.M. Hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükümeti iki memleket arasında bir itilaf akdi arzusunda bulundukları cihetle Büyük Millet Meclisi Hükümeti hariciye vekili ve Mebus Yusuf Kemal Beyefendi Hazretleri ve Fransa Cumhuriyeti Hükümeti Nazırı sabıkadan Mösyo Henry Franklin Bo illon Hazretleri murahhas tayin etmişlerdir. Müşarüniyehuma usulüne muvallik olduğu görülen salahiyyetnamelerini badetteati hususat-ı Atıyeyi kararlaştırmışlardır. 1. Tarafeyni akideyn iş bu itilafnamenin imzasından itibaren aralarında hali harbin nihayet bulacağını beyan ederler. Ordular ve memurin-i mülkiye ve ahali keyfiyetten derhal haberdar edilecektir	3. İş bu itilafnamenin imzasından itibaren azami iki ay müddet zarfında Fransız kıtaatı sekizinci madde de mezkur hattın cenubuna ve Türk kıtaatı hattına mezkurun şimaline çekileceklerdir. 4- 3. Madde de mezkur müddet zarfında vukua gelecek tahliye ve işgal tarafın askeri kumandanları tarafından tayin edilecek bir muhtelif komisyon maarifetiyle tesbit olunacak. Tefviken icra edileceklerdir. 5- Tarafeyn afdan tahliye edilen arazi de araziye mezkurenin işgali müteakip tam bir afv-ı umumi ilan edecektir. 6- T.B.M.M. Hükümeti Misak-ı Millide alenen tanınan ekaliyetler hukukunun bu hususta düvel-i müttelife ile bunların hasımları ve bazı müttelikleri arasında münakit mukavelenin aynen esasa müsteniden kendi tarafından temin olacağını beyan eder 7- Iskenderun mintikası için bir usul-ü arii hususa tesis olunacaktır. Mintika-i mezkurenin Türk Akdinden olan seknesi haritalarının inkişafı için her türlü teshilattan müstefid olacaklardır. Türk lisanı orda mahiyet-i hususiyeyi haiz olacaktır. 8- 3. madde de zikr edilen husus ber vechi atı tespit ve tasrih edilmiştir.	Çobanbey istasyonunda demiryoluna mülaki olacaktır. Bادهu Bağdat demir yolunu takip edecek ve demiryoluna platformu Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezire-i İbn Ömer arasındaki eski yolu takip ederek Cezire-i İbn Ömer'de Dicleye vasıl olacaktır. Nusaybin ve Cezire-i İbn Ömer mevkileriyle yol Türkiye'ye kalacaktır. Bu yüzden istifade husulünde her iki memleket aynı hukuka malik olacaklardır Çoban bey ile Nusaybin arasındaki demir yolunun istasyon ve mevkileri demiryolu platformunun aksamından ad edilerek Türkiye'ye kalacaktır. İş bu itilafnamenin imzasından itibaren biray zarfında hattı mezkur-u tesbit etmek üzere tarafeyn murahhaslarından mürekkeb bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon aynı müddet zarfında işe mübaşeret edecektir. 9- Sulale-i Osmanıye'nin müessisi Sultan Osman'ın Büyük pederi Süleyman Şahın Çeber Kalesinde kain ve Türk mezarı namıyla maruf merkadi müstemelatıyla beraber kalacak ve Türkiye Orada muhafızlar ikame ve Türk Bayrağı keside edebilecekler

mahalli belediyelerinin takdir edeceği fiyat üzerinden alet-i ziraiye amal ve teşir etmek şartıyla askerlikten tecil olurlar. 14. MADDE- Bilfiil olmak üzere evrak ve harfi makinelerini işleten makinistler hasat ve harman-ı ameliyanın devam ettiği 6 ay zarfında askerlikten muaf tutulurlar. 15. MADDE- Kur'a ve mahallat ziraiyatıyla çiftçilik ashabının ve müessesat ve şirket cemiyetlerinin amaliyat-ı ziraiyelerini tetkik takip ve tetfiş eden memurların verecekleri raporların müderecatı aks sabit oluncaya kadar mamüliye ve naikeyeden mendumdur. 16. MADDE- Mükellefiyet-i ziraiye heyet reisi ve azaları menaviye ile ve lackal ay da bir kere mükellefiyet-i ziraiye dahilindeki merayı, kur'ayı geşti gûzar eylemeği mecburdurlar, iş bu zevat askerlikten muaf tutulur. 17. MADDE- Mükellefiyet-i ziraiye ye ait hususat da vahdet ve istikamet-i muameleyi temin etmek ve şuabatı hükümetin her kısmındaki mesaiyi ahenkli kılmak üzere iktisat vekilinin rıyaseti altında Müdafai Milliye ve dahiliye ve ziraat müdürü umumiyesinden ve hariçten iktisaf vekilinin nasbıyla teşkil olunaacak bir komisyon tarafından tanzim edilecek nizamname 6 adet tetkik olacaktır. 18. MADDE- İş bu nizamnamenin mevad-ı muhsusasında muharrer müeccelatı askeriye vestikaları behemahel mahalli ziraat fen memurlarının raporlarına ve heyetin tasdikine istinad edecektir. 19. MADDE- Heyet-i ihtiyariyeyi dinlemeyen ve başında çalışan ve cemaate haftada bir gün bi kes ve askeri aileleri işlerine bakmayanlar mükellefiyet iziraiye kanununun 4. maddesi mucibince teeziye olunacaktır. 20. MADDE- İş bu nizamname tarih-i neşrinden itibaren muteber ve 5 Eylül 1336 tarihli nizamname ahkamı suretidir.	21. MADDE- (...) cezasına müdafa-i milliye (...) vekili memurdur. TEBLİGAT-I RESMİYE Garb Cephesinde Bozdağında ve Pazar cenubunda kıtaatımızla düşman arasında piyade makineli tüfek ateşi olmuştur. Ankara 16 Tesrini sani Paris mümessilimiz Ferid Bey maiyetiyle Tarsus'a muvasalat etmiş ve orada Kaimmakam Saver tarafından istikbal edilerek Mersin'e azimet etmişlerdir. Ankara 16 minh Fransız Kaimmakamı Saver Mersin Hükümet dairesinde halk mümessillerini toplayarak Türkiye, Fransa itilafnamesi hakkında izahatta bulunmuşlar Klikeyi teslim edecek olan hükümeti Milliyeimizin adaletinden bahs ederek işgal ve tahliye esnasında memleketi asayışı ihlale teşebbüs edecek olanları bizzat Ankara Hükümetine teslimi edeceğini beyan etmiştir. Ankara 16 minh Kayseri livası Meclis-i Umumiyesinin kuşat edilerek müzakerata ibtidar olduğu haber alınmıştır Ankara 16 minh İstanbul mürettibleri Grev ilan etmişlerdir. Dun İstanbul'da gazeteler ınsar edememişlerdir. Ankara 16 minh Londra'dan ışar olunuyor İngiltere Hükümeti Ülkemizdeki halta zarfında Fransa ve İtalya ile Şark meselesindeki munasebata dair nokta-i nazarını hususi bir raporla mezkur devletlere tebliğ edecektir İngiltere Hariciye Nezareti bütün teferruatıyla Londra'da da malum bulunan Türkiye-fransa itilafnamesi esematına dair Fransa Hükümeti tarafından Paris'teki Britanya sefirine verilen izahat hakkında olmuş yarın 15 Tesrini sani akşamına kadar mualevet olacaktır. Ankara 16 minh Atınadan bildirildiğine göre İngiltere Hükümeti Amavutluğun istiklalini	tanınış olduğunu resmen Yunan Hükümetine tebliğ etmiştir. Ankara 16 minh Londra'dan ışar olunuyor. Loyd Corc İrlanda meselesinin halli ile pek ziyade meşgul bulunmakta ma'mafik Şark Meselesiyle de istigalden hali kalmamaktadır. Loyd Corc ve Kurzon Türkiye - Fransa itilafnamesinden sonra Türkiye ile Düvel-i itilafiyi arasındaki münasebeti bu hafta ibtidasında Kemalî Cedidle tetkik edeceklerdir. Ankara 16 minh Londra'dan Krikis gazetesine bildiriliyor. Loyd Corc Kurzon, Dahiliye Nazırı İngilterenin Şark meselesindeki hattı harekete dair husus bir meclis akd ederek müzakeratta bulunmuşlardır. Gunaris bu müzakerattan sonra Kürzan'la uzun müddet görüşmüştür. Ankara 19 minh Washington kongresinde Fransayı temsil eden Mösyo Brityan ve Böpati Amerika ayan azasından Luci yi ziyaretle uzun müddet melanmetde bulunmuşlardır Mösyo Brityan nezdinden çıktığı esnada Amerika matbuatı muhabirlerine memnuniyetini izhar etmiş mösyo Diyumani ise atide ki beyanatta bulunmuştur. Konferansın pek çabuk hitamı bulacağı muhakkaktır. Başlıca mesele 15 Kanunu evvele kadar halledilecek teferruat bilahare murahasalar tarafından tespit olacaktır. Konferansa bütün cihanı sağlam ve devamlı bir kale isal edebilecek bir itilaf-ı hususatı gibi azımı katiisiyle başlıyoruz Umumi hayatın davayı müştereki müdafa için bir araya toplanarak sulh ve selamete takviye edeceğimizi umid ediyoruz Vazifemiz milletler üzerindeki ağır yuku hafifletmek ve cihan (...) sükunu temin edecek olan intizam tesis etmektedir. İLANAT Şimdilik asgari yüz deve ile işe başlamak ve Samsun ile Yahşihan arasında çalıştığı takdirde beher	batmanı 90 gruş da talebi uhdesine ve nihayet 15 gün zarfında işe başlamak üzere Samsun ile Yahşihan arasındaki kısa mesafeler de de Çalışmak mecburiyeti halinde Yahşihan ile Samsun beynindeki mesafeye tesbitle hesap edecek miktarda ücret alacaklardır. Çorum menzil mufettişliği deve adedi bin yüzer olmak üzere beş ila altı (...) umüsaiddir. Yani 600 deveye kadar tamirata hazırdır. Bu meyanda mekkaniler de aynı şeraite tabidir. Taahhüdattaki emirlerden tamamen istifade edilmek üzere tenzilat ve ayrıca da taahhüdeta girişmek mümkün olup nihayet 10 gün zarfında Çorum menzil mufettişliğine müracaat eylemeleri ilan olunur. İş Nahiyesinin Yassihöyük Kariyesinden müteveffa Deli Bekir'in sığır ve davar ve mevaşı sairesinin Kariye-i mezkure de müzaye de-i peşin para ile fûruhtuna 18 Teşrinisanı 337 Perşembe günü başlanılacağından talep olanların Kariye-i mezkureye azimetleri ilan olunur. KAYSERİ İSTİKLAL MAHKEMESİ RİYASETİNDEN Düşmanla birleşerek Devleti metbuası aleyhine karşı isti amal silah eylediği bilhukme sabit olan Feke Kazasının Diker Kariyesinden Keförk veled-i Tatrdnun salıben mukaddema üçer dörder defa vukubulan firarları üzerine Ankara İstiklal Mahkemesince haklarında sad olan hüküm-u vecihle ellerine deken vurularak cepheye sevk olunması ve tekrar firarlarında idan olunacakları telkim edilmiş iken mutenebbiha olmadıkları mukarreratı muhakeme ile sabit olan Boğazlıyan Keçili Kariyesinden Çoruk oğullarından Hacı Ahmet oğlu Rıza ile Genç oğullarından Yusuf oğlu Osman Kurşuna dizilmek suretiyle idamlarına ve keza firariler den olup son firarları isyan halinde vukubulduğu sabit
---	--	---	---

10- T.B.M.M Hükümeti Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu parçası imtiyazın ve Adana vilayetinde inşa edilmiş bulunan şubelerin imtiyazıyla beraber imtiyazlara merbut ve bilhassa işletmeye ve nakliyat-ı ticaretine müteallık kaffe-i hukuk ve müsaadet ve müttafii ile birlikte Fransız grubuna devir edilmesini kabul eder. Türkiye meydanı Ekbezden Çoban Beye kadar Suriye dahi Çoban bey Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde şimendiferle nakliyat-ı askeriyelerini ısla etmek hakkı haiz olacaktır. İş bu parça ve şubat üzerinde esas itibarıyla hiçbir tarife-i mütelevve vaz olunamaz laddiicap iş bu kaide hilafında hareket edebilmesi hususu iki hükümet mütefikten tetkik etmek hakkını muhafaza ederler. Hilaf ademi imkanı halinde tarafeynden herbirini tekrar serbesti hareketini ihraz edecektir

11- İş bu itilafnamenin tasdikinden sonra Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük mukavelesi akdi için muhtelif bir komisyon teşkil olunacaktır. Mezkur mukavelelerin şerait ve müddeti devamı iş bu komisyon tarafından tayin olunacaktır.

12- Kırık suyu Halep Simali ihtiyacına medar üzere kendi masrafiyla Türk toprağında Firattan dahi su alabilecektir.

13- Mukim veya nim göçebe ahaliden 8. madde de tespit edilen hattın öte veya beri tarafında kain meralar da hakkı intifaz veya emlak ve araziye malik bulunanlar kemafis sabık haklarını istimalde devam edeceklerdir. Bunlar işleme ihtiyaçları için serbestçe ve hiçbir gümrük veya mera resmü ve nede sair hiçbir resim vermeksizin hattı mezkurun bir tarafından diğer tarafına yavruları ile beraber hayvanlarını alet ve edevatlarını, tohumlarını ve mahsulatı ziraiyelerini nakledebileceklerdir. Bunlara müteallık teflik ve rasmusu ikamet ettikleri memlekette eda

etmeğe mecbur oldukları mukarerdur.

MÜKELLEFİYET-İ ZİRAİYE KANUNU SURETİDİR Eylül 1332

MADDE 1- Çiftçilikle sanaat mutad ittihaz etmiş ve hidemat-ı askeriyeye haricinde kalmış olan Osmanlıların yukur ve eleminden olan her nufus ziraat nazarına tayin olacak miktarda ziraatte bulunmak ve sene-i atıye için nadas yapmak üzere taraf hükümetten mukellef toplayacaktır

MADDE 2- Çiftçiliği sanaat mutad ittihaz etmemiş ve hidematı askeriyeye haricinde kalmış olanlar, bulundukları mahalde en ziyade ekilen mahsulattan ziraatte bulunmak üzere mukellefiyeti ziraiyeye tabi tutmağa Hükümet uzundur.

İş bu mukellefiyet müdafai milliye donanına Hilal-i Ahmer gibi menafii umumiyeye müesseset-i ve her nevi imtiyazlı imtiyazsız cemiyet ve şirket hakkında dahi caridir.

MADDE 3- İş Bu kanunun tatbikatı bir nizamname ile tayin olunacaktır. Mukellefiyet-i ziraiyenin temini için koy ve kasaba çiftliklerini çift hayvanatıyla mecbur beraber cemaata çalışmağa etmekte ziraat nezareti selahiyetdar eder.

MADDE 4- İş bu kanun ile anın tatbikatını tayin nizamname ahkamına mücayir harekette bulunanlar Sulh Mahkemeleri tarafından 20 gruş dan 500 gruşa kadar ceza nakdi ile ve tekrarı halinde bir hatadan üç aya kadar haps ile mahkum edilecekler. İş bu Kanun ile nizamnamenin mügayir efel ve vukuunda ziraiyat memurlarının tutacakları zabıt verekaları aksi münderecatı sabit oluncaya kadar mamuliye olan ve sabit kanundur.

MADDE 5- İş bu Kanunun teminini icrası için Ziraat ve ticaret nezareti bütçesine fevkalade olarak 150.000 lıra ilave olunmuştur.

MADDE 6- İş bu kanun zaman neşrinden muteberdir.

MADDE 7- İş bu Kanunun icrasına dahiliye, maliye, adliye, ticaret ve ziraat nazırları memurdur.

İş bu layiha kanuniyenin Meclis-i umuminin münakatında kanuniyeti tekalif edilmek üzere mevkinen mevkii meriyete vazını ve kavanini devlete ilamını irade eyledim.

MÜKELLEFİYET-İ ZİRAİYE KANUNUNUN SURETİ TATBİKİNE DAİR B.M.M. SENE TEŞRİNİ EVVEL TARİHLİ NİZAMNAMESİ SURETİDİR

1. MADDE- Her mahalde en son meleke-i memurunin rıyaseti altında ahz-ı asker reisi ziraat fen memuru ve jandarma kumandanı ile muteberan zırradan heyetce müntehib 2 zattan müteşekkil olmak üzere birer mukellefiyet-i ziraiye heyeti teşkil olunur. Ziraat, fen memuru bulunmayan mahallerde ziraat bank şube müdür, memurları ile orman veya baytar müdür ve muftetışliklerinden bir heyete memur edilirler.

2. MADDE- 1. madde mucibince teşkil eden heyet ihtiyaca göre laekal haftada bir defa ictima edip iş bu nizamnamede mesai edilen mevad ve hususatı saireyi tanzim ve icra ile iştigal eder.

3. MADDE - Atideki 5. ve 8. maddeler ahkâmının icra ve tefişle esas olmak üzere heyeti mühlet veya kur'a heyeti ihtiyariyeleri vasıtasıyla her hanenin çoban ve arazi alet ve miktarlarını mübeyyin bir kıta defteri iş bu nizamnamesi tarihli tebliğinden itibaren bir hafta zarfında nizam-ı ikmale mecburdurlar.

4. MADDE- Her çift çoban başına yazlık, kışlık olmak üzere sahibi laekal kırk donum arazi ye hububat zer'i etmekle mukellefidir.

5. MADDE- Kur'a ve mücellat heyeti ihtiyariyeleri her ay 3. madde mucibince tanzim olunan defterde esamisi muharrir kesanın ne cins ve ne miktar ve arazi zer'i veya nadas ettiğini heyete ihbare mecburdurlar.

6. MADDE- Heyeti ihtiyariye zikur ve inas bilcümle çiftçileri çalıştırarak arazi müstehzari mukellefiyete zer'i ettirmekle bereberhâfada bir defa münasib gördükleri gun ve zamanda imece usulü üzerine asker aileleri ile ita ve idame aile-i arasiyenin istihşarı ziraiyatı, hasadı ve hirmi gibi kafe umaliyeti suretiyle muctemiran ahaliye icra ettireceklerdir.

7. MADDE- Ziraat bankaları depolarında mevcut olan alet ve edevat-ı ziraiyeden çiftçilerin istifadesiyle heyetçe yardım ve tavassut edilir ve heyet münasib gördüğü şekilde (...) zirai eyesini temin için delalet ve şatda bulunur.

8. MADDE- Çiftçiliği sanaat-ı mutad ittihaz etmiş olanlardan 200 donum ziraiyat da bulunanların kendisi iki bin asması ve 200 dönümden fazla ziraiyet da bulunanların beher 100 dönümü için yerine daha ayrı meslek-i efraddan olmak şartıyla tecir olunur.

9. MADDE- Suret-i resmîye de müteşekkil imtiyazlı imtiyazsız her nevi şirket ve müesseset ve cemiyetlerden 5000 lıra sermayesi olanlar 100 donum ve bundan fazla sermayesi olanlar beher bin lira için 10 donum araziye hububat zer'i etmeğe veya ettirmeğe mecburdurlar. Bu mecburiyeti ifa eden şirket ve müesseset ve cemiyetin müdür ve muhasebecileriyle umur-u ve sanaiyesi de mustehdam fen memurlarından 1 ay askerlikten tecil olunur.

11. MADDE- Her ikiyüz koyun veya keçisi ile beher 50 adet sığır ve her kellesi olanlar kendileri ile birer çobanları gayri meslek efradı olmak şartıyla askerlikten tecil olunur.

12. MADDE- Her 500 donum kışlık beher 200 donum yazlık mezuatı ve beher 120 donum bağ ve bahçesi her türlü zanar ve ziyandan ve vikaye ve muhafazaya memur olan bekçiler askerlikten tecil olurlar.

13. MADDE- her kazada ikisi demirci ikisi marangoz olmak üzere

olan Boğazlıyanın Genç Kariyesinden Hasan oğlu Dursun, Halil oğlu Mehmet Ali ve Dursun oğlu Hamza ve Mustafa oğlu Ali ve İzzet oğlu Rıza ve Durmuş oğlu Mehmet, Durmuş oğlu Ömer ve Çeyli Kariyesinden Veli oğlu Mahmut ve Musa oğlu İbrahim ve Rumdiken Kariyesinden Mustafa oğlu Osman'ın beşer sene ve altı defa cepheye sevkıyattan fırah eden ve ailesini tebid edildiği halde mütenebih olduğu sabit olan Kuru Hüyük Kariyesinden Ali Oğlu Hasan'ın 10 sene müddetle küreğe konmalarına karar verilmiş ve idam hükümleri bu sabah icra edilmiştir.

KEZA

Düşmanla birleşerek Devlet-i metbuası aleyhine karşı istiamel ıslah edildiği bilmuhakeme sabit olan Tomarza Kariyesinden Telseh oğullarından Ohannes Vekedi Serkinin salıben damına karar verilmiş ve hüküm-ü vakı bu sabah icra ettirilmiştir.

KANUN SURET

MADDE 1- Muharrebelerden bilfiil ateş altında fevkaledde yararlık gösterenler T.B.M.M. takdimnamesiyle taltif olunur.

MADDE 2- T.B.M.M. nin takdimnamesine iki defa mazhar olanlar kademeleri her ne olursa olsun taltif edilirler.

MADDE 3- T.B.M.M. Takdir namesini ihraz edenlere Müdafai Milliye bütçesi ne mevzu mukafat takdiye niyetinden ma tahsisat yeni sair miktarında mukafat ita olunur.

MADDE 4- Takdimame sahibinin kunyesiyle muharebenin mahal ve tarih vukuu ve mensub olduğu kıtanın isim ve numarası dere olunur.

MADDE 5- B.M.M.nin takdirnamesine mazhar olanların isimleri Ceride-i resmiye ile ilan ve künyelerine işaret olunur.

MADDE 6- B.M.M. takdirnamesiyle taltif Baş Kumandanlık mer'i oldukça o makamın ve

olmadığı zamanlarda müdafai Milliye Vekaletinin evasıtıyla B.M.M.ne arz ve inha olunur.

MADDE 7- İş bu kanun tarih şeridden itibaren meriulicradır.

MADDE 8- İş bu kanunun icrasına müdafai milliye vekili memurdur

KEZA

MADDE 1- Usulu muhakematı şeriye karamamesinin 7. maddesinde ber vecihat-ı fikarat ilave olunmuştur. Enval-i gayri menkule ve mevad-ı ticariyeden maade hassa-i iriyadan mütevellid hususat ile mucib tahrir sirkatin hiyn-i tahririnde zekkede gerek dine müteallik olarak kalmak olunacak istihkak davaları zevceyn arasında hudus edecek mihir nafaka davaları meyanında ikame-i olunan eşya-i cihaziye ve ziyaiye davaları dahi Muhakeme-i Şeriye de ruiyet ve tahsil olunur.

MADDE 2- İş bu kanun tarih-i neşrinden muteberdir

MADDE 3- İş bu kanunun icrasına adliye vekili memurdur 3. Muharrem 34 - 3 Eylül 1337

MADDE 1- Kanunu Cezarın 201. maddesinin 2. zeyli mucibince izinnamesiz izdivac ebeden zevceleriyle akdi icra edenler iş bu kanunun teşrii tarihinden itibaren 6 ay zarfında muamele-i resmîyelerini kayd ettirdiklerinde murekkeb olan cezadan akd olunmuşlardır.

2- 1. madde muharrazı cürmünden dolayı maznun veya mahkum olanlar dahi afu edilmişlerdir

3- İş bu kanun hermahalde neşr ve heyet-i huyariye ye tebliğ ve ilan tarihinde muteberdir.

4- İş bu kanunun icrasına adliye ve dahiliye vekilleri memurdur

YOZGAT İSTİNAF MAHKEMESİNDEN

Ahz ve sirkat maddesinden dolayı müttehim olup hakkında gayri muvakkat tevkifi mezkuresi sudur etmiş olan Yozgat'ın Hanızalı Kariyesinden Sivrioğlu Mehmet (...) firarda olup elyevm isbatı vucud

etmemiş olduğundan 371. maddeyi usuliye vecihle mahkemeye gelmesi için iş bu tarihten itibaren Celb-i piyasetten meceddeden 10 gün mehil ve birlikte bir müddet zarfında gelmediği halde kendisine kanuna itaat etmemiş nazariyle bakılarak muhakemesinin gıyaben hukuk-u medeniyede iskat ve envali hacz olunacağı ve bulunduğu mahali bilenlerin haber vermeye ve bilcümle zabıta-i adliye memurlarının kendisini derdest etmeğe mecbur olduklarını mübeyyin iş bu karamame 332. madde-i usuliyeden istinat bulunan ahkama tevfiken tanzim ve muamele-i hacziye hakkında beyanati mukteziye cer-i icra ve saire muamelatı ifa olmak için fesh kafesi müde-i umurun tevdi kılıldığı ilan olunur.

KAYNAKÇA

1.BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1.1.Dahiliye Nezareti Tasnifi (DH);

1.1.1..Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalemi (DH, EUM); no, 19 / 8, 25 / 37, 32 / 5, 32 / 38, 37 / 19, 44 / 13, 44 / 57, 45 / 1, 50 / 12, 51 / 27, 68 / 66, 74 / 36, 75 / 43, 76 / 18, 77 / 1 A, 77 / 10, 81 / 35, 82 / 32

1.1.2.Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Teşkilatı Adliye Kalemi (DH, EUM-ADL); no, 20 / 52, 21 / 22, 28 / 28, 36 / 1, 48 / 32, 48 / 48, 48 / 50, 48 / 51, 48 / 52, 48 / 55, 48 / 57

1.1.3.Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi (DH, EUM-AYŞ); no, 6 / 8-2, 8 / 95, 11 / 140, 27 / 59

1.1.4. Polis Mecmuası Kalemi (DH, EUM-PMC); no, 4 / 45

1.1.5.Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Kalemi (DH, EUM. VRK); no, 23 / 88

1.1.6.Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD); no; 94-2 / 36-2

1.1.7.Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH, KMS); no, 50-1 / 73, 50-2 / 2, 50-2 / 30-3, 50-2 / 34, 50-2 / 34-1, 50-2 / 40-2, 50-2/46-1, 51-1 / 79

1.1.8.Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH, MB- HPS); no, 14 / 69, 80 / 60, 80 / 63, 109 / 14

1.1.9.Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH-ŞFR); no, 52 / 188, 53 / 18, 54 / 101, 54 / 411, 54-A / 257, 54-A / 326, 54-A / 392, 55 / 63, 55 / 114, 55 / 290, 56 / 14, 56 / 381, 57 / 135, 57 / 190, 57 / 335, 57 / 342, 61 / 124, 62 / 21, 68 / 127, 69 / 177, 70 / 18, 70 / 68, 70 / 155, 95-150, 98 / 27, 100 / 98,

1.1.10.Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti (DH-UMVM); no,159 / 65-2

1.2.Meclis-i Vükela Mazbataları (MV); no, 221 / 228

2.BAŞKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

D.42-1, F.30.18.1.1., Y.1.10.9, D. 90-1, F.30.18.1.1., Y.1.5.4, D.90-2, F.30.18.1.1., Y.1.9.3, D.90-3, F.30.18.1.1., Y.1.9.5, D.90-4, F.30.18.1.1., Y.1.10.3, D.90-33, F.30.18.1.1., Y.1.13.7, D.144, F.30.10.0.0., Y.15.86.4, D.632, F.30.10.0.0., Y.5.28.35, D.665, F.30.10.0.0., Y.5.29.13, D.1032, F.30.10.0.0., Y.124.8883.2, F.30.18.1.1., Y. 01-05-10

3.KİTAPLAR

ARİF, Mehmet; *Anadolu İnkılabı*, Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul 1969

ATA, Ferudun; *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005

AYBARS, Ergün; *İstiklal Mahkemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988

BİLGİ, Necdet; *Yozgat Tehciri Ermeni Davası*, Kitapevi Yayını, İstanbul 2006

ÇANKAYA, Ali; *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, Mars Matbaası, Ankara 1968

Çapanoğulları Hadisesi Ve Abdulkadir Bey'in Hatıraları, Haz. A.Şakir Ergin, Ahmet Şevki Ergin Kültür Ve Hizmet Vakfı Yayınları, Ankara 2006

ÇAVDAR, Tevfik; *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni 1839-1950*, İmge Kitapevi, Ankara 1999

DOĞAN, Avni; *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul 1964

ERDEHA, Kamil; *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1975

Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhtilaliyyesi, Haz. H.Erdoğan Cengiz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983

ERTUNÇ, Ahmet Cemil; *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2004

ERTÜRK, Hüsamettin; *İki Devrin Perde Arkası*, Haz. S.Nafiz Tansu, Ararat Yayınevi, İstanbul 1964

ESENGİN, Kenan; *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, Ağrı Yayıncılık, İstanbul 1975

GOLOĞLU, Mahmut; *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Başnur Matbaası, Ankara 1970

GÜRÜN, Kamuran; *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983

HALAÇOĞLU, Yusuf; *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2004

KARACA, Taha Niyazi; *Ermeni Sorunun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005

KARPAT, Kemal Hasim; *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003

KINAL, Füzulan; *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991

KOÇ, A.Fevzi; *Bütün Yönleriyle Yozgat*, Kardeş Matbaası, Ankara 1963

MERT, Özcan; *XVIII. Ve XIX. Yüzyılda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980

Nutuk, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1973

ÖKE, Mim Kemal; *Ermeni Sorunu(1914-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991

ÖZÇELİK, Selahattin; *Donanmayı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000

ÖZTUNA, Yılmaz; *Türkiye Tarihi*, II, Ötüken Yayınları, İstanbul 1964

PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993

PARMAKSIZOĞLU, İsmet; *Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, DSİ Basım ve İşletme Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1981

POMİANKOWİSKI, Joseph; *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü, 1914-1918, I.Dünya Savaşı*, (Çev.Kemal Turan), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990

SAKALLI, Bayram; *Ankara Ve Çevresinde Milli Faaliyetler Ve Teşkilatlanma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988

SAKARYA, İhsan; *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1984

SAKİN, Orhan; *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Yozgat Belediyesi Yayınları, Ankara 2004

Şehitlerimiz, V, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998

SÜMER, Faruk; *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1980

SÜSLÜ, Azmi; *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990

TANÖR, Bülent; *Türkiye’de Kongre İktidarları, (1918-1920)*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1998

TAŞ, Necati Fahri; *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987

TUNAYA, Tarık Zafer; *Türkiye’de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi (1918-1922)*, II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984

Türk İstiklal Harbi, VI, *İç Ayaklanmalar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974

Türk Parlamento Tarihi, I, *Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, Haz. Fahri Çoker, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000

URAS, Esat; *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1976

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994

Yozgat Kataloğu 1990, Yozgat Kültür Ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul 1991

Yozgat Temettuat Defterleri, I, Haz. Ahmet Akgündüz, Sait Öztürk, Yimpaş Holding Yayınları, İstanbul 2000

4. MAKALELER

ACUN, Hakkı; “Yozgat Ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat Türk Ocakları Yayını , Yozgat 2000, s.79-132

BEYOĞLU, Süleyman; “1915 Tehciri Hakkında Bazı Değerlendirmeler ”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı 131, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.65-73

BİLGİ, Necdet; “Sicil Kaydı Işığında Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey’in Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 5, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s.229-238

_____ “Ermeni Tehciri ve Mehmed Kemal Bey ”, *Türk Kültürü*, XXVIII / 324, Ankara 1990, s.217-225

BOYDAŞ, Nihat; “Kaptan Fred Burnaby Seyahatnamesinde Yozgat”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı* , Yozgat Türk Ocakları Yayını, Yozgat 2000, s.179-198

ERCAN, Yavuz; “Ermeniler ve Ermeni Sorunu ”, *Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ed. H.Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2006, s.77-106

KARACA, Ali; “II.Abdülhamid’in Danışmanı Yaver-i Ekrem Müşir Ahmet Şakir Paşa (Çapanoğlu) ve Tarihi Misyonu” *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat 2000, Yozgat Türk Ocakları Yayını, s.447-467

KARACA, Taha Niyazi; “Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemlerinde Yozgat Ermenileri (1914-1920)”, *Atatürk Dergisi*, III, Sayı 4, Erzurum Üniversitesi Yayını, Erzurum 2003, s.99-134

MERT, Özcan; “Çapanoğulları”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat Türk Ocakları Yayını, Yozgat 2000, s.517-519

MERT, Özcan; “Çapanoğulları”, *İslam Ansiklopedisi*, VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.221-224

OCAK. Ahmet Yaşar; “Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, VII-X, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970-1973, s.83-149

SAKİN Orhan, “Yozgat’ta Gayr-ı Müslim Nüfus ve Tehcir Sırasında Ermenilerin Sayısı”, *Yozgat Gündem Dergisi*, Yozgat Haziran 2006, s.14-15

SÜMER, Faruk; “Bozoklu Oğuz Boylarına Dair”, *AÜDTCF Dergisi*, XI, Ankara 1953, s.65-103

ŞAHİNGÖZ, Mehmet; “Yozgat İsminin Menşesine Dair”, *Osmanlı Devleti Ve Bozok Sancağı*, Yozgat Türk Ocakları Yayını, Yozgat 2000, s.601-609

TAŞKIRAN, Cemalettin; “Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım ”, *Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ed. H.Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2006, s.211-226

USLU, Mustafa; “Çapanoğlu İsyanı ve Bir Sebep Olarak Ayanlık”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, II, Sayı 18, İstanbul 1988, s.49-51

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; “Çapan Oğulları” *Belleten*, XXXVIII, (Nisan 1974’den Ayrı Basım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1974, s.216

YAZICI, Rıfkı; “Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’in Dramı ”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Yozgat Türk Ocakları Yayını, Yozgat 2000, s.692-711

5.TEZLER

EKİNCİKLİ, Mustafa; *Türk Ortodoksları (Başlangıcından Milli Mücadele Sonuna Kadar)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1990

ESÜNTİMUR, Nigar; *Yozgat ve Çevresinde Yapılan Ermeni Tehciri ve Yargılamalar*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001

GAMSIZ, Abdullah; *Milli Mücadele Döneminde Yeni Yozgat Gazetesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2002

ŞENER, Celaleddin; *1921-1922 Yılları Arasında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine Göre Yozgat Ve Çevresinin İdari-Sosyal-İktisadi ve Adli Yapısı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2002

6.GAZETE, DERGİ VE ANSİKLOPEDİLER

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

“ Çapanoğulları ” İslam Ansiklopedisi, VIII, İstanbul 1993

Yozgat Gündem Dergisi

“Yozgat” *Meydan Larouse Ansiklopedisi*, XII, Meydan Yayınevi., İstanbul 1986

“Yozgat” *Yurt Ansiklopedisi*, X, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1982-1984

Yeni Yozgat Gazetesi (1921-1922)

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Yozgat'ın Çekerek İlçesinde doğdum. İlk, Orta ve Lise öğrenimlerini İstanbul'da tamamlayarak 1999 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümünde lisans eğitimine başladım. 2003 yılında mezun oldum ve aynı yıl Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Bölümüne kayıt oldum. 2005 yılında tezsiz yüksek lisans eğitimimi de bitirerek Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladım. Şu anda “ Milli Mücadele Döneminde Yozgat ” isimli tez ile Yüksek Lisans çalışmasını tamamlamış bulunmaktayım.